

meddobje

POEZIJA IN PROZA: VLADIMIR KOS (JAPONSKA), PESMI (2), LITANIJE NA BREGU JEZERA (56) * DOLORES TERSEGLAV (JUGOSLAVIJA), HAIKU – SMRT – PARADOKSI (4) * FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), KNJIGA ČASA (5), BILA JE POMLAD (47) * FRANC SODJA (KANADA), NEOBJAVljena „PISMA MRTVEMU BRATU“ (6) * TONE BRULC (ARGENTINA), NISO ZDRŽALI (36) * MAKS OSOJNIK (ARGENTINA), QUERIDO (42) * OTMAR MAUSER (KANADA), POEZIJE (107).

RAZPRAVE IN ESEJI: ANDREJ ROT (ARGENTINA), MODELI SLOVENSKE SAMOBITNOSTI (58) * VINKO BRUMEN (ARGENTINA), PO DIALOGU K SPRAVI IN ENOTNOSTI (70) * VINKO BELIČIČ (GORICA), Z RUDO JURČECOM NA DALJAVO (83) * JOŽE KRIVEC (ARGENTINA), PESNIK FRANCE BALANTIČ (90) * LEV DETELA (AVSTRIJA), V OGNJU GROZE PLAPOLAM (95) * RUDOLF ČUJEŠ (KANADA), DRUŽBENA MISEL JANEŽA PAVLA II. (119), SOLICITUDO REI SOCIALIS (137).

PREVODI: TINE DEBELJAK – JULIAN TUWIM, ŽABE – LATINKE (57).

KRONIKA: JOŽE VELIKONJA (ZDA), BLED 1988 (109).

ZAPISI: JOŽE RANT (ARGENTINA), O RAZMIŠLJANJIH OB KOSOVI OPREDELITVI FILOZOFIJE (142).

KNJIGE: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), J. PIRC: A. UŠENIČNIK IN ZNAJNA ČASOV (156).

ŠPANSKI TEKST: GREGOR PAPEŽ (ARGENTINA), A DIEZ AÑOS DE UNA REVISTA (158).

LIKOVNA PRILOGA: BARA RÉMEC (ARGENTINA).

XXIV-198

entresiglo

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija
1 9 8 9

Letnik XXIV,

Št. 1/2

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

UREDNIŠTVO: FRANCE PAPEŽ (GLAVNI UREDNIK), TONE BRULC, LEV DETELA IN
ANDREJ ROT (KI TUDI ODGOVARJA ZA REVIJO PRED OBLASTMI).

Načrt za ovitek: arh. Andrej Horvat.

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES,
ARGENTINA.

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi
s psevdonimom se objavijo, če je uredniku znana tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 137. publikacija Slovenske kulturne akcije, datiskan februarja 1989.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina.

Editor responsable: Andrés J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 259299.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de febrero de 1989, en los
Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
586

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

V PETEK 20. JANUARJA 1989 JE V HAEDU, PRI BUENOS
AIRESU UMRL PESNIK IN KNJIŽEVNIK

DR. TINE DEBELJAK

NJEGOVO IME BO OSTALO NEIZBRISNO VTISNJENO
V SLOVENSKI KULTURI

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

JE VREDNO O TEM PREPEVATI?

še zmeraj na cestnih robovih cvetó oleandri,
čeprav se od trav in od kózmosov veter poslavlja
zadnji topli veter.

še zmeraj drevesa šumijo v širokih zamahih,
za vrh ne vedoč, kjer se barva ostaranja javlja,
méhko zlate vene.

Je vredno o tem čez te strune pesnitve drseti?
Morda – se še komu srce kakor kamen potaplja,
kamen bridke teže,

in vonj oleandrov ob cesti prezgodnje jeseni
v šumenje dreves iz močnih zamahov se staplja,
vonj duhá brez meje.

SKRIVNOSTNI ZDAJ (VSAKOLETNEGA BOŽIČA.)

Ne vem, od kdaj sem v dnu srca prepričan:
vrednost darovom podelí srce!

Ne vem, zakaj se s svodom ne prepiram,
če ne pokrije s snegom cerkvice

za Božič Troedinega Boga.

Ne vem, od kdaj me v dnu srca dosega
čakanj stoletnih krik, otrpel v mraz.

Ob uri Zdaj se v Betlehemu s hleva
v temí zasveti Deteta obraz

za pravi Božič pravega Boga.

Ne vem, zakaj se šele zdaj zavedam,
da svet ni več kot bil je vse do zdaj.

Da res je, res ne more v nas umreti
zavest, da smemo biti vekomaj

za Božič Nedoumnega Boga.

Kjer Božji Sin je, tam je Oče z Duhom,
vendar le Sin se človek zdaj rodi,
ki iz Očeta z veka v vek izhaja,
kjer z Njima večnost Sveti Duh deli –
o, Božič Troedinega Boga!

Ne vem, zakaj me šele zdaj prešinja
smehljaj, da v Betlehem potujemo
zastonj: zastonj od tam lahko letimo
iz zgodovine v Luč z neskončnostjo
in v Božič Troedinega Boga.

TAKO JE PRI NAS ZA NOVO LETO.

Svetega Silvestra ne poznajo.
A točno prav opolnoči
se gong velikih templjev oglasi
z več kot sto udarci v dušo:
ker je več kot sto strasti, ki stvarnost
razjedajo, zvezdam pravijo.
In gong se z bronasto otožnostjo
ziba v noč, z zamrzlim upom.

Kmetov lica, praznično obrita,
se klanjajo bogovom Mest.
A kjer se prst otrese težkih cest,
zemlja tiho spi do zore.
Februarja slavčka simfonija
ubere prvi zvok v pomlad,
in češpljin cvet iz belo rožnih nad
zažari čez polj grobove.

Aratáši! rečejo po starem:
glej, novo leto, novi čas!
Čeprav se k zidu hiše stiska mraz,
da se sen ob ognju greje.
So stvari, zemlji za doto dane.
Dotlej da pride Božji Sin
izpolnit smisel, zaoran v spomin
let v zemljé naročju belem.

Aratáši: silno stara japonska beseda za „novo(st)“, posebno za dobro letino obetajoč poznozimski ali zgodnjepomladanski sneg. — Začetne črke kitic dajo SKA — neke vrste vezilo za leto 1989, enajst let pred koncem stoletja.

DOLORES TERSEGLAV

HAIKU - SMRT - PARADOKSI

HAIKU IN TANK

Kobilar žvižga.
Blaženo jutro! Kmalu
bo svinčeni dan.
Čuj veter v krošnjah!
Večerno pesem poje
zmučeni duši.
Noč regens chori:
Zapojte slavčkov zbori!
Žabec, pihni v meh!
Čuk, zdaj tvoj otožni klic!
Konec: nori sovin smeh.
Helion po nebu
vozi svoj ognjeni voz.
Vse je utišal.
še Panovi skržati
ne zmorejo goslati.

SMRT OB TREH PONOČI

Ob treh ponoči sinoči
pod mojim oknom
polka je zadavila smrt.
Mene davi skrb.

PARADOKSI

Tišina kriči.
Lepota boli.
Ljubezen želi,
da te več ni.

FRANCE PAPEŽ

KNJIGA ČASA

ROŽA

Roža.

čas je knjiga,
ki jo prebiramo vse dni.
Strani rumenijo
in bledijo za nami,
stavki so zapleteni, podčrtani
ali brez pomena
in zgodi se, da pade solza
na to in ono mesto.
Med listi knjige najdemo včasih
posušeno rožo,
ki smo jo utrgali bogve kdaj.
Morda jo je tja položila
roka ljubeča
v prejšnjih dneh
in nas hotela pozdraviti
v poznih straneh knjige.

POVOJNA LETA

Kako so minila povojna leta!
Bilo je kot knjiga,
v kateri manjkajo mnoge strani,
cela poglavja;
iztrgani so najlepši članki,
sveži opisi ljubezni
in grajenja,
imena prijateljev
in znancev.
Manjkajo slike
moje domovine.
Med tujo prozo
se zdaj ustavlja oko
le na slovenskem tekstu
in na straneh,
kjer je še ohranjena poezija.

NEOBJAVLJENA „PISMA MRTVEMU BRATU“

Prenova Cerkve. To je bil cilj in smisel koncila. Lepo je rekel moj sobrat: veliko je storjenega, a najvažnejše še ne. Kje so pokoncilski svetniki?

Zaupam, da so. Danes zanje še ne vemo. A biti morajo, ker Bog svetu prizanaša. Morajo biti tihi molivci in tihi trpini, kakor so veliki apostoli. Med zadnjimi je gotovo Janez Pavel II. Prav zdaj, ko se Kanada pripravlja na njegov prihod, je stopil pred javnost. Ponavlja se, kot je bilo rečeno o Kristusu: znamenje, ki se mu bo nasprotovalo.

Sektaši in tako imenovani fundamentalisti so začeli strastno gonjo proti njemu. Tudi v župnišča prihaja sovražna literatura. Tako podla je, da je raje ne berem. Znamenje majhnosti, pomanjkanje človečnosti, da ne rečem krščanstva. Vsi sektaši in fundamentalisti imajo skupno potezo: mržnjo do katoliške Cerkve, ki se je zdaj osredotočila v papežu.

Prav danes sem pred tabernakljem premišljeval Pavlovo besedo: v meni je misel Kristusova. Kaj je res važno, da bi se moji načrti izpolnili, Morda so bili preveč moji, premalo Njegovi. Imeti misel Kristusovo, tej misli slediti korak za korakom. To je veličina. Kako bi rad, da bi to vsaj zdaj zmoget, če nisem v preteklosti. Da bi vsaj zdaj mogel vsak dan reči samo to, kar je misel Kristusova. Vse drugo ni važno.

Pridiganje je bilo moje poslanstvo. Zdaj mi glas odpoveduje. Ta teden se bom preizkusil, ali bom sploh mogel še pridigati. Važno zame, ker imam v načrtu, da grem za tri mesece na Koroško, kjer me čaka veliko oznanjevanja, zlasti vodstvo duhovnih vaj.

Morda do takrat izbruhne tisto, kar nosim v sebi in bo rak napredoval že tako daleč, da ne bom mogel na pot, da ne bom mogel voditi duhovnih vaj, da morda ne bom mogel niti spovedovati. Če se ne uresniči ta moj načrt, kaj zato. Da se le misel Kristusova izpolni v meni in na meni. Res moram priznati. Trije so kraji, kjer se počutim popolnoma svoboden,

miren, v svojem svetu. Te tri stvari ali ti trije kraji so: oltar, prižnica ali ambon in spovednica.

A če mi tudi to Bog vzame, ostane križ. Takrat bom pokazal, koliko sem mislil zares, ko sem pisal in govoril o križu. Edita Stein je zapisala: Spoznanje križa si moremo pridobiti le tedaj, če težo križa temeljito čutimo. Ali sem ga že občutil dovolj?

Popolnoma pristanem na besedo slovitega pariškega kardinala Verdiera: Vse, kar je velikega, lepega, svetega, mora biti odkupljeno z žrtvijo, z bolečino, večkrat celo s smrtjo. Čudovite besede. A kakšno bo moje obnašanje, ko bo šlo zares?

Pavel je poln te misli. Meni pa ne gre nič drugega poznati kot Jezusa Kristusa, in to križanega.

Sem bil v svojem življenju res samo in edino glasnik križanega Kristusa? Tako kot sveti Bernard? Kot sveti Frančišek Asiški? In koliko drugih svetnikov. Med njimi tvoj Ignacij, moj Vincencij.

Morda se mi zdaj ponuja priložnost, da prekrijem vse svoje grehe, popravim vsa svoja opuščanja, nadomestim zapravljeni čas. Kak ideal je pred menoj: v boleznih in umiranju oznanjati Križanega.

Prosi zame, da bi ne bil izgubljen en dan od teh, ki mi jih je Previdnost določila. Ko sem na poti k Tebi, ko se bom poslavljaj od tega sveta, kako bi želel, da sem do zadnjega tih evangelij brez besed? Pa bolj prepričljiv kot vse moje pridige in vse, kar sem napisal.

Kaj bi dal, da bi prav ta tiha pridiga, ko bom s križanim Kristusom oznanjal njegov evangelij, bila potrdilo, da tudi prej nisem lagal, da sem govoril in pisal iz prepričanja, četudi sem bil slaboten in daleč od idealov, ki sem jih slikal ljudem in sebi. Poudarjam: in sebi. Vedno sem govoril tudi sebi, ne samo ljudem. Vsake duhovne vaje so tudi moje duhovne vaje. Vsako spraševanje vesti je bilo tudi moje, morda bolj boleče spraševanje vesti kot za druge.

Meni je življenje Kristus. Kakšna moč! Živeti samo iz Kristusa. Kje daleč je zame ta sen! In vendar si ničesar bolj ne želim kot to, da bi mi bil Kristus vse. Kot poslednjo in največjo milost bi si želel, da bi tudi takrat, ko bom jecljal v onemoglosti, zapuščen od vsake pogumne misli, zapuščen od ljudi in nazadnje zapuščen od Boga, da bi mogel tudi in predvsem takrat, iz vse svoje biti izpovedati svoj credo in svojo ljubezen.

Bodi z menoj, v tem očiščevanju, ki se mi iz božje roke

ponuja. Bodi z menoj, da bi mogel takrat ob zadnjem utripu srca reči – ne več jaz – meni je življenje Kristus.

Kako je mogel Pavel sredi svojega življenja zapisati: ne živim več jaz, v meni živi Kristus? Morda bi kdo mislil, da se ponareja. To bi pač bila najhujša osebna zmeta. Tudi če bi bila pridigarska oblika oznanila o Kristusovi ljubezni. Moral je biti prepričan, saj se je vedno boril, da bi odkril svoj pravi jaz. Odkril ga je, ko je na dnu svoje biti zagledal Kristusov obraz. Vrh kontemplacije.

Vse njegovo oznanjevanje in pisanje se je osredotočilo v to misel: moramo umreti, da bo v nas živel novi človek Kristus. To je pot slehernega kristjana. Celo še duhovnika, redovnika. Koliko plehkkih življenj! Koliko povprečja, mlačnega krščanskega življenja, ker si ne upamo radikalno na to pot!

Velikokrat me pomislujejo, češ da sem moral v življenju veliko prestat. Drugi so več. Koliko ljudi trpi nepopisne muke. Nimam pravice, da se uvrstim med nje. Vem, kaj je za menoj. Ne samo zapor petih let. Morda hujše stvari. V večnosti bomo vedeli vse. A vse to ni nič. In kar je najslabše: pri vsem tem nisem sebi odmril. Zato je še toliko praznote v meni. On bi moral rasti, jaz se manjšati. Da bo on zaživel v polnosti, moram jaz umreti v polnosti. Duhovno moram umreti, predno nastopi telesna smrt. Čas je torej kratek. Potreben sem velike pomoči. In te prosim, da mi učinkovito pomagaš.

Ko to pišem, se počutim kar preveč dobro. Po napovedi zdravnikov bi moral biti slabši. Kar razumeti ne morem. Vse življenje sem nagnjen k depresijam. Zdaj sem že drugi mesec poln miru, sreče, vdanosti, poguma. In se kar bojim, da bo prepočasi prihajala smrt. Toda ne smem biti vsiljiv. V meni mora biti misel Kristusova. Njegov načrt. Gospodova svoboda!

Morda si je on, ki je moja Ljubezen, zamislil nekaj posebnega. Poklical me je, da postanem njegov duhovnik. Z vsem žarom mlade duše sem šel na pot. In niti ne morem reči, da bi ta želja: biti dober duhovnik kdaj ugasnila. Velikokrat sem samega sebe presenečal ob občutku, da sem še vedno novomašnik.

A danes se upravičeno vprašujem: kako je mogoče, da sem obstal, ko je šla moja pot po tolikih ovinkih in stranpotih in prepadih. In zdaj me Bog postavi pred diagnozo smrti. Poslednje usmiljenje. Sem vreden te milosti? Kakšno gorje, če bi jo zapravil!

Moje sedanje razpoloženje je res tako, da lahko govorim o smrti, kot bi govoril o izletu. A nekega dne to razpoloženje lahko izgine. In kaj tedaj? Ko bo gluha noč, nad menoj težki,

neprodirni oblaki, ko bo zapuščenost glodala srce, ko bo pogled na mojo preteklost s strahom napolnil dušo, ko ne bom mogel drugega kakor čakati na poslednji udarec, kako bo tedaj?

S Kristusom sem križan. To je prognoza, ki mi jo daje Pavel. Druge poti ni. Zdaj je ravno to vprašanje, ali bom jaz, razvajenec, vzdržal veliki petek. Če sem šel mimo tolikih prilik, da bi za Kristusa storil kaj velikega, se mi morda zdaj ob koncu ponuja edinstvena možnost, da s poslednjim križanjem popravim svojo preteklost?

Kaj so pričakovali od mene, ko sem vstopil v Družbo? Sanjali so bolj drugi kot jaz. Želel sem biti misijonar, apostol, dober duhovnik. Ti lahko uporabiš najbolj radikalno besedo: svetnik. Vse se je sproti podiralo. Kot smo ob prevratu izgubili vse hiše razen beograjske, tako se je tudi v marsikom rušila papajska slika naše prihodnosti.

Morda se ti bo zdelo nespametno, da znova prebiram roman Morrisa Westa Hudičev advokat. Blaise Meredith, član obredne kongregacije, ve, da ima raka in da bo kmalu umrl. Vseeno gre na delo. Raziskati mora v Kalabriji primer človeka, ki ga ljudje že časte kot svetnika. Zanimiva zgodba. Iz mnogih vidikov.

Ta Meredith vzbuja sočutje zaradi telesnega trpljenja. Vzbuja pa istočasno občudovanje, kako ob preiskavi življenjskih zgodb, živih in mrtvih ljudi, najbolj točno raziskuje sebe in pred smrtjo najde sebe.

Obstal sem ob temle stavku: napravil je vse, za kar so ga prosili, pa vendar bo umrl prazen in po preteku enega meseca bo njegovo ime kot drobec prahu, ki ga nosi veter v puščavi vekov.

Ti si pred menoj preživel to sveto čakanje. Morda si doživel precej tega, kar v romanu doživlja Meredith, rimski monsinjor. Kako bi mi prav prišlo, če bi mi povedal, kako naj se pripravim.

Moram ti priznati. Bolj ko je gotovo, da imam raka, in ni pomoči, bolj sem miren in veder. To me nekako odmika od tistih drobnih neprijetnosti, ki sem jih prej preveč moreče občutil. Kaj je vse to v primeri z večnostjo! Seveda ti moram istočasno priznati, da še tičim v svoji puščobni naravi. Premalo sem ljubezniv. Kolikokrat se zapiram v molk. Ne morem reči maščevalen molk, pač pa nekak umik sam vase. Kako bi bilo prijetno, če bi prav jaz s svojo vedrino dajal osnovni ton naši skupnosti. Tako pa se kot preplašen psiček umaknem v zatišje pred vsakim neprijetnim razgovorom.

Skušam iti za papežem Janezom XXIII., ki je rekel: nikoli nisem pobral kamna, ki je priletel vame. To skušam. A le prevečkrat me prestraši kaka beseda. Kako nespametno, da se moram še ukvarjati s takimi človeškimi marnjami. Zdaj bi pričakoval, da grem mimo vsega in sem tako povezan z nadnaravnim svetom, da bi mogel reči: ne živim več jaz, v meni živi Kristus.

Kakšna naravnost prešerna misel, ki bi mi morala dati poleta. Ne jaz, v meni živi Kristus. On je tisti, ki bo zdaj trpel, počasi stopal proti Kalvariji in spet umrl. On v meni, jaz v njem. Veliki petek se mora nadaljevati! Kakšna odlika, če sem izbran jaz negodnik! Veliko Pavlovih besed ne razumem. A nekatere zelo. In te so nepopisno močne. Če bi mogel slediti temu velikanu, kakšni čudoviti meseci me čakajo. Zdaj prihaja čas, ko bi mogel napisati knjigo, poslednjo in edinstveno knjigo, pisano ne s črnilom, ampak z Duhom živega Boga.

Kakšna naloga! Pisati molče, s potrpljenjem, v ljubezni, pisati poslednjo knjigo ali kot on pravi: pismo ne s črnilom, ne s pisalnim strojem, ampak z Duhom živega Boga! Janez, kaj ni to čudovito!

Pregloboko za moje revno razumevanje. A slutim. Imam nekak občutek božjega pridiha. In če samo pomislim, da se bo z menoj in v meni nekaj takega dogajalo, moram vzdrteti.

Takoj pa v to prelepo pesem zadoni spoznanje: moja mizerija. Povej mi, ali sem res tisto, kar oznanja sveti Pavel? Ali morem postati? Prebiva v meni troedni Bog? Moli v meni Sveti Duh z neizrekljivimi vzdihji? Nosim v sebi nebesa? Gotovo, zagrnjena s težkim zagrinjalom vere. A četudi za zagrinjalom, četudi nevidnega Boga, toda ali ga nosim, živi v meni On, ki me vedno bolj osvaja s svojo lučjo? Ko bi imel en sam migljaj kot zagotovilo!

In vendar Bog molči. Ni druge rešitve, kot smrtni skok v božje usmiljenje. Danes bi raje rekel: v morje božje ljubezni. Bog ve, kako sem hrepenel. On ve, kaj sem bil, kako sem živel, kako se je moje življenje zapletalo in razpletalo. Nemočen se znova podarjam tistemu, kateremu sem v prešerni mladosti podaril vse svoje življenje.

Prav nič ne prosim, da bi mi odvzel bolezn. Ne mislim se pravdati, kako dolgo, v kakšnih mukah naj čakam na odhod. Nekdo je dal misel, da bi se tudi zame zatekli h Gnidovcu. Če h komu, k njemu. Nisem proti. Če Bog hoče proslaviti Gnidovca in s čudežem potrditi njegovo svetost, sprejemem. A to izbiro dajem Bogu in Gnidovcu. Prosim ne. Sprejemam, kar mi je dano in kar mi bo dano. Le eno želim: da bi znal te mesece

napraviti bogate. In če se bo vleklo v leta, da ne bom popustil v svojem darovanju. Tu potrebujem tebe in Gnidovca.

Tudi v tem, kar me čaka, tiči nevarnost. Dobro sem jo spregledal. Naš jaz je tako silovito pretkan. Zna se skriti za blestečimi pajčolanami. Koliko lepega, res božjega je potem uničenega. Bog mi daje mir. Mir namreč v tem, da vdano sprejemam, kar me čaka. In zdaj bi prav lahko podtaknil sebe. Nesmisel, boš rekel. A taki nesmisli se dogajajo. Tudi s trpljenjem se človek lahko razkazuje. Tudi s tem, da mirno sprejemam bolezen, smrt, je lahko povod za razkazovanje pred ljudmi. Zato te resno prosim, pomagaj mi, da se ne ujamem v to past.

Naj se izpolni Kristusov načrt! Nič naj ne bo mojega, nič zame. Če sem ali naj bom po njegovi besedi luč, ki sveti zato, da bodo videli dobra dela in slavili nebeškega Očeta, potem proč z vso sebično navlaklo!

Ko sem bral Moč in sijaj, to čudovito delo konvertita Grahama Greena, me je prevzel glavni junak, duhovnik. Slabič, a edini, ki je v času preganjanja ostal v Mehiki. Ko gre predvidevat bolnika, ve, da gre v past. Ko čaka na strel, si s šilcem žganja daje poguma. Nič krika: živel Kristus Kralj. Nič pogumnega mučeništva. Notranje slaboten, v zavesti svoje grešnosti, ki ga do obupa ponižuje pred njim samim, stopa na morišče v zavesti, da bo v nekaj minutah v večnosti.

Vem. Kot marsikatero, tudi to knjigo lahko beremo na različne načine. Nekoč sem jo dal istočasno brati dvema že bolj zrelima gojencema. Kako različno sta napisala obnovo. Kot bi brala dva različna romana. Eden je videl v tem duhovniku nekako duhovniško pokveko. Drugi je za vso njegovo siroččino odkrival božjo moč, ki ga je napravila mučenca. Tedaj sem zaslutil. Tudi mučenec ne moreš in ne smeš postati iz svoje moči, ampak le iz milosti. Pompozno mučeništvo se bistveno razlikuje od mučeništva človeka, kateremu je bilo morda celo življenje eno samo mučeniško umiranje, ker je jasno gledal evangeljski ideal in istočasno svojo osebno mizerijo.

Tako človek nikdar ne pride prav do dna. Tudi v vprašanju ponižnosti ne. Kaj ni mogoče sestiti na zadnje mesto v pričakovanju, da te bodo postavili na prvo? Resnično ponižnost v nas more videti samo Bog. Človeške sodbe ne prodrejo v globino. Za vsako besedo, za vsakim dejanjem, ki izpoveduje ponižnost, lahko tiči ponarejenost. Ponižnost pa je resnica.

Morda se je Pavel še najbolj rešil: ...raje se bom hvalil s svojimi slabostmi, da bo prišla name Kristusova moč. Kadar sem slaboten, takrat sem močan. Sijajno!

Morda je to božja vzgoja. Nemočen, grešen, steptan, praz-

nih rok stojim na pragu večnosti. čakam, težko čakam, da se najdem v Njegovem objemu. Suha vera? Drzno upanje? Ne vem. A končno ostane le to: Kristus – moja križana Ljubezen.

Ne vem, kako gledaš Ti. Še manj mi je mar sodba kakšnega učenjakarja. A mislim ali vsaj slutim, da končno ponižnost ni drugega kot poštenost. Tako jo je opredelil sveti Bernard. Dobro ga poznaš. Tisti vihar dvanajstega stoletja je našel to definicijo ponižnosti: poštenost.

Sem do kraja pošten ob vsem, kar sem Ti zapisal?

Si kdaj slišal Avguštinov stavek: Bojim se Boga, ki gre mimo, a se ne vrne več? Moj Bog, ostani z menoj, da dokončam svoj tek!

Nedavno me je nekaj pretreslo. Papež je obiskal Holandijo. Vedel sem, da so v holandski Cerkvi krize. Vedel sem, da je holandski protestantizem že od španskega kralja Filipa II. sem zagrenjen proti katoliški Cerkvi. A vendar je bil papežev obisk zame presenečenje.

Ko sem bil dijak in bogoslovec, smo neprestano poslušali: Holandia docet – Holandija uči. Učila naj bi holandska katoliška Cerkev. Pripovedovali so nam čudovite stvari.

Osemdeset odstotkov šolsko obveznih otrok hodi dnevno k maši in obhajilu. Holandija ima duhovnikov in redovnikov toliko, da lahko izdatno zalaga misijone. V Holandiji ni duhovniške nezvestobe. Velika redkost je, da bi kak duhovnik odpadel. Holandski katoličani so čudovito organizirani: od Katoliške akcije do katoliških zajčjerejcev. Torej poudarek: zavestni katoličani v vsem svojem življenju.

Naš misijonar, ki je imel misijone med slovenskimi delavci v Holandiji, je pripovedoval, kako so mu pravili, da na Holandskem pijančevanja ni. Nekega dne je na sprehodu vendarle srečal človeka, ki je meril cesto od jarka do jarka. Že je sklenil, da bo to povedal pri prvem obedu. Kar zasliši, kako ta edini pijanec, ki ga je srečal, po kranjsko zakolne. Seveda holandskim duhovnikom tega ni povedal. Povedal pa je nam dijakom.

Na vprašanje, kako so uspeli zgraditi tako prepričane katoličane, so odgovarjali: Poslušali smo Cerkev. Odrpli smo tabernaklje. Poppe, duhovnik s posebno evharistično karizmo, je bil zgled tudi nam.

Še v zaporu, vsaj deset let za tem, mi je isto pravil holandski izseljenski duhovnik Drago Oberžan. Ves navdušen je govoril o Holandcih, ki daleč prekašajo druge. Z mnogimi anekdotami nam je skušal naslikati vzorno krajevno Cerkev. Ko gredo z doma, hiš sploh ne zaklenejo. Tatov ni. Pijancev ni. Brezbrižnih katoličanov ni. In ne vem, kaj še vse lepega je pravil.

Ko pa je prišel papež, so ga sprejeli z grožnjami. Ne le protestanti. Tudi katoličani. Morda so bile le grožnje. Morda je bila le manjšina kričavih ljudi. Vendar je bila policija na delu noč in dan. Zlasti mladina je kričala proti papežu in zahtevala, da spremeni moralne zapovedi. Razumljivo, da je ostal papež

miren. Povedal jim je, da božjih zapovedi Cerkev spreminjati ne more.

Ta vihar, ki je nastal ob papeževem obisku, me preseneča. Kot so poročali, je bilo razmeroma malo ljudi, ki so ga sprejeli z veseljem. Vem, da so časopisna poročila velikokrat izkrivljena. Vendar je jasno, da je zmeda in nekak razkol v holandski Cerkvi tako močan, da mi je razumljivo, da je trenutno na Holandskem najmanj verne mladine. Ko v zadnji anketi med zahodnoevropskimi narodi ugotavljajo, da je brez vere 38 odstotkov mladih Francozov, 24 Belgijcev, 15 špancev, 9 Nemcev, celo na Danskem, o kateri sem imel slabo mnenje, le 6 odstotkov nevernih in na Irskem samo dva odstotka, je na Holandskem 47 odstotkov mladih brez vere. Torej skoraj polovica mladine. Seveda gre morda večina teh odstotkov na račun protestantov. A vseeno je statistika porazna.

Od kod to? Morda so po značaju skrajneži. Prej so se zagnali v nekako propagandno, triumfalistično katolištvo. Ko pa jih je druga svetovna vojna pretresla in razočarala in se je začel pokoncilski neutemeljeni razkroj, se je holandska Cerkev razklala v dva dela.

Papež je odšel nepoškodovan. Toda, ali je njegov obisk prinesel novo upanje? Tistih nekaj škofov, ki jih imenujejo konservativni, so morda preveč konservativni. Ostali morda hočejo biti preveč liberalni. In če so jih prej vzgajale katoliške šole, kako jih vzgajajo zdaj in kdo jih vzgaja, da tako radikalno zahtevajo svobodno moralo zlasti na področju spolnosti?

Poklicev ni. Pač. V škofiji, ki ima tako imenovanega konservativnega škofa, tam so poklici. Isto bi verjetno Ti ugotovil pri holandskih jezuitih. Isto jaz ugotavljam pri naših sobratih. Koliko so med vojnama poslali ljudi v misijone! Zdaj poklicev skoraj nimajo. In kdo bo nadomestil stare holandske misijonarje? Stari bodo omagali. In to kmalu. Priti bodo morali na pomoč drugi narodi, kjer so še poklici. Že zdaj je čutiti živo nasprotje. Namesto iz svobodne Holandske prihajajo v misijone misijonarji iz komunistične Poljske.

In če bi vse razumel, ne morem razumeti te skrajne neolike. Vedno so nam Holandce slikali kot izredno zgrajene ljudi. Poštenost, srčna kultura, olika, nekaka plemenitost da je v njih. Kako so mogli pasti tako nizko? Pa četudi imajo drugačno mnenje, s takim nastopom so razbili tisti nimb, ki je obdajal ne le holandsko katoliško Cerkev, ampak holandski narod v celoti.

Vsa ta holandska stvarnost mi da misliti. Ali se ne more zgoditi podobno z nami? Mislim bolj na skupine Slovencev v tujini kot na one doma. Doma se Cerkev bridko prečiščuje. A se prečiščuje. Katastrofa je, da recimo v nekaj verni Ljub-

ljani že polovica novorojenčkov ni krščena. A upam, da bo v tem ognju preizkušnje ostalo zdravo jedro prepričanih vernikov. Toda mi na svobodi, ki se radi trkamo na prsi, da smo Marijin narod, da smo zgled ljudem, med katerimi živimo, mi smo v nevarnosti, da zvedenimo.

Bojim se, da preveč poudarjamo svojo poštenost in pravovernost. In prav nekrščansko smo pripravljene metati kamenje na tiste, ki le za las drugače mislijo.

Vem. Vsa emigracija je šla skozi težke preizkušnje. In nič čudnega, če v podzavesti ostane nekaj bolečega. Še najbolj so si pomagali preprosti ljudje, ki so s svojo spretnostjo in pridnostjo v tujini nekaj ustvarili. Težje je za izobražence, ki so si morali poiskati vsakdanji kruh za ceno svojega poklica, ki bi ga imeli doma.

Mislim, da bi bilo pošteno, če priznamo nekako emigrantsko bolezen. Le iz te je mogoče razumeti včasih že presedajoče ponavljanje iste pesmi. Vsaj skušam razumeti, da razboljena duša tu in tam izbruha svoj žolč. Toda kako težko je dopovedati, da nimamo pravice žaliti ali z obsodbo obremenjevati drugih, ko dajemo duška svojemu trpljenju.

Moram biti razumevajoč in prizanesljiv tudi do teh, čeprav ne odobravam mnovega govorjenja in pisanja, ki se vleče že štirideset let. Posebno me bole obsodbe ljudi, ki se doma na terenu bore za vero. Kako lahko je s ponosom z viška gledati in obsojati. In če to imenujemo boj proti komunizmu, je samo obliž na nezdravo rano. Je le krinka, za katero se skriva ali naš prizadeti jaz ali naš kolektivni mi.

Vendar se vprašujem, kdaj bomo prerasli preteklost. Vem, da bi se takoj kdo oglasil: ni je mogoče pozabiti. Gotovo. A ne samo možno, naša krščanska dolžnost je, da gremo preko krivic. Evangeljska beseda obsoja zмотo, odpušča pa grešniku. In kaj sem jaz, da bi se kot pravičnik postavil v pozo sodnika?

Vrtimo se v preteklosti, uhaja pa nam iz rok sedanost. Danes je potrebno predvsem pozitivno delo. Kako je lepo rekel Janez XXIII.: biti za nekaj, ne proti nečemu. Gre za to, da gradimo pristno krščanstvo. To je najbolj zanesljiva pot k prenovi in preraščanju preteklosti. Mi smo ljudje upanja, če smo kristjani. Upati na boljšo prihodnost pa pomeni: delati za boljšo prihodnost.

No, tebi pripovedovati ta razmišljanja ni potrebno. Že v življenju si prerastel vse. Tako mama. Tako skušam jaz. Ne mislim se ponašati ne z zaporom, ne z begom. Prav tako kot drugi dobro vem, da bi bil moj prostor drugje. A če sem se znašel v tujini, moram tudi to sprejeti kot božjo potezo. In če me boli pretekla rana, ne smem zadajati novih in to morda lju-

dem, ki okušajo vso trdoto življenja, ker so ne le dobri verniki, ampak graditelji prihodne Cerkve. Zrasla bo le iz zdravih zrn.

Velika naloga duhovnikov in vseh tistih, ki res žele, da se ohranja in utrjuje v nas prečiščeno krščanstvo, je prav v tem: svariti pred praktičnim materializmom. Ko se mnogi ponašajo, da so ideološka emigracija, morda istočasno tonejo v blagostanju. Kolikokrat pri duhovnih vajah ali v resnih razgovorih priznajo to nevarnost poštene ljudje.

Če bomo samo zidali cerkve, dvorane, domove, pozabili pa na notranjo preobrazbo, se nam lahko zgodi, da sebe ne bomo razumeli, kot zdaj ne razumemo holandskih katoličanov. Mladina hoče jasnih odgovorov. Tako mladina doma kot v tujini. In mladina hoče prepričanih zgledov.

Kdo nam bo dal moči, da se dvignemo v pravo krščansko držo odpuščanja, pozitivnega dela? Lahko je rušiti. Težko je graditi. Zato se mi zdi, da ne gradijo narodove prihodnosti tisti, ki veliko kriče in to pogosto na račun sramotenja in poniževanja tistih, ki tiho, vztrajno delajo. Morda prav ti po besedah Dostojevskega čuvajo Kristusov obraz čist in nepopačen. Brez reklame, brez manifestov, v potrpežljivem delu in prenašanju krivic od tam, kjer bi najmanj pričakovali, ustvarjajo svet prihodnosti.

Zato sem optimist za daljno prihodnost. Med mladino po vsem svetu je toliko lepega. O tem ne pišejo dnevniki. Ti se razpisujejo o škandalih. A vendar je po vsem svetu toliko sijajnih ljudi, tudi mladih ljudi, ki v potrpljenju sejejo za boljše dni. Prišel bo rod, ki bo žel. Takrat šele se bo pokazala prava podoba našega naroda doma in v tujini.

To podobo že vidiš. Zato sem prepričan, da me razumeš. Kakor smo nekoč rekli: Holandija uči, tako morda danes slišimo: slovenska emigracija uči. In kakor se je tam zavestni ponos Holandcev zrušil v prah in je danes holandska Cerkev skrb vesoljne Cerkve, tako se lahko godi in zgodi z nami.

Ker ne poznam vseh silnic, nimam pravice, da bi vrgel kamen na holandsko Cerkev. Morda je zanje ta vihra potrebna, da se otresejo zunanjega in se poglobe v notranjost. Počasi bodo razumeli tudi oni, da koncil ni bil za to, da bi se Cerkev udinjala svetu in posvetnemu mišljenju, ampak da bi svet pokristjanila.

Saj vsa Cerkev gre skozi težko dobo prečiščevanja. Ne smemo obupati ne nad posameznikom, ne nad narodom. Žal. Ko skušamo najti skupno govorico z nekatoliškimi kristjani, celo z nekristjani, se med seboj razdvajamo. Treba je dovolj širine od zgoraj in dovolj ponižnosti od spodaj, da se bomo znašli v iskrenem prizadevanju za prenovo. Saj končno ne gre

toliko za temeljne resnice, ampak bolj za to, kako naj v modernem jeziku te resnice povemo.

Ti si bil v svoji širini miren. Si pa zlasti od duhovnikov in bogoslovcev pričakoval in pri duhovnih vajah tudi zahteval pokončno držo. Ni te preplašilo, če si tu in tam našel podrtijo. Celil si rane, razpihaval tleči stenj, utrjeval nalomljen trs, pomagal k bolj prepričanemu življenju. Nisi pa udaril po človeku z mečem resnice. Lepo je nekdo zapisal: nekateri so tako načelni, da v svoji gorečnosti zapuščajo za seboj pogorišče.

Prav pred kratkim sem bral Enza Gualazia življenjepis znanega Savanarole. Naj je bil v sebi prepričan, resnicoljuben, naj predpostavljam, da ni sebe iskal, eno je gotovo: požigal je. Ni požgal sredi Firenc le cele grmade umetnin in literature. Požigal je predvsem duše, ki so zašle v nezdrav božji strah, ki brez ljubezni ni več božji.

Če nas varuje pred odkloni samo strah pred peklom, je naše krščanstvo kaj plitvo. Zato mi je tako blizu Frančišek, živo nasprotje Savanarole. Prav tako Filip Neri, ki je malo za tem strašnim prerokom nastopil v isti renesančni dobi, pa je znal na ljubek način, s smehom na obrazu dati svoji dobi krščansko podobo. Ne preseneča, da je bil ne le apostol Rima, ampak obnovitelj krščanske Evrope. Njegov odmev je segel do Pariza, ko je v krogu tako imenovane francoske šole Evropa zadihala novo življenje. Če bi mimogrede spomnil, da je Neri oče oratorija, ki ga je potem v glasbeni svet prenesel Händel, je s tem povedano še več.

Holandija docet. Tudi v negativnem pomenu besede. Bog daj, da bi ti krči ne izgubili osnovne krščanske drže, ljubezni do Kristusa in Cerkve.

Pri tem se mi prikrađe misel: kako mora biti papežu pri srcu, kadar doživi podobne dni. Očividno ne kaže strahu. Mor-da utrujenost, potrlost. Preveč se zaveda svoje službe. Nikakor ne prisegam, da je vsaka njegova beseda nujna in na mestu. Očividno pa mora ves svet priznati njegov neustrašeni pogum, da znova in znova izpostavlja svoje življenje, ko hodi po svetu in potrjuje svoje brate v veri.

Če se res čutijo posamezni teologi nekako odgovorne za Cerkev, ko utirajo teologiji nova pota, potem morajo priznati, da je za čisti nauk bolj kot oni, odgovoren papež.

Ko to pomislim, da stoji pred Bogom s to veliko odgovornostjo, je po sebi razumljivo, da ga bom poslušal z vsem spoštovanjem. Ne gre za človeške marnje, gre za Kristusa in Cerkev.

Tudi na Koroškem se je ponovila moja radovednost ali če bi hotel uporabiti lepšo besedo, moje zanimanje za razne stvari.

Priložnosti za to je ogromno. Saj letni program obsega toliko najrazličnejših stvari, ki sem se jih mogel udeležiti in od njih seveda le delno pridobiti. Vso sezono je bilo v domu predavanj, razstav, koncertov, tečajev toliko, da se vseh nisem mogel udeležiti, ker sem imel svoje delo. Seveda so bili tudi zaključeni tečaji, ki mi niso bili dostopni in me mnogi tudi niti niso toliko zanimali.

Predvsem so me presenečale nemško-govoreče skupine, katerih niti imena doslej nisem slišal. Razen karizmatikov in kurziljistov in ognjiščarjev so mi bile neznane skupine: duhovne vaje častilcev angelov, male duše, ki jim je začetnica neka žena s privatnimi razodetji, ki da so stoddstotno zanesljiva, čeprav jih Cerkev ni potrdila. Vneto mi je pripovedovala ena od udeleženk, kako je napačno, če obhajamo na roko, koliko da je božjih ropov zaradi tega. Take in podobne duhovne vaje so bile dobro obiskane. Večinoma so bile starejše žene ali srednje starosti. Ni mi žal, da se v to nisem mogel spuščati.

Prav tako imam malo posluha za razne nove pedagoške načine, pa naj bo tako imenovana oblikovalna pedagogika ali igralna. Tako ni ne ena ne druga skupina pustila blizu.

Poleg vseh teh in podobnih getto-skupin pa je bilo res vrsta čudovitih predavanj.

Nedvomno je požel največ uspeha psihoterapevt dr. Frankl, ki je edini imel okrog 400 poslušalcev, da so morali napolniti vse dvorane ali večje prostore in pripraviti avdiovizualno tehniko, da so mu mogli vsi slediti.

Ta osemdesetletni verni Jud, ki je preživel Dachau, je celo uro z neverjetnim ognjem in jasno besedo razvijal svojo osrednjo misel, ki jo razglaša po vsem svetu: Človek mora najti smisel življenju. Bil je zares pravi užitek, slediti njegovim mislim. Kakšna prepričana vera, kako prečiščene misli! Podal jih je celo v drami, ki se dogaja v Dachauu in konča z vesoljnim odpuščanjem in spravo.

K temu človeku moramo iti v šolo tudi mi katoličani, tudi mi duhovniki. Imel sem srečo, da sem v Selah, morda najbolj slovenski župniji, videl na odru to igro. Režiral jo je župnijski upravitelj iz Železne Kaple. Na amaterskem odru sem težko kdaj videl tako dobro predstavo. Seveda pa je potegnila predvsem moč Franklovega strjenega pripovedovanja, kako se človek iz groze umiranja, ob krematorjih, lahko dvigne do smisla življenja in vse odpuščajoče ljubezni. Ko sem videl v mestnem gledališču Cankarjevega Kurenta, sem bil razočaran. Ta Franklova igra pa me je pretresla.

Prav tako sem bil začuden, ko je teološki profesor Biser na podlagi Bachove muzike razlagal, da je Bach bolje razumel sv. Pavla, kakor Luter. Dolgo, a edinstveno predavanje: o doživljanju Boga.

Prav tako je v triurnem predavanju presenečal radiotezist arhitekt Artmann. Niti pojma nisem imel o vsem tem. Vedel sem za bajalico, s katero obdarjeni ljudje odkrijejo vodo pod zemljo. Niti slutil pa nisem, do kakšne razsežnosti so nekateri razvili te sposobnosti. On sam je med vojno rešil na tisoče vojakov smrti, ker je odkril, kje so minska polja in kje je voda. Vse s svojo bajalico, ki pa seveda ni več vrbova rogovila, ampak moderno izdelano orodje.

Meni se je posvetil celi dve uri. Najprej sem ga preizkusil in prosil, da mi pregleda žolčni mehur. Začuden ga ni mogel najti. Potem šele sem mu povedal, da ga nimam. Je že zdavnaj operativno odstranjen. Potem mi je ugotovil tumor, a v nekakem spečem stanju, rakav, a da še ni znakov propada. Nima pomena, da bi ti govoril naprej. Vsekakor bi vsak nepoučen, kot sem bil jaz, strmel samo nad tem, kar je s to radiotezijsko preiskavo ugotovil pri meni.

Manj sem bil prepričan ob sicer temeljitem predavanju prof. Rohsmanna o turinskem prtu in Medjugorju. Res dokumentarno, če ne bi na koncu zaključil s svojim osebnim prepričanjem, da je v turinski prt gotovo bilo zavito Kristusovo telo in da so prikazovanja v Medjugorju pristna. Lahko je oboje res, a njegovi dokazi te osebne trditve niso docela podprli.

Bolj mi je bil všeč strokovnjak za parapsihologijo univerzitetni docent Wenisch, ki je prav temeljito osvetlil nerazumljive pojave, ki jih mnogi pripisujejo ali Bogu ali hudemu duhu. Udeležba ni bila velika. In iz vprašanj sem sklepal, da so bili večinoma pristaši raznih sekt. A ni se dal zмести, prav na sleherno vprašanje je strokovno odgovoril. Seveda pa nikomur ni vsiljeval svojega mnenja. Koliko je še neraziskanega v nas samih!

Zato je Cerkev tako brezkončno previdna, ko gre za privatna razodetja ali videnja. Še tako ti novi preroki, vidci in obsedenci od privatnih videnj večajo število sekt v toliki meri, da je moral na to opozoriti že Rim. A za nas ali vsaj zame je ta pojav, razširjen prav povsod: v Evropi, v Severni in Južni Ameriki in v naravnost zastrašujočem številu v Afriki, kjer je že preko sedem tisoč krščansko-poganskih sekt, zname-nje, da človek ne more živeti v tej zmehanizirani praznoti, po drugi strani pa, da smo kristjani zamudili svoj čas. Vsaj to, da je skrajna nuja, poglobiti krščansko življenje. Saj ni mogo-če sektašem že vnaprej odrekati dobre volje. In če ne najdejo v Cerkvi kar iščejo, gredo iskat drugam. In zdaj je še ta nevar-nost, da se morejo celo zdrava prenovitvena gibanja spreveči v sekte.

Lahko si misliš, da smo z veseljem poslušali predavanje Spomenke Hribar in Vanje Keržanove. Povedali sta v bistvu isto kot na teološkem tečaju v Ljubljani.

Zelo sem bil vesel, da sem dobil vpogled v delo letos umrlega Gmeinerja za SOS-otroške vasi. Začel je sam, pustil svoj študij, postal oče tisočerim zapuščenim otrokom. Njegovo socialno podjetje se je razširilo po vsem svetu in je gotovo nekaj edinstvenega. Otroci so potrebni matere. Ko bi vsaj zase kaj od tega odnesle tiste matere, ki imajo otroke še ob sebi, a jim ne znajo biti matere.

In še bi našteval predavanje za predavanjem. Mimogrede se mi je širilo obzorje.

Tudi mnogi koncerti so bili lepi. Toda več, kako je z me-noj. Zbor, ki ne premore pianissima, zame ni kvaliteten. Seveda ne gre samo za to. Na žalost so mnogi imeli krasne glasove, lepo disciplino, urejen tempo, a premalo dinamike, da ne go-vorim o agogiki.

Vendar so bili mnogi večeri lepi večeri.

Z velikim nezaupanjem sem šel na koncert dunajskega po-pekvarja Hollyja. To pot sem bil veselo presenečen. Ves večer je posvetil spominu Lutra Kinga, borca brez nasilja za enako-pravnost črncev v Združenih državah. S tako plemenito besedo in tako prisrčno muziko je ovekovečil tega velikega človeka, da mi je bilo v resnici žal, da je bila dvorana skromno zase-dena – večinoma z mladimi ljudmi. Stara generacija ima pač pomisleke glede popevkarjev. To pot bi verjetno vsak bil za-dovoljen. Vsebina, če je pristna, približa tudi moderno glasbo.

Prav gotovo nimaš potrebe, da bi Ti našteval vse, kar se je to poslovno dobo dogajalo v Tinjah. Tudi razstav ne bi na-

števal. Zame so bila pomembna tri srečanja. Presenetil me je mladi Ljubljčan Jarc z zadnjo večerjo, p. Gabrijel Humek iz Stične s svojimi slikami, ki vse govore o vdoru božjega molka in zaprepačen občutiš božjo bližino. In pa seveda je bilo zame ponovno doživetje, kramljati z našim starosto, kiparjem Gorše-tom. Napravili so videokaseto, ne najbolj posrečeno, a moža so razveselili. Gre pa h koncu. Sam je predlagal, da bi ilustriral mojo knjigo Pred vrati pekla, a se bojim, da je to morda zadnje, kar je napravil in da tudi to ni več na dostojni višini. Tako ali tako je njegova moč v kiparstvu. Mislim, da ni na stotine, ampak na tisoče njegovih večjih in manjših del raztresenih po Evropi in obeh Amerikah. Kdo bo zmožen zdaj napraviti popoln seznam? Zanimivo pa je, da se prav zadnje čase od vseh strani zanimajo zanj. Prej so ga doma ignorirali. Slutijo njegovo smrt, ki verjetno ni daleč? Kakšen je človek!

Doživel sem tudi dve veliki proslavi. Prva je bila petin-dvajsetletnica Tinjskega doma. Glavni govornik je bil celovški škof Kapellari. Govoril je delno tudi slovensko. Gotovo velika priznanja domu in posebej rektorju Kopeinigu.

Druga proslava pa je bila namenjena prav njemu, rektorju samemu. Čeprav še mlad, je dobil tako imenovano Tischlerjevo nagrado, s katero dajejo priznanje najbolj vidnim kulturnim delavcem med koroškimi Slovenci. Dolgo se je upiral. Naprošen sem bil, da interviram. Uspel sem. Proslava je bila lepa, ne pa v Tinjah, ampak v Slomškovem domu v Celovcu.

Saj to veš, da Mohorjeva založba, sprva bratovščina, vedno bolj širi področja svojega delovanja. Tako so nastali tudi dijaški domovi. Zdaj sta za dekleta Slomškov in za fante Modestov. Na Dunaju pa naj bi bil Korotan. A prav zadnje čase so nastale znova polemike in bo težko reči, da je dom za slovenske dijake na univerzi.

Tudi sicer vedno bolj gledam za kulise vsega nehanja in dejanja in sem marsikdaj presenečen, četudi skušam vse razumeti. Kaj bo iz vsega tega nastalo čez leta? Tudi tu moram biti optimist in upati, da bodo mladi zagrabili in nadaljevali lepo delo, ki so ga mukoma opravili podobni ljudje kot je bil dr. Tischler ali še zdaj živeči prelat Hornböck.

Končno je to znamenje življenja, da so napetosti in krize. Položaj pa otežuje napetost, o kateri sem Ti že pisal. Prav Mohorjeva je z vsemi svojimi ustanovami med dvema mlinski-ma kamnoma: vdorom komunistične ali levičarske propagande in pritiskom nemčurjev, zlasti tako imenovanega Heimatdiensta.

Vidiš, vse te stvari so me zanimale. A nazadnje se vprašujem: Je bilo modro posvetiti toliko pozornosti vsemu temu?

Po eni strani: škoda bi bilo kaj zamuditi. Po drugi strani: ne bi rad razbil v črepinje svojega dela.

Vedno bolj uvidevam, da se bom moral omejiti. Dokler sem na Koroškem, ima prvenstvo moje duhovno delo. Kar ostane časa, je priprava za prihodnje načrte. Vincencijevo karizmo sem mukoma dokončal in oddal. Toda rad bi napravil meditacije za vso Vincencijevo družino in sicer za vse dni v letu. Poleg tega me mikajo kar dvojne šmarnice. Za odrasle o evangeljski Mariji in za otroke posebej. Takih menda še ni, pa bi jih mnogi duhovniki radi imeli. Ne vem, koliko tega bom dokončal.

A zame je važno, da izkoristim čas. Če zdaj ta trenutek stojim pred seboj in Bogom, potem ne smem več izgubljati časa za stvari, ki bi me še zanimale – pa bolj iz radovednosti kot iz pastoralne potrebe. Čimbolj se umikam tudi pastoralnemu delu, tembolj moram zgostiti čas za pisanje.

Ponovno dvomim, in to vedno bolj, ali še pišem za sodobnega človeka. Koliko govore iz prepričanja, koliko le iz neke olike ali prizanesljivosti, tisti, ki me spodbujajo, naj vendarle še pišem, zdaj končno ni najbolj važno.

Morda bo ta ali ona zapisana beseda komu prav prišla.

Vendarle, tudi to se bo počasi umikalo. Zato bi bila nepraviljiva škoda, če bi razceftral svoj dan v raznih zanimanjih in v pisanju zdaj te zdaj one stvari, ob tem pa izgubljal notranjo ubranost.

Poslušaj me. Danes mi ne gre za užitek ubranosti, ne gre mi za sladkost molitve. Resno pa je pred menoj naloga: postati božji človek. Ko slišim, koliko so nekateri premolili ali še premolijo, si očitam, zakaj ne molim več. Pa me večkrat spreleti ta misel: ali ne bo zate umik v molitev bolj beg pred naporom, beg pred delom. Koliko lažje je zmoliti rožni venec, kot napisati članek, ki naj količkaj pove ali prepriča. Vendar skoraj vsak dan zmolim vse tri dele rožnega venca.

Danes pa ne gre za to, koliko pridig bom imel, koliko strani bom natipkal, koliko knjig bom še napisal. Danes je pred menoj samo eno vprašanje: moj korak Bogu naproti. Vincencijeve rešitev se mi zdi genialna. Nisem postal kartuzijanec. Ostal pa sem sin sv. Vincencija, ki je ljubil v potu svojega obraza in z delom svojih rok in je delal bolj za to, da je našel zedinjenje z Bogom, kot pa zato, da bi delo dovršil.

Torej moram napraviti v sebi red. Že zjutraj. Ne iskati v boleznih in utrujenosti opravičila, da ne bi delal. Ne bežati pred delom z željo, da bi več molil. Pač pa spreminjati vse delo v molitev in vso molitev v eno samo hvalnico Bogu.

Kako lahko je zapisati ta program. Vem pa, da me bo stalo kdaj pa kdaj truda, da ga izpeljem.

Končno sem spet tam. Saj ne vem, če preživim nocojšnjo noč. In zdaj ni važno, kdaj se dokonča moj tek, važno je, da ga dokončam v Bogu. Zato mi je bilo dragoceno, da sem sam sebi napravil nekak pregled pretekle poslovne dobe v Tinjah in našel smisel vsemu. Od tistih tedenskih duhovnih vaj za samo eno redovnico, pa do onih za lepo število župnijskih gospodinj – mimogrede: najlepše duhovne vaje v Tinjah – ali članic živega rožnega venca, od nedeljskih pridig v tej ali oni župniji do misijona, od sestankov bibličnega krožka pa preko raznih tečajev. Vse to se je strnilo v eno. Naj bo vse, kar je bilo: hvalnica Bogu. In vse, kar pride, prav tako. Da bi le vsak dan dovršil svoje delo, vsak dan napravil božji korak cilju naproti!

To sem ti menda pisal, da se letos pripravljajo na drugi slovenski misijonski simpozij. Pri tem naj bi bil udeležen tudi jaz. Imeli smo že tri seje v ta namen. Naložili so mi več stvari, da jih pripravim in potem pomagam napraviti iz vsega zaključek.

Po pravici rečeno, bi zdaj čakal le še na to. Seveda bo ves čas tudi nekaj pastoralnega dela. A ker je odpadlo to, da bi kot duhovni vodja spremljal romarje v Lurd, bodo poleg drugega dela moje misli predvsem posvečene misijonski ideji.

Prav letos je petdeset let, odkar sodelujem pri misijonski stvari. Saj sem z vstopom v Misijonsko družbo imel predvsem ta namen, da postanem misijonar v ožjem pomenu besede. Danes se pravdajo, kje naj bi bil misijon. Zame je to le teoretiziranje. Kjer Cerkev ni vraščena v kulturo naroda, ali pa sploh ni prisotna, tam je misijon. To ločilnico, tako imenovano inkulturacijo, bomo morali postaviti, da ne bomo pometali vse v en koš. Seveda drži, da je Cerkev vesoljna in so pred njo vsi narodi, vse celine. Vendar je treba ločiti Avstrijo od Pakistana, če naj pokažem izrazito nasprotje.

Kaj naj bi simpozij bil, sem doživel v Mödlingu pri Dunaju. Po zaslugi Kopeiniga sem se udeležil tega simpozija, ki so ga v svoji, meni že pol stoletja znani postojanki St. Gabriel, organizirali štajlovci ali očetje Družbe Božje Besede. Tam imajo teološko visoko šolo in vsako leto prirejajo take simpozije. V začetku aprila letos je bil posvečen dialogu Cerkve z nekrščanskimi verstvi.

Prav gotovo nima pomena, da bi ti opisoval ves program. Zame je bilo doživetje svoje vrste, čeprav zaradi slabega znanja jezikov nisem vsega razumel. Prevzela me je že postojanka sama, ki so nam jo razkazali. Ne samo misijonska tiskarna, ne samo velik muzej, vsa postojanka je že od nekdaj misijonsko žarišče.

Občudoval sem temeljitost ljudi, ki so simpozij vodili. Velikokrat sem obstrmel, kako na globoko so predavatelji razgrinjali nekrščanska verstva in iskali stične točke ali pokazali na ovire dialoga, ki naj bi ga Cerkev vodila z njimi. Gotovo je premagano eno: s koncilskim dokumentom o nekrščanskih

verstvih ne obsojajo teh verstev kot satansko delo, ampak kot pot, po kateri Bog vodi te narode kot nekdanji Jude do Kristusa. Zdaj je vprašanje, kako bomo Kristusa in Cerkev prikazali tem narodom, kako se bomo sploh začeli pogovarjati, bližati, iskati stičnih točk, si podajati roke.

Nič novega zate, ki zdaj vidiš, še kako jasno, kje Bog deluje. Tudi med temi narodi in tudi med temi verstvi deluje božji Duh. Mi ljudje pač tega ne moremo otipati. Moramo pa vsaj slutiti in zaupati, da smo samo sodelavci božjih načrtov.

Meni so te stvari zares blizu. Ne morem razumeti kristjana, še celo ne morem razumeti duhovnika, ki omeji svoje zanimanje le na majhen krog tistih, ki jih vsak dan vidi okoli sebe. Kristjan je ali vesoljen ali sploh ni kristjan. Gledano v sebi, vsak duhovnik mora objemati ves svet. Kako naj reče, da je v njem Kristusova ljubezen, če pa jo omejuje na ozek krog svojih pastoralnih zanimanj.

Iz tega vidika mi je simpozij povedal veliko. Bili so zares strokovnjaki, ne samo katoliški teologi, tudi protestantski ali evangeličanski. Razen v nekaj primerih ni bilo čutiti kake napetosti med njimi, ker so se pač vsi osredotočili v to idejo: Kristus in človeštvo.

Prav vaš pater iz Innsbrucka Walter Kern je napravil lep sklep. Velika vprašanja, ki jih ima Cerkev, ali bolje, ki jih ima pred seboj krščanstvo, je mogoče prav reševati, če se spremenimo mi sami k misteriju križa. Nespamet križa, pohujšanje križa, celo norost križa so bila poglavja njegovih premišljanj. Končala so se v agapi, v evharistični skrivnosti, kamor smo poklicani vsi.

Kolikokrat razmišljam, kako daleč smo si: mi ljudje in božji načrti. Saj je razumljivo. Mi imamo naše katoliške ali krščanske ceditve in kartoteke. In v teh ni nikdar zajeta milost, ki ima prosto pot.

še daleč ne pristanem na trditev, ki so jo pred leti vrgli na papir: misijonsko delo ima za cilj, da muslimane napravi čim boljše muslimane, hinduiste čim boljše hinduiste in podobno. S tem bi šli mimo misterija Kristusa, Cerkev in izrečne naloge: Pojdite po vsem svetu. Toda osrečuje misel koncila, da Bog sam pripravlja prav v teh verstvih ogromne, zlasti azijske narode, na sprejem Kristusa.

Božje kartoteke se bistveno ločujejo od naših. Če mislim na nekega Gandhija, ki je vsak dan bral sveto pismo, če prebiram Tagorjevo zbirko žetev, kjer so njegove pesmi ena sama globoka molitev, pogovor z Bogom, se mi vsiljuje vprašanje: Ali niso to božje duše? Ali ne vodijo prav ti preroki ali iz

hinduističnih ali muslimanskih ali šintoističnih ali konfucijskih vrst nekrščanske narode h Kristusu?

Kdaj pride čas? Nikdar ne morem pozabiti, kar je vaš pater Vāth zapisal že pred pol stoletja: Če bo Indija čez tristo let krščanska, bo to velik uspeh. Svet postaja majhen. Cerkev na neki način prav s potovanji Janeza Pavla II. postaja vedno bolj prisotna. Milost pa ima svoje čase. Toda milost vedno računa tudi na nas.

Kako je bilo pri duši apostolom, ko jim je Kristus pred odhodom naročil: Pojdite po vsem svetu? Temu premišljevanju ne prideš do konca.

No, nisem imel namena, Janez, da bi zdaj tebi obnavljal misli, ki se v meni prepletajo že pol stoletja. Če sem dodal kaj malega k temu delu, sem vesel. Bilo mi je pri srcu. Ker sam nisem mogel v misijone, sem vsaj na neki način skušal pomagati vdirati misijonski misli v naš narod. Zdaj se počasi poslavljam.

Upam, da bo nekak finale mojega dela prav ta simpozij. Ne bo se dal primerjati z onim v St. Gabrielu. Naša slovenska majhnost in nemočnost se bo morala omejiti le na najnujnejše. Čeprav je tema simpozija: Mladina in misijoni, imam občutek, da je čas prekratek, da bi mogli rešiti kaj več kot dve vprašanji: kako pomnožiti misijonske poklice, zlasti kako urediti delo laičnih misijonarjev, ter vprašanje misijonskega lista v domovini.

Prvo je nujno potrebno, ker smo ravno v začetkih, ki dajejo upanje. Drugo bi bilo prav tako treba nujno: rešiti čim bolj zadovoljivo. In če se nam to posreči, bo moje delo res s tem simpozijem dokončano. Priznam, da že pripravljam snov za prihodnji letnik Katoliških misijonov, ki bo verjetno zadnji v tujini. Vsaj želeti bi bilo. A s tem bo konec mojega tesnejšega ali vsaj vidnega sodelovanja pri misijonski stvari. Ker je v Kanadi, kamor se vračam, sijajno zagrabil za delo z mladimi v apostolskem krožku najmlajši sobrat Tomaž Mavrič, imam občutek, da bom tudi tam nepotreben. Ostalo bo pač zanimanje, molitev in tiho trpljenje.

Morda doživimo na slovenskem simpoziju kaj razveseljivega, kot sem doživel na simpoziju pri štajlovcih. Mlad pater je pripovedoval, seveda v zasebnem razgovoru, kako je kot misijonar na Formozi, dobil v Hongkongu dovoljenje, da je obiskal celinsko Kitajsko. Kot mnogi drugi je odkrival podtalno Cerkev, prišel do spoznanja, da je mladina polna upanja zaradi odjuge. Ta je spet odprla mnogo različnih cerkva, tudi katoliških. Vendar je starejši rod, ki je doživel strahote, posebno težka

leta tako imenovane kulturne revolucije, zadržan in ne zaupa popolnoma novi drži kitajske komunistične vlade. Še in še je pripovedoval.

Mene je razveselilo zlasti dejstvo, da je v Pekingu odprta tista postojanka Petang, od koder so naši misijonarji lazaristi vodili uspešno delo. Saj smo imeli v predvojnem času v oskrbi eno tretjino kitajskih katoličanov. Seveda mi ni vedel povedati, kako je s sobraty Kitajci, ki so ostali na celini, ko so morali vsi tujci oditi.

Najbolj presenetljivo pa je bilo njegovo poročilo, da zdaj kitajska vlada prosi štajlovce, naj pridejo na celinsko Kitajsko in ustanove znanstveni institut. Seveda s tem nočejo podpreti kakega misijonskega dela. Toda ali ni podoben čas kot takrat, ko je prišel na kitajski dvor Ricci. On sam, ta mladi pater, se je že ponudil predstojnikom, da gre tja. Kako se bodo odločili, je vprašanje časa in verjetno dolgoročnih pogajanj. A vendarle lahko rečemo: tudi na Kitajskem se dani.

Vsako utopično sanjarjenje je brez smisla. Celo škodljivo. A vera in trdno zaupanje v delo Svetega Duha je temeljno krščansko. Kako pa naj vem, kje je danes Sveti Duh najbolj na delu. Morda sredi Sibirije, morda v Mongoliji. Lahko bi ga s prstom pokazal v Južni Koreji. In ali ni naš katoliški škandal, da morajo odklanjati mlade fante, ki prosijo za vstop v bogoslovje, ker nimajo zanj prostora. V Evropi in Severni Ameriki prodajajo izpraznjena, včasih preveč luksuzna, semenišča. Tam ne vedo kam s poklici.

Nekateri se preveč vrtijo okrog tega, kako bi olajšali krščansko življenje, kako naj bi le ostali kristjani, toda brez kakšnega posebnega truda. Istočasno pa pozabljajo, da gre danes prav za to, da se Cerkev presadi in zakorenini v teh narodih.

Kako rad bi to lučko prižgal na slovenskem simpoziju. Mislim, da bi s tem storil več kot s kakšnimi učenimi, morda celo nerazumljivimi predavanji. Kolikokrat človek doživi, da v primeru takih modrovanj poslušalci ob koncu zavzdihnejo: kako globoko. Res, tako globoko, da nihče ni videl resnici do dna. In čemu potem, tako predavanje?

Vem, da se na skrivaj nasmihaš. Saj veš, da sem bil hvalen, ko si mi pošiljal iz Münchna tudi težke knjige. Kolikokrat sem te prosil za konkretne nove in najnovejše izdaje tega ali onega teologa in si mi rad ustregel. Zato je morda rečeno preveč preprosto, kar sem zapisal. Gotovo ne bi rad delal krivice nikomur.

Želim pa si na našem simpoziju bolj praktičnih rešitev kot

globokoumnih ali tenkoumnih modrovanj. Če dosežemo, da doma v Sloveniji začne izhajati misijonski list, bo krasen uspeh. Pa ne kakršenkoli, ampak prav s to osnovno idejo, kot so jo imeli Katoliški misijoni: da bo budil misijonsko misel med narodom, da bo glasilo vseh slovenskih misijonarjev brez izjeme, za vse enako pozoren in vsem enako na uslugo in da bi budil predvsem nove misijonske poklice.

Ti si se posvečal predvsem ekumenskemu vprašanju. Zato si tudi sprejel vzhodni obred. Jaz sem ga tudi, a le kot nadomestilo za misijonsko delo in ker takrat ni bilo druge poti. A to je bilo res tako za kratek čas, da je šlo nekako mimo mene.

Moja najbolj globoka misel so še vedno misijoni. In kakor je bilo moreče življenje med pregonom iz Makedonije in mojim pobegom v tujino, in kakor pobega samega nimam za junaštvo, čeprav sem tvegala življenje, zdaj gledam nazaj na vse to vendarle kot na delo Previdnosti. Saj veš, da sem se oglasil takoj, ko sem dosegel Rim in tudi takoj začel pošiljati članke za Katoliške misijone, ki jih je sobrat Lenček takrat že tiskal. Potem sem spet vsemu sledil. Le tega ne poznam, kako je skozi taboriščno življenje z misijonskimi razmnoženinami ohranjal zvezo med predvojno, medvojno in begunsko dobo prav on, s katerim me povezuje delo za misijone pol stoletja.

Brez njega bi mnogo tega ne bilo. Ali nič. Vedno sem bil le pomoč. Propagandist in organizator je bil on. Njegova vztrajnost je pomagala tudi meni, da sem do danes na bolj ali manj živ način udeležen pri tem delu.

Zato si lahko misliš, da se upravičeno veselim in bojim simpozija. Veselim se ga v upanju, da bomo le rešili nekaj konkretnih vprašanj. Bojim pa se, da bo iz bojazni za škodo krajevni cerkvi od kod prišla zavora. Še bolj se bojim, da bomo v tako široki temi zajeli le nekaj mladih posameznikov, ne pa našli poti do mladine v širšem obsegu.

Pa če sem ti povedal v zadnjem pismu mnenje, da gremo v čase diaspore in moram polagati važnost na enega človeka, ki skuša biti scela kristjan, potem moramo z veseljem sprejeti v misijonski objem vsakega fanta in vsako dekle, ki sta pripravljena storiti kaj lepega za Boga, kot tako markantno pravi Mati Terezija.

Tebi je to blizu. Saj mi prav te dni znova pripoveduje Branko Rozman, kako si bil v tem edinstven. Zavzel si se za enega človeka, kot bi bil on tedaj tvoj edini problem. Vse si storil, da si mu pomagal. In če prebudimo en misijonski poklic v tem simpoziju, bomo lahko Bogu hvaležni. Kaj je pomenil

en sam Frančišek Ksaverij! Kaj en sam Asiški Ubožec, tako misijonsko goreč, da je v tistih časih šel v ogenj sporov med križarji in muslimani. Še danes hranijo slonokoščeni rog, kot živ spomin na njegovo srečanje z egiptovskim sultanom.

Tako vedno prihajamo na isto točko: pokoncilski svetniki. In kadar sem na tej točki, sem pred osebnim vprašanjem. Na koga čakaš, zakaj nisi ti? To je tisto usodno vprašanje vseh nas. Čakamo na rešitelja. Pa je vendarle usoda Cerkev in sveta v naših rokah.

Če bi si mogla izmenjati naše statistike in božje, naše kartoteke in božje kartoteke! Prepričan sem, da bi bile razlike ogromne. Mene vedno bolj osvaja misel Križanega. Kaj je res mogoče, da bo samo nekaj rešenih, kot tako trmasto skušajo iz svetega pisma dokazati sektaši. Potem je veliki petek polomija vseh polomij. In kako bi si upal še reči, da je Bog Ljubezen.

Ne bi rad, da bi kak prenapredni teolog iz tega vprašanja zastavil novo moraliko, ki praktično črta greh. Je možato priznanje krivde, ali je možato otroško lagati najprej samemu sebi? Moja ljubezen je križana, ker sem častilec Križane Ljubezni. V tem je moje neomajno upanje. In s tem upanjem se pripravljam tudi na misijonski simpozij.

Poslušaj, Janez! Nekaj čisto novega.

Kako da nisem že davno odkril te poti na Kitajsko.

Da. Nič več nič manj: postal bom končno kitajski misijonar. Ne bodi začuden. Sicer pa je to tvoje delo. Morda si ti, ne da bi meni razodel, postal apostol Rusije.

Zlepa me ni pretresel kak življenjepis kot ta. Poznaš ga vsaj po imenu. Bivši lazarist Vincenc Lebbe. Prezirani prerok. Godilo se mu je kot некоč Jeremiji.

A ko je stal pred prefektom Propagande, kardinalom Van Rossumom, mu je ta rekel: Hvala vam Lebbe za vašo pokorščino. Če bi kljub vsemu trpljenju ne bili tako dosledno pokorni svojim predstojnikom, bi danes ne mogli uresničevati tega, kar smo pričeli.

Izšla je okrožnica Benedikta XV. Maximimum illud. Kot bi papež zapisal vse tisto, kar je ta dalekovidni misijonar govoril svojim sobratom in vsem kitajskim misijonarjem brez uspeha.

Redki so bili njegovi somišljeniki. Še ti previdni: ni še čas. On pa je dokazoval, da je tristoletno misijonsko delo kljub tolikim žrtvam ostalo brez sadu. Kajti Cerkev prihaja v evropski obleki, misijonarji so pod zaščito tujih držav, posebno Francije. Kitajci morajo priznati kolonialno oblast. In misijonarji imajo isto veljavo kot mandarini.

Le kako so vzdržali maloštevilni katoličani kljub boksarski vstaji. Na tisoče mučencev.

In vendar: Cerkev je ostala tujka. Postajala je vedno bolj tujka, čim bolj se je zlasti po kitajski revoluciji pod vodstvom Sunjatsena prebudila narodna zavest.

Vsi škofje z malimi izjemami proti Lebbeju. In kdor je bil z njim, je bil v nevarnosti. Naši veliki pekinški škofje Favier in posebno Jarlin niso mogli razumeti. Zadnji je občudoval uspehe Lebbeja, posebno ko se je pričela tako imenovana tientsinska metoda.

A odpor vseh drugih ga je pripravil najprej do molka, nato do besa. Lebbe mora izginiti. Nove prestavitve. Nazadnje v južno Kitajsko, kjer pišejo iste znake, a jih popolnoma drugače izgovarjajo. Začeti mora znova. Tudi tu uspeh!

Kaj premore omejenost in kaj posebno premore zavist!

Končno je francoska ambasada dosegla, da je bil mož izgnan.

Ne vem, če je kdo pričel proces za beatifikacijo. A mislim, da človek tolike vere, tolike ponižnosti, tolikega trpljenja zaradi pokorščine, zasluži priti na oltar.

Van Rossum se mu je zahvalil za oboje: za mučeniško pokorščino in za vztrajno delo, ki ga je opravil. Kitajska Cerkve ne sme biti evropska, biti mora kitajska.

Sprejel ga je v avdienco po zaslugi belgijskega kardinala Merciera Benedikt XV. Govorila sta o novi misijonski okrožnici, ki je mejnik ne le za kitajski misijon, ampak za vse misijonsko delo. V vsem je dal prav Lebbeju. A je vedel, treba je previdnosti.

Benedikt je umrl. Papeški prestol je zasedel energični misijonski papež Pij XI.

Kljub nejevolji predstojnikov v Parizu, ki so mu naravnost prepovedali, je na voljo višjih cerkvenih ljudi prišel v Rim na posvečenje prvih šestih duhovnikov v škofo. Prvi kitajski škofje! V vsej zgodovini je bil le eden prej posvečen in to v 17. stoletju v Kantonu. Potem je bilo celo med dobromislečimi mnenje: da bo kakšen kitajski duhovnik sposoben postati škof, bo preteklo dvesto let. Največji optimisti so rekli: petdeset let.

Pij XI. pa jih je 28. oktobra 1926. posvetil kar šest. Skromno je sedel Lebbe sicer v bližini, a v skritem kotu. Jokal je.

Sam je rekel: ena ura sreče odtehta leta in leta trpljenja. Ko so po čudni božji logiki priredili večerjo, je pri mizi bil glavni Lebbe. Ob njem šest kitajskih škofov, trije na levi, trije na desni. Ali sanja? Koliko je molil, koliko bil zaradi tega preganjan, koliko trpel! Zdaj je njegov sen resnica. Njegovo trpljenje je blagoslovljeno.

Evviva i vescovi cinesi!

Tako je odmevalo po cerkvi svetega Petra.

Pri večerji pa je rekel škof čao, eden tistih, ki jih je Van Rossumu Lebbe sam predlagal: Brez patra Lebbeja bi mi ne bili danes škofje.

Takrat sem prišel v zavod. Tisto leto sem se pred Marijnim oltarjem daroval Bogu. Nisem slutil, da se je tisto popoldne začel moj misijon. Še danes se vidim otroka, ki je v dolgi spovedi v solzah pripovedoval svoje otroške grehe in dobil odvezo. Nato sem ure in ure preklečal pred zavodskim Marijinim oltarjem. Po njem sem se dal vsega Kristusu.

Potem sam veš, kako je vodila moja pot. Saj sva jo v mladih letih hodila skupno. Kasneje vsak po svoji stezi, a vendar spet družno. Nikdar se nisva zapustila, kakor se nista zapustila Vincenc Lebbe in njegov brat benediktinec. Očarljivo je, kako je vsa družina bila ves čas z njim, v dneh glorijske in v dneh nepopisnega trpljenja. Oče je kmalu umrl, mati se je umaknila v tihoto samostana. Njegova sestra, takrat s. Benedikta, je na isti dan, 28. oktobra, imela jubilej svojih obljub. In on, Vincenc – doma so mu še vedno rekli Fredi –, je prav na ta dan, 28. oktobra 1926, slavil svoj srebrni jubilej mašniškega posvečenja.

S ponosom sem bral zgodovino kitajskega misijona. Ogrvalo me je junaštvo naših mučencev Janeza Perboirja in Frančiška Cleta, oba blažena.

Srečen sem bral, kako je Pij XI. pohvalil pekinškega škofa Jarlina, da ima najlepši misijon.

A isti Pij XI. je na žalost istega Jarlina in skoraj vseh kitajskih škofov, večinoma Francozov, imenoval za škofe Kitajce, ki so bili po njihovem mnenju nesposobni za to službo in nevredni za to čast.

Ne le za Kitajsko, za vse misijonsko delo je to mejnik. Obrat za stoosemdeset stopinj. Začela se je nova doba.

Kako sem obžaloval, da nisem mogel priti do Kitajske. Bila je moj sen kot nekoč Lebbejev.

Vsak up je padel v vodo. Potem posebno, ko so bili izgnani vsi kitajski misijonarji.

Nerazumljivo mi je, da je Lebbe končno zapustil Družbo in ustanovil svojo kitajsko: Brate Janeza Krstnika in še za žene Sestre Male Terezije.

On sam ni dočakal konca vojne. Pokopan je v kitajski zemlji. Njega niso izgnali. Tam je kakor kleno zrno, pripravljeno za novo rast.

In zdaj me poslušaj! Na zemlji me bodo težko razumeli. Prav lahko si predstavljam, da me nekateri ne bodo hoteli razumeti. Drugi me ne bodo mogli.

Ti me boš.

Ko so v eni naših hiš hoteli brati življenjepisa misijonarja Lebbeja, je škof, bivši misijonar, zapustil obednico. Knjigo so morali umakniti in že drugi dan je med obedom bralec vzel v roko drugo knjigo.

Tudi tisti, ki so vedeli, da je misijon v slepi ulici, so svarili: bodimo previdni, ni še čas, potrpimo!

Tudi Lebbe je potrpel. In trpel. Pa kako. Občudujem tako zelo to njegovo trpljenje, da mi zadostuje za svetništvo. Če ne bi bilo kardinala Merciera, če ne bi bilo Van Rossuma na čelu Propagande, če ne bi bilo Pija XI., bi še čakali.

Tako pa je Lebbe doživel zmagoslavje; ne zase, doživel ga je za Kitajski misijon.

Naj mi vsi moji sobratje v večnosti ne zamerijo, če tole zapišem. Vedno sem bil ponosen, da smo imeli trinajst škofij na Kitajskem, da je tretjina kitajskih katoličanov bila zaupana lazaristom v pastoralno skrb. Toda danes me je sram. Sram zaradi nerazumevanja znamenja časa. Težko mi je, da je tista Francija, ki je doma zapirala samostane, na Kitajskem vzela v zaščito misijonarje tako, da so postali njeni sužnji. Kitajski misijon je bil obsojen na životarjenje.

In je prišla katastrofa. Vsi tuji misijonarji so bili izgnani. Ostali so le domačini. In tu in tam kak škof tujec – zaprt, dokler ga po posredovanju tujih vlad niso izpustili.

Naših je ostalo veliko, preko sto. Vsi Kitajci.

Slišal sem za škofa lazarista Kitajca, ki so mu v komunističnem režimu ponudili, da ga imenujejo za papeža. Odgovoril je čisto jasno, a v čisto kitajski govoric: Sprejemem, a pod dvema pogojema. Prvič me morajo izvoliti kardinali vse Cerkve. Drugič moram biti papež vse Cerkve.

Odgovor je bil jasen. Odgovor tega velikega škofa, o katerem so še pred leti menili, da je nesposoben postati škof. Odgovor pa je bil jasen tudi s strani vlade: ostal je v zaporu.

Kje ste, moji sobratje Kitajci? Kaj se godi z vami? Kje so še ostanki bratov Janeza Krstnika in sester Male Terezije?

Je še ohranjen Lebbejev grob?

Ne vem, če bom dobil odgovor na ta vprašanja. Prepozno je. Prepozno je, da bi dočakal novo dobo.

Toda ni prepozno, da se zdaj, danes, začne moj kitajski misijon.

Kako to, da sem tako pozno prišel na to rešilno idejo. Sem moral res s solzami v očeh brati čez petsto strani debelo knjigo, ki opisuje vso tragedijo preroka misijonarja Lebbeja.

Morda je še danes živ kakšen bivši kitajski misijonar. Morda še danes nosi v sebi zagrenjenost. Morda še danes ne razume, da je Cerkev vesoljna, kakor je Francozom francoska, mora biti Kitajcem kitajska, Afrikancem afrikanska, Indijcem indijska.

Nova doba se je pričela. In vsi, ki poznajo to misijonsko

zgodbo dvajsetega stoletja, priznajo: če ni vodilna osebnost, je med vodilnimi ustvarjalci te nove dobe Lebbe.

Zdaj boš obstremel tudi ti. Morda? Toda ne morem si misliti, da ne bi v svoji večnosti bral božjih načrtov, videl božjih poti.

Misijonarji so izgnani. Komunistem je preplaval Kitajsko. Cerkev pa živi. Kaj ni bil ta krvavi krst potreben, da se začne šele zdaj pravi kitajski misijon. Tuji misijonarji so izgnani. Na delu pa je Sveti Duh!

In udeležiti se ga želim tudi jaz: novega kitajskega misijona.

Nisem stopil na kitajska tla. Nisem se naučil ne enega znaka kitajske pisave. Ko je Lebbe pisal in govoril tekoče kitajsko, so celo škofje bili brez znanja jezika dežele, v katero so prinesli ali vsaj želeli prinesiti Kristusa. Nikomur ne odrekam dobre volje in gorečnosti. Toda...

Toda zdaj je nova doba. Svet je majhen. In dobro vem, da je za kitajski misijon potrebna ljubezen, kakršno je imel Lebbe. Potrebna je molitev. Potrebno je predvsem trpljenje, ki ga je bil v toliki meri deležen ta kitajski Janez Krstnik.

Da, Janez Krstnik. Zato je zbral ob sebi brate.

Kakor v tvoji Rusiji osamljeni molilci in trpini čakajo na dan in uro, da razodenejo ruskemu narodu Kristusov obraz, tako na Kitajskem žive, trpe in molijo katoličani in ne le čakajo, ampak pripravljajo uro in dan, ko bo vzcvetela mlada kitajska Cerkev.

Ne bo več pod francoskim protektoratom, ne bo več v evropski obleki. Kakšna sramota, da smo v svoji domišljavosti na vsak korak dokazovali, da smo znanilci ne le Kristusa, ampak tudi kulture. Kakšna sramota, da smo to držo zavzeli pred narodom, ki je imel visoko razvito kulturo, predno so jo ustvarili Grki ali Rimljani.

Evropski ponos je izginil. Zdaj se Evropa sama vije v krčih, ker je izgubila Kristusov obraz.

Amerika je evropeiziran kontinent, le dodaja brezdušno tehniko in z denarjem ubija duha.

Azija pa čaka na milost. Kristus mora postati Kitajec, Indijec, Afrikanec, postati mora vsem vse.

To je bila središčna misel Lebbeja.

Poglej, Janez! Napraviva pogodbo! Ti ne moreš več trpeti. Meni je to še dano. Pač pa ti moreš biti silen v svojih prošnjah. Jaz bom trpel za svojo Kitajsko in tvojo Rusijo, ti pa

prosi neugnano: Gospod, skrajšaj azijski advent. Daj, da med temi velikimi narodi Beseda človek postane, kot je nekoč postala v Evropi.

Kaj ne bo to naju še bolj povezal? Kaj ne bo zame uteha, ko bom v ranih jutrih pred tabernakljem, kjerkoli in dokler bo Bog hotel, daroval vse, kar premore moje mladostno starčevsko srce, ob zavesti, da si ti z menoj.

Kakšna milost! Moj mladostni sen postaja resnica!

Poročila z leta v leto bolj presenečajo. Na Kitajskem se dogaja nekaj novega. Misijonarji so odšli, brezboštvo je preplavilo deželo. Iz tal, iz tistih tal, v katera je vsejano seme misijonarja Lebbeja, pa vstaja nova Kristusova Cerkev, mlada kitajska Cerkev.

Nisem mogel drugače, kot da sem ti to veselo novico sporočil. Sprejmi jo s tvojim znanim smehljajem, kot kadar si me najbolj globoko razumel. Sprejmi to veselje, pa četudi je le trenutek sreče. Kaj je vse trpljenje ob eni sami minuti te zavesti: končno sem postal kitajski misijonar!

Neobjavljena „Pisma mrtvemu bratu“

Dogovorjeno z avtorjem knjige „Pisma mrtvemu bratu“, ki jo je bil pred tiskom visoko ocenil in lektoriral Vinko Ošlak, je pred objavo predstavnik izdajatelja Slovenske kulturne akcije, Ladislav Lenček CM iz celotnega dela izločil pet poglavij, ki so se zdela v nekem smislu nekako vrinjena v ostalo gradivo in so po njegovem mnenju motila sicer strnjeno zapovrstno avtorjevo spominjanje in razmišljanje.

Ta poglavja so bila posvečena vprašanjem: O prenovi Cerkve, o današnjem holandskem katolicizmu, o doživljajih v Tinjah, o Misijonskem simpoziju in o misijonarju Lebbeju.

Izločitev tega gradiva iz knjige, se zdi, je pripomoglo k odličnemu vrednotenju tega Sodjevega dela, ki mu je bila podeljena tržaška nagrada „Vstajenje“.

Ker pa so iz knjige izločena poglavja vendarle dragoceno delo istega avtorja in vredni prikaz njegovih življenjskih opazovanj in doživljanj, se uredništvu „Meddobja“ zdi umestno, da jih z objavo v tem zvezku ohrani slovenski kulturni zgodovini.

Ladislav Lenček CM

„NISO ZDRŽALI!“

Jutro.

Minil je čas delavcev, ki so hiteli v tovarne, in njihovi koraki na cesti so postajali redkejši, samo tu in tam je topot zaspanca razodeval naglico. Čas mlekarja z njegovim otožnim: „Mleko, mlceeko, sveže mleko!“ pa ni še nastopil.

Okno spalnice je gledalo na cesto in vanjo je bilo slišno celo sopenje zamudnikov, po katerem sem lahko spoznaval, kam gredo delat; topotajoči koraki in globoko sopenje so naznanjali, da mora zamudnež preteči še dobrih štiristo metrov do strojarne Baska Boycochea, medtem ko je samo hitra hoja oznanjala, da se njenemu lastniku ni treba prav boriti za tistih bore dvesto metrov do tovarne pletenin, do koder bi človek lahko zabrisal kamen.

Malo podeželsko mestece, izgubljeno pod vznožjem Andov, ni za ta dan obljubljalo nič novega, vsaj do devetih-desetih, ko so se na cesti pojavile služkinje in gospodinje, ki so šle v pekarno po pecivo, ki je moralo spremljati neizogibni vsakdanji *mate*.

Tišino je pretrgal topot kopit, ki je bil nekaj nenavadnega ob tako zgodnji uri. Vendar!

— — —

Bil sem pri prijatelju-zdravniku na počitnicah že dober teden in nič ni še do sedaj skalilo urejenosti, ki je bila sad stoletij.

Tišino je sedaj nenadoma pretrgal plosk in klic: „Ave Maria Purissima!“ pozdrav, s katerim so se javljali španci in njihovi potomci še stoletja po odkritju nove zemlje in ki je še ostal v rabi na podeželju, čeprav je v mestih že zdavnaj izginil.

Leseni tolkač na vratih je oznanjal nekaj novega za danes. Preden je pomolila ven glavo stara Bolivijanka Evzebija, ki je upravljala vse pri zdravniku, čistila, kuhala in spravljala

v red ljudi, ki so iskali pomoči, seveda kadar jih je kaj bilo, so že zaškripala vrata in polkna sosednjih hiš in vsaj deset parov oči si je radovedno ogledovalo zgodnjega obiskovalca.

„Sin pecado concebida!“ je zamrmrala Evzebija, preden je sploh pogledala po jezdecu in konju; njen pogled je najprej ošinil okna sosed, šele potem se je zapičil v desetletnega fantka, ki se je v zadregi prestopal pred vrati.

„Kaj hočeš tako zgodaj, ko doktor še spi?“ Rumenkastorjave roke si je vprla v boke, zavedajoč se svoje važnosti in da se je število poslušalk za polkni vsaj podvojilo.

„Moj ata je rekel, če bi lahko doktor prišel pogledat mojo mamo,“ je še nekako odločno odgovoril fantek v veliko zadovoljstvo poslušalk za okni.

„In kaj je tvoji mami, da pošilja po doktorja ob tako zgodnji uri?“ Čimbolj je rasla samozavest Evzebije, tembolj se je topila v plahost in zadrego fantkova odločnost.

„Moj ata je rekel, če bi lahko prišel doktor, ker mi bo mama kupila bratca“, je že bolj plaho in tiho odgovoril fantek.

„Še tega se je manjkalo“, je pomislila Evzebija in se nenadoma spomnila na doktorjevo naročilo, da naj ne zadržuje in sprašuje ljudi, ki ga iščejo. Pogledala je že malo škodoželjno po priprtih polknih, kjer so prisluškovale sosede, in potegnila fantka v vežo, v veliko nezadovoljstvo poslušalk, ki so hotele izvedeti še kaj več.

„Ti nisi od tukaj, ne?“ ga je vprašujoče pogledala, kot da bi šlo za nekaj vsakdanjega. Ženski čut ji je že dal vedeti, da iz fantička ne bo kaj prida izvlekla, vendar tudi tistega malega ni privoščila sosedam, pred katerimi se bo lahko ponášala s svojim doktorjem čez uro, dve, ko bo šla v pekarno.

„Ali nisi z onstran meje?“

Fantek je molče odkimal. Zanj je bila meja nekaj, kar je bilo v glavah odraslih, on si meje ni mogel predstavljati drugače kot orožnika, ki sedi in pije mate ob cesti pred hišo, včasih zadrema, nato pa gre zopet gret vodo za mate. Tega pa na njegovi poti ni bilo.

„Kaj nisi iz Tantakuya? Seveda si, saj tudi tvojega očeta poznam.“ Evzebija je priprla oči, da bi se ji prej prikazala podoba Abdona Nuymasa, zagorelega možakarja, ki se je komaj kdaj prikazal s hribov in ki je špansko tako trdo govoril, da se mu je takoj poznalo, da je bil Bolivijanec.

Že ji je začela siliti na dan oblastnost *chole*, ki človeku še bolj pade v oči zaradi bojzljivosti in sramežljivosti *kolla*

moških, mislila je nadaljevati z zaslišanjem, ko jo je prekinil zdravnikov glas. „S kom se prepiraš, Evzebija? Pusti vendar bolnika sem! Kolikokrat sem ti že rekel...“ Glas je zamrl v sobi, ko so se zaprla vrata.

Čez par minut je konj odtopotal in prijatelj se je pojavil na vratih.

„Sedaj si lahko nasitiš mestno radovednost in vidiš doktorja v svoji vlogi“, je spregovoril. „Da ne boš mislil, da smo mi kar tako. Fant je prišel s konjem, da grem pogledat mater, ki se muči s porodom že od včeraj. Z bolivijske strani je. Do meje greva z avtom, tam pa nama bodo pustili konje in v uri, dveh bova na mestu. Seveda, če se ne bojiš?“ me je vprašujoče pogledal.

Tudi če bi se bal, mu tega ne bi priznal: par ur tja, par ur nazaj, kaj si pa moreš želeti še več v počitnicah. Pravi sprehod med griči in potem narava, konji, Indijanci, novo človeško bitje, vse to me je dvignilo na noge in pod budnim Evzebijinim nadzorstvom sva morala popiti vsaj nekaj matejev, ker je nama zatrjevala, da se nama bodo črvi zaredili v trebuhu, če greva s praznima želodcema na pot.

Resnica je, da sva se zakasnila. Potovanje z avtom res ni bilo dolgo, toda na mejnem prehodu, ali so še spali, ali so šli spet spat – izgubila sva dobro uro, preden so naju spustili na drugo stran. Pri gostilni „Škilasti jelen“ so naju res čakali konji, vodiča pa ni bilo nikjer, tako sva se sama spustila med hribe.

Pot je bila od živali uhojena steza, grmičevje na obeh straneh, da sva komaj rinila skozi, in tako je bil že skoraj mrak, ko sva prišla do soteske, kjer naj bi bila kočja Abdona Nuymasa.

Podnevi je najbrž niti ne bi zapazila, toda v nastopajočem mraku naju je opozoril ogenj nanjo, ki je gorel pred njo. Pravzaprav niti ni bil ogenj, ampak neke vrste petje in vpitje, ki je prihajalo od tam. Ogenj so tu in tam zakrile sence ljudi, ki so se premikali tam. Čimbolj sva se bližala, tem razločneje sva slišala krike ali pesem, če je to sploh bila pesem, medtem ko so ljudje opravljali nekakšen čuden obred. Na ušesa je začel prihajati tudi glas *quene*.

Zdelo se mi je, da mojega prijatelja prizor ni preveč presenetil. Živel je tam vrsto let in je poznal pesmi, jezik, navade

in naravo Indijancev, med katerimi je imel celo dobre prijatelje. Stisnil me je za laket in na moj pogled odgovoril: „Niso zdržali!“

Kaj je bilo tisto, kar niso zdržali, zakaj niso zdržali, nisem vedel, in tudi ko sva prihajala k ognju, si tega nisem mogel razložiti. Skupina Indijancev je metala mlado, nosečo Indijanko, ki je ležala na odeji, visoko v zrak in zraven pela. Petje je bilo enoglasno in *quena* je bila samo spremljevalka pesmi, zapolnjevala je presledke in odmore med besedilom, vendar je bil njen glas tako tožech in prosech, da je rezal v kosti in mozeg.

Petje zbora je vodila stara Indijanka, ki je zapela par besed, katere so potem drugi ponovili. Pela je z globokim, trudnim glasom, ne menech se za naju, čeprav naju je gotovo opazila. Morda se je pa hotela pred nama postaviti?

Obraz mlade Indijanke ni izražal ne strahu ne bolechine, na njem se je odražala taka vdanost v usodo, kot da je na smrt obsojena.

Razjahala sva, medtem ko se je chudni obred nadaljeval. Besedilo je moralo biti znano mojemu prijatelju, ker mi je zašepetal: „še malo, pa bodo nehali“. Obchepel je pri ognju in le tu in tam pritrđilno pokimal z glavo, morebiti je odobral besedilo, morda se je celo že vključil v obred sam.

Zdelo se mi je, da sem se časovno pomaknil za tisoletja nazaj. „Pachamama!“ je jokavo prosil glas stare Indijanke in zvok *quene*. Vzmah z odejalom, in telo mlade Indijanke otrochnice je zletelo v zrak ob petju zbora, medtem ko je *quena* čakala nadaljevanja besedila.

„Ti, ki si nam dala življenje!
Ti, ki daješ rasti travi!
Ti, ki si nam dala llamo!
Ti, ki si nam dala vodo!
Ti, ki si nam dala drevje!
Ti, ki si nam dala zemljo!
Poglej na našo stisko!
Usmili se nerojenega!“

Obrazi so postajali potni, glasovi hripavi. Zdelo se je, da s plamenom ognja kipi tudi prošnja k nebu za pomoch in da hoche prisiliti Pachamamo, da se ozre na njihovo stisko. Tukaj smo, pomochi te prosimo, Pachamama!

Zdravnik se je dvignil in na njegov znak so otrochnico odnesli v kocho. Z njim je ostala samo stara Indijanka, drugi smo ostali ob ognju. Sprva so iz koche prihajali samo nerazlochni gla-

sovi, začuli so se vzdihni, nato jok, ki se je spremenil v obupen krik, podoben tuljenju psa ob polni luni, ki pa je nenadoma prenehal. Čez nekaj minut ga je nadomestil otroški jok, sprva hlipajoč, negotov, s presledki, nato pa čedalje krepkejši, kot da bi se že vnaprej pritoževal nad usodo, ki ga je čakala.

Iz podrtije je stopil moj prijatelj, si s kazalcem otrl potno čelo in počepnil k Abdonu Nuymasu in ga udaril po rami: „Oče si, Abdon! Fant je!“

Indijančeve oči se niso mogle odtrgati od ognja, kot da bi bile prikovane. Morda pa ni razumel, ali pa ga je bilo sram pokazati svoja čustva pred drugimi. Čez nekaj časa je vstal in se oddaljil proti ograji, kjer se je nemirno prestopala čreda llam, ki jo je motila luč in ljudje ob koči. Naslonil se je na trhlo ograjo in se zazrl proti temni gmoti Andov, ki so čepeli kakor utrujena žival, ki čaka prvega sonca, da se dvigne. Rame so se mu rahlo tresle, kot od jutranjega mraza.

— — —

Slovo od porodnice je bilo kratko, od Abdona še krajše. Ni bilo zahvale z besedami, če je bila, je ostala neizgovorjena, izdajal jo je samo trepet ustnih mišic, nemirni in boječi pogled, ko je nama pripeljal konja. Čredica llam se je že kot majhen, bel oblaček premikala po pobočju, zdaj počasi, zdaj hitreje.

Iz kočje je že dišalo po *chiguiki*, ki so jo pripravljali mladi materi. Odjahala sva.

— — —

„Čudak! Zakaj nisi ustavil ljudi, ko so metali Indijanko na odeji?“, je bilo moje prvo vprašanje, ko sva se za lučaj oddaljila od kočje.

„Zakaj neki? Ali nisi videl, da je šlo vse kot po niti? Mojega dela niti ni bilo dosti zraven in zato se jim tudi ni bilo treba zahvaljevati – tako je prav. Ženska ni mogla roditi, ker je otrok imel nenaravno lego. Metali so jo v zrak, da se je otrok pravilno obrnil. Kaj še? Petje sosed jo je pomirilo in ji dalo zaupanje, ker je videla, da so vsi z njo. *Quena* ji je upočasnila utrip srca in zmanjšala napetost. Poznaš pravljico o *queni*?“

Prvo *queno* je napravil zaljubljenec, ki mu je umrla nevesta, in to iz njene kosti, zato pravijo, da ima tako tožeč in proseč glas. Prav zato pa *chole* slepo verujejo v ljubezen tistega, ki igra nanjo. Vidiš, to smo mi že davno izgubili. In škoda je za to! To je vse.“

„In zakaj si rekel, da niso zdržali?“

„Ko so prišli beli ljudje, so prepovedali te vrste zdravljenja. Zanje je bilo to čarovnija, prazna vera, poganstvo, kaj vem, kaj še. Prepovedali so jim ga, ti pa niso zdržali in so se vrnili k izkušenim pripomočkom, katere so poznali že tisočletja. Učiti bi se morali od njih, ne pa da jih mi učimo, kako naj živé. Le kaj naj bi jih naučili?“

— — —

V daljavi se je premikala čredica lam kot bel madež na zelenem prtu, nad njo pa je jokal zvok *quene*, ki ga je tu in tam prekinil glas pastirja: „Llama! Lamiiita!“

Zajahala sva v sotesko in za nama je sledila otožna pesem pastirja:

„Vsi hočejo, da umrjem, jaz pa živeti želim!

S sovraštvom ni lahko umreti, jaz pa veselo živim.“

V soteski pesmi ni motil odmev, zato mi je prijatelj sproti prevajal besede. Pesem je bila jok na smrt obsojenega rodu *kechua* v Andih, kamor so beli ljudje pognali umirat zadnje ostanke nekdanjih gospodarjev, nato sužnjev in hlapcev, katerih se je Pachamama usmilila in jim v tolažbo dala *coco*, da lažje umrjejo.

Pojasnila:

quena = piščal s petimi luknjicami

kechva ali keshva = jezik argentinskih in bolivijskih Indijancev

coca = listje mamilne rastline, ki jo žvečijo Indijanci

chola = Indijanka (ženski spol)

kolla = Indijanec (moški spol)

chiguika = prepraženo stolčeno žito

QUERIDO

Prijeten nedeljski popoldan me je zvalil na verando za hišo. Hitro sem se zatopil v Mauserjeve „Ljudi pod bičem“. Nenadoma me odtrga od sodoživljanja v povesti vrišč, ki je prihajal čez nizek zid, kateri je delil sosedovo in mojo posest.

„Querido! Querido!“ se je slišalo iz mnogih ust, mlajših z visokim tenorjem in tudi stari nizek bas deda se je oglašal.

Malce sem bil radoveden, vendar sem le nadaljeval z branjem, vedoč, da bom zamudil nekaj časa, če se oglasim.

Tedaj je prišel na obisk prijatelj Martin. Rekla sva to in ono, potem pa naju je poklical sosed:

„Pojdita in pogledjta našega novega prebivalca!“

Seveda sva se približala, malo iz radovednosti, več pa zaradi olikanosti. S sosedom smo namreč kar dobro vozili, čeprav je bil čisto drugačnega značaja, mišljenja in navad: sin te zemlje.

Sredi med ljudmi se je vrtel mlad pes, križanec mopsa, boxerja in ne vem, katere rase še, gotovo grše od prejšnjih dveh. Gledal je kot bazilisk. Cel „obraz“ je izražal nekaj, kakor bi ne samo njega, temveč vse njegove predhodnike pitali z encijanovimi koreninami in pelinom, gobec je imel zakrčljjen, kot bi ga bil nekdo ob rojstvu treščil s silno močjo po njem in mu ga zbil tja do ušes. Ustnici sta bili prekratki, da bi zakrili sprednje zobe in obilne čekane, kar ga je delalo popadljivega in hudega. Krepke noge je imel obrnjene navzven. S petcentimetrskim repkom je neprestano pomigaval in se s tem prikupoval ljudem.

„Kupil sem ga. Ali ni lep?“ je povedal sosed.

Komaj sem se znašel, da mu nisem povedal svojih občutkov, in hitro iskal kaj primernejšega.

„Nekaj posebnega je,“ sem dejal, kar mi je najprej padlo na um.

„Da, da, posebnost!“ Povedal je tudi ceno zanj. Bila je višja od cene dveh dobrih krav.

„In kako je bister!“ je dodala gospa. „Sama čista bistrost ga je. Povzpne se na zadnje noge, preskoči rožni grmiček, če ga pokličem po imenu, se takoj ozrem, in če se mu zdi vredno, takoj priteče.“

„Radoveden pa kot otrok,“ je hitela služkinja. „Vsako stvar koj pogleda in še povoha.“

Tako so ga hvalili in ugibali, kaj vse še bo iz njega, kajti Querido je še mlad, pravzaprav psiček.

Ko je končno le zmanjkalo gradiva za pogovor, sva se z Martinom umaknila, da se kaj malo bolj pametnega pomeniva.

„Ekleti trapi!“ se je jezil Martin. „No, ja: Vsako tele ima svoje veselje, so vedeli že naši davni predniki,“ se je potolažil s pregovorom.

— — —

Mraz je tisto leto zgodaj pritisnil. Saj ta mraz pravzaprav nikakšen mraz ni, ko toplomer pade kvečjemu proti ničli, le redkokdaj pod, vendar se zaradi vlažnega podnebja kar resno občuti.

Sosedov Querido se je že kar dobro udomačil. Pes lažje pozabi svoj rojstni dom kot pa človek. Tudi se mu je na novem domu mnogo bolje godilo kot pa v rojstni hiši. Jedel je le izbrane jedi od družinske mize, razen sadja, zelenjave in vina. Za mrzle dni je imel že pripravljen kožušček, ki mu ga je lastnoročno skrojila gospa sama.

Tako oblečenega je vsak dan peljala na sprehod, da je videl, kaj se po svetu godi. Na teh sprehodih pa je bil prikrajšan za svobodo, kajti okrašenega jermena gospa ni in ni spustila iz rok, čeravno bi se bil včasih tako silno rad poigral z drugimi psi ali pa se zravsal z njimi. Včasih je imela kar dosti opravka, da jih je ločila in spravila Querida spet k poslušnosti.

Vedno tako zavarovan proti mrazu se ga ni prav nič privadil. Neko jutro je zdirjal nag iz hiše prav tedaj, ko je zavel mrzel veter. Revček se je prehladil. Nič več ni pomigal z repkom in tudi doldanske(?) malice se ni dotaknil. kom in tudi dopoldanske malice se ni dotaknil.

Seveda so takoj poiskali v telefonskem imeniku veterinarja in ga za božjo voljo prosili, naj jih takoj, pa prav takoj, obišče, kajti žival strašno trpi, česar pač ne morejo prenašati. Nestrpno so pričakovali rešitelja, toda ta se je pojavil šele čez dobre pol ure, ko so bili že prepolni skrbi in nevolje in to so ob njegovem prihodu tudi izlivali nanj.

„E, gospa,“ se je opravičeval, „mar res menite, da sem s prekrizanimi rokami čakal vaš klic? Na vsaj petdeset mest mo-

ram takoj, a sem telefonično obvestil, da pridem pozneje," je debelo lagal.

Pregledal je psa, ga pretipal, preizkusil njegovo hojo in globoko vzdihnil. (Ugotovil je namreč po luksuznem pohištvu, da je v tej hiši denar doma.) Napisal je recept za zdravila in obljubil, da ga pride drugi dan obiskat. Sledil je dokaj osoljen račun.

Kar tri ali štiri tedne je obiskoval in končno ozdravil grdega ljubljence. Odnášal pa je tudi čedne vsotice. Sam zase je bil zelo vesel, da je dobil dobrega pacienta, kakršnih je v tem delu mesta malo.

Querida so spet ljubkovali in ga pitali z vsemi dobrotami. Prav kmalu se jim je zazdelo, da premalo pojé. Spet ga je nekajkrat obiskal veterinar in žival je postala požrešnejša. Gospa ga je spet peljala na sprehod. Kako pa! Otrok ni bilo, da bi se z njimi pogovarjala, s služkinjo se ni mogoče, ker mora delati in pa ker je njeno znanje zelo nizko. Torej ne preostane drugi kot Querido. Kot vedno mu je na sprehodih pripovedovala vse mogoče stvari in bila vsa srečna, če je po njenem zvišanem glasu uprl svoje baziliskove oči vanjo. Potem ni mogla prehvaliti njegove bistrosti. Samo dar govora mu manjka, pa bi bil vsaj pol človek, gotovo pa je večji po duhu kot služkinja. Take sprehode je potem do podrobnosti opisala možu, sosedam in prijateljicam.

Neki večer je ravno ob mojem prihodu in pozdravu pristopil invalid brez noge. V kratkih besedah je razložil svoj bridek položaj in poprosil za miloščino. Sosed ga je prijazno odslovil, ne da bi mu dal vsaj en belič. Opazil sem roso v invalidovih očeh, ko je odhajal. Mignil sem mu, naj se oglasi v moji hiši. Sosed je začel udrihati čez delomrzneže in vso podobno nadležno sodrgo. Potem mi je začel pripovedovati, da namerava narediti izlet okrog sveta in seveda vzeti s seboj tudi Querida. Bridko se je pritožil nad neumnimi uradniki, ki mu delajo ovire pri potovalnih papirjih zaradi psa. So pač navadni tepci!

„In menite, da se bo pes kaj naučil na tem dolgem in dragem izletu?“

„Naučil? Seveda se bo. Glavno pa je, da se tudi njemu omogoči pogled v svet. Človek ne sme biti sebičnež! Take vrste ljudi jaz mrzim. Pri pobijanju sebičnosti mora človek začeti pri sebi. Zato gre tudi Querido z nama.“

Gospa je bila skrajno nezaupna. Služkinji ni zaupala ključa od omare v ropotarnici, kjer so hranili milo, loščilo za pod, krtače in podobne stvari. Neki dan je potrebovala klorovo bazo.

Gospelj je zdrsnila steklenica iz rok in se razbila na tlaku. Služkinja in pes sta bila vsa oškropljena. Nista pa vedeli, da je treba to sluzasto tekočino takoj izmiti. Prav kmalu sta oba: služkinja in pes začela stokati od opeklin.

Gospa je hrumela nad služkinjo, češ, kakšna neroda je, ko se ni umaknila, psa pa je milovala kar s solzami v očeh, ker mora toliko trpeti. Tudi pred možem in sosedami je ponavljala isto pesem.

— — —

Martin me je obiskal ravno tisti nesrečni sobotni popoldan, ko je Querido zadnjikrat zabrcal z nogami. Stegnil se je in se ni več ganil. Vpitje, jok in stok je nastal v hiši. Seveda se je morala pridružiti tudi služkinja, da ne bi veljala za celo poganko.

Čez čas se je slišalo samo še gospejino zdihovanje. Mož je moral namreč poskrbeti za pogreb, ker v nedeljo takih del ne opravljajo ali pa po znatno zvišani ceni.

Potr od žalosti je čez kako uro sosed pogledal čez ograjo.

„Bi nas spremili k pogrebu našega mrtvega Querida?“

Spravil me je v zadrego. Nisem pa je hotel pokazati zaradi sosedstva.

„Kakor veste, nimam avta. Z omnibusom pa ne vem, če bom pravočasno dospel, posebno še, ker ne vem za pasje pokopališče.“

„Pet avtov je tu in je prostora še za dve ali tri osebe.“

„Greš, Martin?“ sem povabil tudi prijatelja, prepričan, da bo odrekel. Toda v hipu se mu je zbudila radovednost, kako je s tem njihovim obredom, in je pristal.

Avti so pristali ne daleč od avtopiste General Paz in ceste Constituyentes. Šele tedaj sva videla z Martinom, da je Querido v krsti. Izvlekli so jo namreč iz prvega avta z vso zbranostjo in pobožnostjo. štirje: mož, žena, ženin in možev oče so prijeli krsto za ročaje in vsi z dolgimi, svečanimi obrazi nesli lahko breme skozi pokopališčna vrata in iskali pot po labirintu med grobovi.

Martin in jaz sva začudeno gledala naokrog.

„Je kaj takega mogoče?“ mi je šepnil Martin, kot da ni verjel svojim očem.

„Kakor vidiš...“ sem bil kratek.

Spomeniki vseh oblik, med njimi tudi nekaj marmornatih križev, so obteževali zemljo in oznanjali ljudem, da tukaj ležijo – psi. Okrogle in elipsaste fotografije z medeninastimi okvirji so kazale obraze preminulih živali. In koliko cvetja in vencev!

Prišli smo do konca „obljudenega“ dela. Jama je bila že pripravljena. Med jokom in zdihovanjem so spustili krsto v jama in mož se je poslovil od živali, ki je morala nehati živeti kot „žrtev razmer“. V svojem govoru je dokazal, da se da nič koliko govoriti in nič povedati. Ko so ga zasuli, je gospa, vsa oblita s solzami, položila venec na grob in prisegala, da ga ne bo nikdar pozabila.

Nazaj je naju z Martinom peljal sosed.

„Ali ni krivično, da mora žival nehati živeti v cvetu mladosti?“ je začel pogovor.

„Ne bi znal presoditi, koliko je krivice v tem naravnem zakonu? Vse, kar je rojenega, je zapisano smrti,“ sem hotel biti kar najbolj obziren.

„Koliko bi še lahko doprinesel, ko bi se njegovo življenje podaljšalo za par desetletij; kaj bi še postalo iz njega! V šolo bi ga poslal in bister, kakor je bil, bi bil gotovo med odličnjaki. Ponos nam bi delal, kamorkoli bi stopili z njim,“ je tožila gospa.

Tedaj se Martin ni mogel več zdržati:

„Sinovi in hčere bi vam lahko naredili več ponosa.“

„Otroci? Čudno je vaše naziranje. Prvič: trpljenje, ki je v zvezi z otroki; drugič: tja do dvajsetega leta in še čez – nič dobička, sami stroški; tretjič: zabava – kdo se more z njimi zabavati? Vse preveč glavobola! Pes je nekaj čisto drugega: je zabaven, je ubogljiv, je prava živa igrača.“

Martin je hotel oporekati, a sem ga rahlo sunil. Razumel je: za preusmerjenje sva prešibka, oni pa nedovzetni.

„Ali ni smešno?“ sem pobaral Martina, ko sva bila spet sama.

„Smešno? Kako se boš smejal, ko ti gre na bruhanje?“ je hotel dati vsaj malo duška svojemu razpoloženju. „Prav si imel, ko si me sunil! Eno osoljeno in popoprano sem imel pripravljeno. Pa kaj bi z njo, ko so nesprejemljivi? Mnogokrat sem že mislil, da je lažje govoriti z nevednimi, kot pa s preobjudenimi.“

Kar nekam tesno nama je bilo pri duši.

¹⁾ - ljubi, dragi, tudi ljubljencek.

BILA JE POMLAD...

LJUBEZEN, PRIJATELJI, POEZIJA

(Dragotin Kette)

Takrat sem stanoval v predmestju pri finančnem pregledniku Matevžu, nedaleč od gradu NeuhoF, v katerem je nekoč živela Primičeva Julija. Tja, v novomeško kandijsko predmestje, sem prišel na jesen leta 1896, po težkih ljubljanskih letih dvomov in omagovanja. Ljubljana me je malodane uničila. V lepem dolenjskem podeželju, v idiličnem stanovanju, obenem pa sredi malomeščanskega življa, se je začela zame nova doba, začutil sem novo vero vase. Romantični novomeški večeri... V tistem okolju in času sem napisal svoje najlepše pesmi – za Angelo. Vedno se bom spominjal onih dni. Bila je pomlad... Mimo malega, zaprašenega vrta je peljala pot proti mestu in mimoidoči so se večkrat ustavili pri meni. Sam sem bil in rad sem se pogovarjal z njimi, obenem pa sem zatrdno veroval, da boš tudi ti prišla neki dan mimo – neznana ljubica, častna in poštena, ki sem o tebi sanjal toliko dni, v veseli družbi in na samotnih sprehođih v Podgorju in proti Trški gori.

Nikdar ne bom pozabil sončnega popoldneva, ko je res prišla tvoja pot v moj svet. Približal sem se ti in ti razkril svoje sanje, pokazal svoje pesmi; bil sem mladostno odprt. Govoril sem o svojih načrtih, o prijateljih in – ljubezni. Da, bil je čas prihajajoče ljubezni. In v meni je bilo vse združeno v enem trenutku: vera, hrepenenje, nemir, sladkost in grenkoba, predvsem pa mladost. Mladost, ki je zdaj moja neminljiva usoda.

Kako hiti čas! Blažena leta mladosti. Zgodaj sem izgubil mater in očeta in ostal sirota, prepuščen bednemu bohemskemu življenju v Ljubljani. Stanoval sem v Vodmatu, družil se ponajveč s Cankarjem – hočem reči, z Ivanom... Kako ga spoštujem! Bedo sva skušala nadomestiti z duhovnostjo, s poezijo, umetnostjo lepe in smiselne besede. Sem in tja sva šla

v cukrarno k Murnu. O, tista vojašnica na Poljanah in opuščena tovarna sladkorja, kjer so se pri dijaški gospodnji Poloni shajali pesniki slovenske moderne! Ampak zdaj vidim vse v drugi luči, vrednejši in čistejši. Takrat me je življenje prisililo, da sem postal tih in zamišljen, čeprav to ni v moji naravi. In kljub vsemu je bilo naše slovenstvo polno neke vedrine in optimizma. Svetli trenutki, nepozabni sestanki s prijatelji in sodelavci v Zadrugi, pozneje tudi v novomeški, dopisovanja z Ivanom, Otonom, Murnom. Kako smo sanjali, kako smo prisluhnili naravi in življenju, kakšne načrte kovali! Zaslíšali smo pesem, ki se je porajala v najglobljih predelih srcá, začutili ljubezen, ki je kanila in se razbohotila v fantovskih prsih.

Ljubezen, brez tebe ne morem ničesar. A ti si z menoj in boš vedno. V tistih, prelestnih nočeh te čutim, sladko pretresen, in vem, da si še vedno moja predraga slovenska ljubezen. – Kako sem zgovoren, ko obujam spomine in premišljam stvari ko da bi bil še vedno na trgu mojega dolenjskega mesta. Prislunhem šumenju drevja, dež me osvežujoče zmóči, sonce ožge in zemlja predahne s trdnim zdravjem. Spet je tu pomlad in čas negotovosti, bolezni in samote je že davno mimo. Kakšne nade mi budiš, nova pomlad! Zdaj vem za ljubezen, ki nas lahko poveže, kakor nobeno junaštvo, nobena mesijanska ideja. Silnice mojega življenja so se poglobile v novem spoznanju, v popolnem objemu z naravo in s tisto neizrazno harmonijo, ki je Bog svetlobe in ki me vsega prešinja. Moja poezija je konec koncev vsa zrasla iz teh silnic – živ plamen v srcu, ki me še vedno boli...

Srcé me boli za mojimi najdražjimi, za Ljubljano, za Trst, za slovensko podeželje, za tisto Krko, ki objema mesto kot ljubica zvesta. Žal mi je plemenitosti mojega naroda, ponosen pa sem na zdravje, ki je še v slovenski zemlji, v trti, v gozdu in na polju. Na Adrijo, širno, sem ponosen, ki mi je v temnih dneh osvetlila upanje.

Ponosen sem na slovensko pomlad, kjer še vedno vse poje v cvetnem gaju; noči so tople, jablane v cvetju, zrak poln vonjav. In prostrani nébes objema še vedno vso tisto lepoto. Žal mi je, končno, za ljubezen, ki se prebudi kot prvi cvet pomladi in je silna kot vihar. Solza se mi utrne in pade v čas, v mojo pesem, kjer je edino dozorela moja ljubezen. In ljubezen-poezija mi plameni tajno z bitjo veselja, kot je plamenela takrat. Šepet bujnocvetnih dni, drhtenje rajske melodije. Moj Bog, ko pride to...

Da, srce me boli za prijatelji, za kmečkimi in mestnimi, za tistimi ubogimi v cukrarni, ki so brezupno sanjali o sreči.

Za tovariši iz dni snovanja moderne poezije. Ampak pomlad je začetek, kakor je tudi ljubezen začetek vsega.

DNEVNIK POETA

(Josip Murn - Aleksandrov)

Pomlad 95.

Potres, ki ga je doživela Ljubljana 14. in 15. aprila 1895, je bil zame usoden. S Polonico sva morala oditi iz dosedanjega stanovanja. Naselila sva se v drugem nadstropju stare čistilnice sladkorja – cukrarne – ob Ljubljani, na Ambroževem trgu. Tu zdaj še z večjo vnemo iščem naravo, zahajam v polje, besedujem s proletarskimi sostanovalci, se predajam poeziji, ki me je osvojila že v prvih gimnazijskih letih in še prej. Neka otožnost se prikrade v srcé sredi teh zidov. Spominjam se svetlih otroških let na Poljanski cesti. Nato v bližnjem Marijanišču. Od tu se zdaj vsak dan poln pričakovanja vržem v življenje, a se spet dan za dnem potr t vračam v sivino. Kako brezupno bi bilo moje življenje, ko bi ne imel prijateljev. Imeti dom in svojce, čutiti toplino doma! Kaj bi dal za to. Mene preganja brezdomstvo in mi spodjeda moralno in telesno moč. Ko bi vedeli moji brezskrbni znanci, ki imajo starše in dom, kakšno je njihovo bogastvo! Vse okrog mene pa molči, moja pot je samotna in le hrepenenje gre z menoj. Hrepenenje in poezija. O, in vendar nisem tako brezupno sam. Moje brezdomstvo je polno druge vere, tolažim se s pesmijo in s pesmijo pride ljubezen. Gospa Tavčarjeva, moja velika zaveznica, me je seznanila z Almo Souvanovo, ponosnohladno hčerko ljubljanskega veletrgovca. Ali pri njej ne najdem prave domačnosti in miru. O, biti med svojimi, čutiti toplino doma! Kaj vse bi mi razodel oče! Uvajal bi me v polje, k preprostim ljudem, razgrinjal preteklost, šla bi skupaj v krčmo... Materina roka in ljubezen – kako te v trenutkih pogrešam!

Šolsko leto 95/96.

Moja luč so, kot sem že zapisal, moji prijatelji, s katerimi sem se seznanil lani v skrivnem dijaškem literarnem društvu Zadruga, katerega geslo je bilo Bog in narod. Pravim „bilo“, kajti po potresu se je, žal, razbilo in razšlo. Osebno delo in slovenska zavest sta bila tu nad političnimi prepiri. V prijateljskem krogu smo dosti govorili o slogi vseh Slovanov, nadahnjeni smo se pripravljali na boj za pravice in ugled naroda. Tistih ur mi ne bode nikoli žal. Seznanil sem se s Cankarjem in župančičem, s Kettejem se pozna že od prej. V Zadruzi smo se navdušili za slovensko in slovansko pesem. Ruski poet

kmečkega življenja Koljčov mi je posebno drag; občudujem tudi Mickiewicza. Učim se ruskega jezika. Župančiču je prijetno, ko ga nagovarjam z batjuško. A pri vsem tem nemalo trpi moje šolsko delo. Po tej strani mi manjka vzdržnosti in urejenosti. Vendar – kakšna uteha, ko ležimo na trati za sivim zidom cukrarne, napol razgaljeni v toplem večeru in modrujemo in naša srca so mlada in kipeča. V Zadrugi sem se zavedel tudi svoje izjemnosti – v bedi, ponosu in pesniškem občutju.

Avgust 95.

Napisal sem pismo Otonu o dveh izletih, ki sem jih napravil v teh počitnicah – enega čez Črnivec na štajersko, kjer sem se le malo časa mudil; drugega pa na Krvavec. A tu nisem imel posebne sreče. Vreme se je zmeglilo, tako da nismo imeli nikakega razgleda – bilo nas je devet dijakov, kaplan in nadučitelj. Dijaki smo šli nabirat planike. Lezel sem po strmem skalovju za krasno cvetlico, a zaslužil sem jo krvavo: pot se je vedno bolj zoževala in kamenje, kamor sem stopal, lomilo se mi je pod stopinjami. Naposled sem se mogel že komaj obrniti in krvav pot poteč sem prišel slednjič nazaj k svojim tovarišem.

Te počitnice bi šel rad tudi v Bohinj, a to moram odložiti za v prihodnje, ker mi grozno primanjkuje časa. Kaj vse bi rad storil, pa ni mogoče! Ljudstvo, kakor kraj, v katerem bivam, oboje je vzorno. Tako lepih dolin, kakor je ta, v kateri je Zalog na Gorenjskem, je malo. Ako grem na travnike, odpre se mi slikovit prizor. Vidim, kako se zvrsté Triglav, Črna prst, Grintovec, Krvavec. Posebno lepo je to gledati ob sončnem zahodu. Iščem triglavske rože, oko mi počiva na cvetju modrikastega svišča, travnolistne vrčice.

Pomlad, aprila 97.

S kakšno silo se prebuja življenje narave! Čutim notranji pretres vseh izvirov rasti. V meni se je zganilo novo spoznanje lepote. Cankar mi je odprl nov svet, seznanil me je s francoskim simbolizmom. Kupil si je knjigo flamskega pesnika in dramatika Mauricea Maeterlincka „Zaklad ubogih“, jo posodil Ketteju, Župančiču in tudi meni. To ti je poezija – skrivnostna, eterična, od lepote opijanjena. Finočustveno, vizionarno odkriva nje metafizične stvarnosti in trenutkov tajnega življenja duše.

Cankar govori o prebujanju individualne duše, ki je del vesoljne duše. Prebira Mallarméja, Verlaina, Baudelaira, Altenberga in druge moderniste. Simbolizem odkriva notranjost, posvečuje subjektivizem, tako čutni kot duhovni.

December 97.

Po neki predstavi Traviate sem bil ves prevzet, hitel sem po temnih cestah Ljubljane, hlastno napisal pesem *Noči*, posvečeno Almi. Dih tajne ljubezni čutim v globini duše, a slutim, da sem za Almo le ubog bohem.

Nekoliko osramočen zapišem bežen spomin iz junija, po četrti šoli. Bilo je na Kodeljevem, popoldne, vroč dan. Pri kopanju v Ljublanici me je tako nerodno oblila voda, da mi je zmanjkalo zraka in gotovo bi utonil, da me niso rešili sošolci, med njimi posebno mi dragi Flore – Cvetko Golar. Rešitev smo proslavili v krčmi na Fužinah.

Marec 98.

Prejel sem pismo Otona Župančiča, poslano mi 8. marca. V njem piše prijatelj o svoji poeziji in mi obenem pošilja v pogled pesmi iz cikla *Zimski žarki*. Tudi on se umika pred trdo stvarnostjo v svet poezije, kakor jaz, a Župančič je druga narava – v njem je širina in svetloba, ne le ozek utrip trenutka. Njegov duh plava v višinah luči, pijan od opoja ljubezni. Njegova poezija je – kot pravi sam – vrt, poln cvetočih in kipečih nad. Da, moderna doba je prinesla novo občutje v besedo, mladost v slovensko poezijo. V nas se je pojavilo silno stremljenje za novimi cilji; iz narodne pesmi gremo na lastno pot nove pomlajene poetične besede. Župančič se je takoj oprijel moderne oblike, Kette se še več ali manj drži po starem, a jaz sem povzel nekako srednjo pot. Razvitek moderne dobe je v meni posebljen v preblisku lirične ideje. Moja pesem je hčerka trenutka – notranja izpoved osebnih čustev in razpoloženj na podlagi zunanjega doživetja.

Junij 98.

Poslavljam se od gimnazije. Kljub vsemu – srečna leta so bila to. Krona jih poezija in ljubezen. O počitnicah sem že od prvih let hodil v Zalog pri Cerkljah k Poloničinim sorodnikom Udamičevim. Tam se je moja duša odprla naravi in se prenovila pri ljudeh. Tako mi je bilo tudi lani na Vipavskem. Ob naravi je rasla moja poezija. V teh dneh smo pod vodstvom Ivana Prijatelja zasnovali almanah *Na razstanku*. Natisnil in založil ga bo Andrej Gabršček v Gorici. Tu bom sodeloval z več pesmimi, pod naslovom „Mlade pesmi“. Navdušen sem, posebno ker bom objavil pesmi, posvečene nji. V osmi šoli je zagorela v meni ljubezen do Alme Souvanove. Kolikokrat sem jo hodil čakati pred gledališče in jo presrečen spremljal po cestah domov. Z Almo me je seznanila gospa Franja Tavčarjeva, na katere domu na Bregu se shaja izbrano meščansko ženstvo.

A v osmi šoli se je oglasila tudi... bolezen, vendar upam, da se bom pozdravil.

V začetku februarja 99.

Lansko jesen sem odšel na Dunaj študirat na eksportno akademijo. Študij mi je omogočila gospa Franja; prejemal sem podporo Ljubljanske trgovske zbornice. Vpisal sem se tudi na jus in še druge vrste študija so me vlekle, a se nisem mogel ničesar resno oprijeti. V meni ni moči za to. Prav danes sem zvedel, da so mi v Ljubljani odtegnili podporo in me postavili na cesto. Kaj bom začel zdaj? In kaj bo z mojim zdravjem, ki že dolgo ni več trdno? Na vse to, ko da bi ne bilo dovolj, je prišlo sporočilo, da me je izvoljenka zavrnila. Seveda, kaj bi z bednim poetom! Loteva se me obup. Padam v najnižje globeli življenja. To sem zaupal v pismu svoji podpornici, gospe Franji – ona me razume. Popolnoma sem premagan. Sklenil sem, da se takoj vrnem domov. Začeti drugo življenje, posvetiti se poeziji...

19. marce 99, v Ljubljani.

Danes je prišel k meni prijatelj Dragotin Kette, bolan že od januarja. Jetika. Moj Bog, kako ga je vojaščina zdelala! Sprejel sem ga z odprtimi rokami. Tu bo lahko ležal in čakal, da ozdravi. Študiral bo, kot mi je pisal že februarja, zgodovino ali prirodoslovne vede. Moj dom – mračna, zabojava soba v cukrarni – bo zdaj dom dveh, ki ju je usoda po volji poezije združila morda za vedno. Fant, za katerega ni smrti in vidi življenje in ljubezen krog in krog. Sama odkritost in prijateljska ljubezen ga je.

O kresu 99.

Ne vzdržim doma. Takoj potem, ko je prišel Kette, sem se odpravil v Zalog, da bi zaživel v naravi in začutil zdravje ljudi. Pomagam pri delu, navidez brezskrbno fantujem in pišem pesmi... da bi pozabil trpka doživetja v mestu. Šel sem na Bled, kjer sem se seznanil in pobratil s tamkajšnjo domačinko, Franico Vovkovo – Vido Jerajevo. Prijetno dekle, bujno v svojem mladostnem zdravju.

Marec 1900.

Dobil mesto stenografa pri advokatu dr. šušteršiču. Delo za vsakdanji kruh. Kakšna bo moja bodočnost? Bom le kanclist in pisar? Pišem od osmih do treh; prebiram in urejam zaprašene akte. Bogme, koliko časa bom zdržal, ne vem. Zdravje, to je tisto...

Junij 1900.

Štiri leta so minila, odkar sem poslal prve pesmi v Angeljčka, naslednje leto v Vrtec, Ljubljanski Zvon in dijaško Zoro. Kako sem bil vesel – sedemnajstletni sedmošolec – ko sem jih videl natisnjene! A kako se je potem vse spremenilo. Hotel sem, da bi moja poezija postala sveža poljska roža v vrtu slovenske književnosti. Pripravil sem večino pesmi za knjižno zbirko in jih ponudil založniku Bambergu. Zgodilo pa se je, kar sem na tihem pričakoval: ocenjevalec Funtek – suh pedant – jih je odklonil zaradi metričnih nepravilnosti. Nima posluha za sproščeno obliko moderne poezije.

Poletje 1900.

Sredi julija sem odšel v Podrago na Vipavskem, kamor me je povabil poslanec Božič. Vroči dnevi, a mi ugajajo; občutek imam, da sem lahak in ves presvetljen. Zdaj hodim v naravo, zjutraj grem na polje, v les. Trenutki so blaženi, v meni se dviga hrepenenje, rastem z rastjo narave in zorim z zorenjem. Vasujem z dekleti, sanjam o sreči... nato se umaknem k starim in modrum. Poslušam njihove besede, zapisujem ljudsko pesem. Medtem pa si nabiram zdravja, ki ga tako potrebujem.

Po prijateljski hiši Žgurjevih v Podragi, kjer se po domače reče pri Aleksandrovih, sem prevzel psevdonim, s katerim sem podpisoval svoje pesmi, natisnjene v Ljubljanskem Zvonu.

Prebiram Aškerca – velika poezija, vredna novega časa, trdnó življenjska in realistična. Vendar pa mi mladi obsojamo tega avtokrata, ki svoje pesništvo zamenjuje z vlogo reformatorja. On res pozna svetovne miselne in umetnostne tokove, a moderne poezije ne prizna in ne sprejme.

Konec februarja 1901.

Skoraj vsak dan pride k meni Oton. Govori, kako bova delala skupaj in šla na kmete... po zdravje. Zdaj sem že nekaj dni v postelji, vročica me hudo zdeluje. V službo ne hodim. Oton je navajal misli iz Verlainove poetike o svobodnem verzu, ki mora prav zato še bolj upoštevati pesnikove emocije in polet misli. Vsak pesnik si naj ustvari svoj ritem po čustveni razgibanosti in osebnem izrazu. Ne da bi vedel dosti o teh stvareh in teorijah, sem jaz razvijal svoje verze že dolgo časa prav tako – svobodno in čustveno, osebno prizadeto. Še danes se čuti svežina mladoslovenskega gibanja, ki je pred dvajsetimi in več leti pomedlo z Bleiweisovim konservativizmom. Svež duh veje v slovenskem in slovanskem svetu. Iz tega duhá raste tudi moja pesem. In Otonova in Ivanova. Naprednost misli, eleganca besede, svoboda oblike. To je nova,

realistično duhovna poezija. Kako potisočerjeno lepo in resnično! Novo klasje – kako mi je ljubo! Kako bi rad dočakal jesen...

Maj 1901.

Trdi stvarnosti se umikam v svet poezije. Iz tesne in mračne sobe v drugem nadstropju cukrarne sanjam o lepoti in hrepenim po zdravju. Že več mesecev ne morem iz postelje. S toliko večjo ljubeznijo se oklepam poezije in včasih... molim. Zavedam se, da sem bolan in vendar upam v ozdravljenje. Verujem v življenje. Jaz bi moral biti kmet in čisto nič drugega. Ivanu Prijatelju bom poslal pesmi, da jih objavi, če bo kdaj mogoče. Samo še to... Poln sem temnih slutenj. Veter je vrgel na tla smrekovo vejico, pripeto na steni.

IVANU CANKARJU – IZ ZDOMSTVA

Predragi! Kako si želim v teh dneh, da bi bil z nami! Pravzaprav bi bilo vseeno – tukaj ali tam, v naših zdomskih vaseh in domovih ali pri tebi na Vrhniki, v Ljubljani, na Rožniku. Da bi nam spet živó in občuteno predstavil to, po čemer si hrepenel v svojih pesmih in kar si nato, lahko rečem, zahteval na vsaki strani svojega pisanja: ljubezen in dušo. Najprej v poezijah, ki sem jih malo let po tvojem odhodu prepisoval – takrat mi ni bilo mogoče kupiti niti ene tvojih knjig – in z njimi presameval in presanjal mladost v daljni domači vasi. Nato v prozi, kjer si se mi odkril ne samo kot mojster besede in slovenskega jezika, ampak tudi kot človek, ob katerem sem lahko čutil globoko osebno in človeško. Tvoje besede mi niso bile samo pozdrav finega dekadentstva – pravim finega, ker v resnici nisi bil nikdar pravi dekadent – ampak so mi bile obenem spremljava lastnega hrepenenja. To mi je pomenila tudi svoja poslednja in najlepša knjiga, Podobe iz sanj, ki sem jo bral v času vojnih in revolucijskih strahot. Da, v tistih letih in pozneje sem si zaželel tvojega revolucionarstva, tistega pravega, kajti po eni strani si bil mojster pesniškega jezika, po drugi pa nepopustljiv sovražnik vsake nepristnosti, laži in sebičnosti. Res, bil si socialist in revolucionar – in si še vedno – a tvoja revolucija ni tista nečloveška in zlovesča, ampak je revolucija-prevrat v človeški duši za pristnost in ljubezen. Vemo, da te je vznemirjala, bolj kot vse drugo, duševna revščina in nizkost in da si prav sovražil tiste, ki niso imeli srcá. In da je bilo zate najvažnejše razmerje med ljudmi. Kako si imel prav! Razmerje med menoj in njim, ki je moj bližnji; med nama, ki se poznavata in sva si včasih več govorila. Poznati se

v vsaki družbi, podajati si roké, pogledati si v oči in se pogovoriti – o čemerkoli, čeprav samo o vremenu in letini. Razume se, da velja to še posebej za skupnost, ki je morda desetletja povezana v isti usodi, dejal bi, desetletja pod isto streho.

V črticah *Iz mojega življenja* si pokazal, kako smo ljudje lahko hladni drug do drugega. To je, kar najbolj rani našo krščansko človeškost. Ko so tiste črtice izšle, je prihajal z njimi nov čas. Danes pa, ko bi se vrnil v tista nebesa pod Triglavom, kot si zapisal, bi našel svoj svet še manj oplemeniten od človeškosti in zgodovine. Da, prav zato te vabim sem... šla bi v najbližjo kavarno v predmestnem naselju, kjer živim že vsa povojna desetletja, in bi sedla v prijazen kot z oknom na cesto ter do dna izpraznila svoja kozarca – ne za naju, ampak za našo mladino, ki nima tukaj, v svetu Kurentove Amerike, dovolj slovenske družbe, slovenske besede, slovenske ljubezni. Saj razumeš, da moramo imeti nenehno v zavesti našo slovensko preteklost, kulturo, vero in dejavnost, če hočemo dati mladini to, kar nam je bilo in nam je najdražje: slovenstvo.

Ivan! Vedno bolj mislim, kako bi bil ti in nekateri drugi potrebni med nami. Kjerkoli, tu ali tam, v zdomstvu ali v domovini. Proti malodušnosti, proti odtujenju, proti neveri. Kako bi te potreboval kulturni delavec, pesnik, pisatelj, vzgojitelj! Tisti, ki se muči s slovensko besedo in mislijo, išče v nji lepoto in resnico, da jo posreduje drugim. Literat povedne, ne prazne besede. Ne zanimajo nas zgodbe iz tujega sveta – želimo si besed, ki sežejo v naše slovensko življenje. Zapisati vse, kar se je nam zgodilo... prav od tedaj, ko so fantje na vojsko odhajali. Sicer pa je v teh dneh približno tako, kot je bilo v tvojih: ljudje so eni taki, drugi malo bolj ali čisto drugačni, vsi pa so pogreznjeni v svoje dnevne skrbi in težave. Včasih si želim, da bi nam spet povedal, kako ste študentje na Dunaju živeli v pomanjkanju, a je pri tem rastlo vaše navdušenje za slovenstvo. Da bi se približal mojim, ko pridejo ure največje samote; da bi se približal mladim dušam, kajti slovenska zavest v svetu zahteva od nas še posebno povezanost. Trdim, da je zdomska Slovenija ena od treh src slovenstva in da je naš jezik transcendentna vrednota – takšna, ki ostane za vedno. Naša beseda – da bi ne ostal nihče sam in izgubljen! Vem, tebe bi lahko prepričal o tem; lahko je s tabo govoriti v pravem duhu. Tudi resnico bi hitro našla – za novo pomlad.

LITANIJE NA BREGU JEZERA

(Jámanaka, obdanega s cvetočimi češnjami
v maju triinšestdesetega japonskega leta.)

Rožnata češnja je z nebom objeta,
nema želi si besede poeta –
Kraljica pesnikov, prosi za nas!
Fúdzí se v jezeru gleda smehljaje;
svojo skrivnost bi povedala raje –
Kraljica pesnikov, prosi za nas!
Slavčki med bori po hrano letijo;
site mladiče prav peti učijo –
Kraljica pesnikov, prosi za nas!
Ribič se vrača med hišne oboke;
žvižga in misli na štiri otroke –
Kraljica pesnikov, prosi za nas!
Sonce odhaja v oranžnih sandalih,
da bi bregovi hitreje zaspali –
Kraljica pesnikov, prosi za nas!
Molek med prsti in vetra pahljačo
vodi ljubezen v nesmrtno palačo –
Kraljica pesnikov, prosi za nas!
Sveta Marija, s človeško besedo
v pesem spreminjaš srca abecedo –
Kraljica pesnikov, prosi za nas!
Da bi za vsako pokrájino nočno
našli podob za slovensko bodočnost –
Kraljica pesnikov, prosi za nas!

JULIAN TUWIM

ŽABE - LATINKE

Iz zbirke Pomladi in jeseni (1955) poslovenil Tine Debeljak

Drage žabe, hvalo dam vam
za vaš quaquam! quaquam! quaquam!
Hvala iz polnega vam žaklja
za ta „qua qua qua“ in aqua.

V srcu mi vse dni vrešči
to krékanje ut qui? ut qui?
Up sem izgubil, žal me tare,
ne sprašujte: quare? quare?

... Zbori trum žabjih kum
začno kvakat cum cum cum!...
(Reči hočejo: ta cum
je cum con-se-cu-ti-vúm.)

Julijan Tuwim (1894) je bil eden največjih poljskih pesnikov v dobi med obema vojnama. V drugi je živel v emigraciji, pa se je kmalu po koncu vrnil domov v Varšavo, kjer je umrl l. 1951. Odlikuje ga predvsem jezikovno mojstrstvo kot našega Župančiča. In prav v mislih na Župančičeve Žabe sem poslovenil to pesniško besedno igračko.

MODELI SLOVENSKE SAMOBITNOSTI

Dogodki na Slovenskem v predzadnjem desetletju drugega tisočletja potrjujejo prepričanje, da slovenski narod ni v trpnem stanju, temveč da postaja dejaven subjekt. Ljudje se kljub rastoči potrošniški mentaliteti, močno spoprijemajo z realnostjo, skrbi jih družbena problematika in človekova usoda. Spričo stoterih humanizmov, znanosti, ver v fetiše, ki človeka odmikajo od transcendentalne nagnjenosti in mu vsiljujejo predmete splošne potrošnje, se izčiščuje neki integralni pogled na človeka in družbo, se prekvaša vsebina neke težko opredeljive dezideologizirane svetovnosti.

Danes skoraj ni več absolutno veljavnih nacionalnih vzorcev. Tudi za Slovence ne. Do nedavnega so bile Nemčija, Francija, Sovjetska zveza neoporečne paradigme, nekakšne višje kulturne in socialne kristalizacije idealov. A preveč poznamo te razne modele in njihove šibkosti, da bi nam še vedno bili privlačni in vredni posnemanja. Njih dosežki so zgolj izsledek njihovih zgodovinskih in zemljepisnih položajev. Res so ti modeli mnogokrat vredni občudovanja, a nikakor ne priporočljivi posnemanja. Končno pa pomanjkanje veljavnih modelov ni negativno, pa četudi mnogi ljudje z imitativno duševnostjo težko prenašajo tesnobo in konfliktivnost svobode.

Zavedam se, da je pojem „model“ vselej vprašljiv, največkrat povezan z določenimi ideološkimi vsebinami in kot tak nevaren pogojevalec osebne svobode in družbenega ustroja. Kljub temu ni mogoče živeti brez kakršnihkoli modelov, brez temeljnih vzorcev, ki hkrati služijo kot ideal. Modele si sami ustvarjamo, jih popravljamo, dopolnjujemo, dosegamo in jih znova postavljamo. Vprašanje modelov je torej mogoče obravnavati, če imamo o njih dovolj prožno podobo. Vzorec ne sme biti pot brez izhoda, črno-bela alternativa, ideološka ozkosrčnost, strankarska ekskluzivnost ipd. Vredno ga je omisliti kot izsledek raznih teoretičnih in praktičnih stališč, raznih zgodovinskih dogodkov; skratka, kot izraz vseh družbenih in osebnih vsebin. Priporočljivo je tudi upoštevati različne družbene modele, ki se v medsebojnem razmerju dopolnjujejo in polemizirajo.

V tem širokem okviru mi je mogoče opravičiti pogled na vprašanja modelov Slovenije in njihovega prepletanja.

Zaradi preglednosti in oprijemljivosti tega vprašanja poenostavljam dostop k problematiki z obravnavanjem treh modelov: matičnega uradnega (in ne toliko uradnega), obmejnega ter zdomskega. Govoriti o treh Slovenijah kot enakovrednih dejavnih je prav gotovo pretirano, a vabljava je primerjava teh treh modelov, ki se med seboj nikakor ne izključujejo. Matična domovina je namreč izklesala vzorec Slovence, pri katerem se prvotno načrtani marksistični ideal novega človeka odmika starejšim usedlinam slovenskega naroda in novejšim občečloveškim vsebinam. Model zamejskega človeka je rezultat še bolj heterogenega spoprijema s stvarnostjo, kjer se državni model neprenehno brusi z nacionalnim vzorcem. In končno pomnožena heterogenost zdomskih Slovencev, ki jih povezuje ekonomska ali ideološka izključenost od sedanjega matičnega režima. Zamejstvo in zdomstvo sta številčno in zemljepisno manj pomembna dejavnika, a moreta – idejno in praktično – izoblikovati nekakšno vzporedno in drugačno podobo Slovenije.

Poskusil bom izrisati podobe treh Slovenij ter iz njih načrtati prihodnost. Predvsem pot iz stiske slovenstva, ki se iz treh modelov svetlika! Pot, ki naj bi bila hkrati potrditev osebne in narodne identitete ter univerzalnega hotenja. Pot v slovenstvo, ki se ne zašibi pred stvaritvami velikih narodov in se ne zapira tujim tokovom. Ekumenizem, ki ne zanikuje nacionalnosti in osebnosti, temveč ju potrjuje. Skratka: slovenstvo kot del pravične, uravnovešene, miroljubne in ustvarjalne mednarodne skupnosti; kot del avtonomnih in solidarnih narodnih občestev, različnih in hkrati dialoških. Nekaj mnogo bolj vrednega in resnega kot kakšna brezosebna globalnost nelojalnih ljudi ali ghettovska agresivnost ekskluzivističnih nacionalizmov.

PATRIA SLOVENICA

Vse večja kritičnost Slovencev v družbenih telesih in izven njih do belgrajske politike in ostalih jugoslovanskih republik – predstavlja „slovenski sindrom“. Ta skupek znakov, značilnih za določeno bolezen, trpnost, ni nič drugega kot občutek nevarnosti izgube lastne identitete.

Dimitrij Rupel opisuje slovenski kulturni sindrom kot „nacionalno prizadevanje na kulturno-umetniški način“. Skupina slovenskih pisateljev je menila, „da se bo še najbolj približala uresničitvi nacionalne svobode (ne pa tudi samostojnosti), če bo Slovincem dobavila kulturni fond v domačem jeziku, s katerim se bo potem mogoče (pri kakšnem mednarodnem forumu) prigrasiti za višje mesto v družbi narodov“.¹

Sindrom opozarja na zgodovinsko marginalnost Slovenije, na njeno bistveno receptivno držo. Slovenska odprtost na vzhod in zahod in njena sposobnost za povezavo nasprotnih vrednot: globoko je v nas zakoreninjena čustvenost, hkrati močno poudarjamo razumnost, kontemplacijo in prakso, mit in razvejanost pojmovanja. Tu je tudi mogoče iskati prvine za pristen plurali-

zem, kajti ni vsakemu narodu dano živeti pod vplivom vzhoda in zahoda. Slovenci moremo s tem seči po dobrinah, ki so si skoraj nasprotno in krožiti po različnih kulturnih mrežah in predvsem v zadnjih desetletjih živeti edinstven intelektualni podvig neke nastajajoče občečloveške vsebine, ki more združiti fragmentarnost sveta.

Ta umska avantura Slovencev se izčiščuje, ko se kot najmanjši slovanski narod upira romanizaciji s te strani in germanizaciji z one, in ko si uresničuje lastno državo. Danes pa naraščajoče zatiranje slovenskega jezika in hegemonično prizadevanje šovinizma pomeni nov poziv k združenju naroda, ki je sicer neverjetno porozen, dovteten za tuje vplive, a vendar hoče živeti kot samostojen subjekt.

Raziskava slovenskega javnega mnenja za leto 1984 kaže različnost njegovih dolgoročnih teženj z velikimi razlikami od povprečja jugoslovanskega mnenja. Če je mogoče trditi, da v Jugoslaviji danes ni več jasno začrtanih ciljev, v praksi veljavnih določenih norm, ni mogoče tega trditi o Sloveniji. Prav gotovo je za Jugoslavijo Slovenija središče ne-socialističnih kriterijev, to pa zato, ker so Slovenci v anketi izbirali osnovne predpostavke biološkega obstoja, take, ki jih kulturni narodi jemljejo kot samoumevne: svoboda (52%), mir (45%), poštenje (32,5%), delo (27,5%), družina (19%), enakost (13,3%), napredek (12,7%), denar (12,2%), samoupravljanje (10%). Ne samo ankete kažejo razlike, ampak dejansko stanje na različnih področjih. Naj omenim le eno: „odstotek Slovencev med aktivnimi starešinami JLA je mnogo nižji od odstotka Slovencev med državljanji SFRJ.“² Ustava SFRJ pa zahteva kar najbolj sorazmeren odstotek tako pri številu kot tudi in predvsem med starešinami na višjih položajih. Ta problem je opazen vse povojno obdobje. Posebno se je zaostрил v zadnjih letih z upokojitvijo slovenskega aktivnega starešinskega kadra, ki je izhajal še iz NOV, iz let 1941–1945, pa tudi z izstopi starešin slovenske narodnosti iz vojaške službe. Iz leta v leto se manjša tudi zanimanje za vpis v vojaške šole.

Vse pomembne svetovne ustave in deklaracije danes trdijo, da je človek največja vrednota. Tako tudi program Zveze komunistov Jugoslavije. V tem razglasu so objavljene tudi druge bistvene vrednote: samoupravljanje, delo, delitev po delu, solidarnost, za vse enaki pogoji itd. Poudarja se tudi zavračanje etatistične, birokratske in tehnokratske ter vseh drugih vrst izkoriščevalnih moral. V praksi pa seveda ni tako, kot zahtevajo načela.

Če je človek bistvena vrednota (Program in statut ZKJ, str. 137), imamo začrtano vrednostno lestvico, ki gre od človeka do državne skupnosti, vmes pa je vrsta družbenih institucij (bodisi socialističnega izvora, bodisi starejšega porekla), kot n. pr. družina, občina, narod itd. Te ustanove presegajo razredne interese in nimajo bistveno nič skupnega z njimi, razen morda državno

skupnost, ki pa je v današnjem svetu neobhodna, za marksizem pa je struktura, ki jo „bo“ človek izbrisal šele v zadnji fazi komunizma.

Vse, kar človek gradi, je vključeno v neko splošno stvarnost. Tako tudi pojmovanje človeka, dela, družine, naroda, države predstavlja stopnjo razvoja istih idealov. Resda razkorak med normativnim in realnim mora in more obstajati. Model, o katerem smo govorili, je vedno sodoben in veljaven, ker izvira iz dvojne razpetosti med bližnjim in daljnim, med resničnostjo in idealom. Moramo si pa zastaviti vprašanje: kolikšen je ta razkorak med idealom in stvarnostjo, in kakšna je narava tega razhajanja. Dogajanje v Sloveniji in njegova odmevnost v Jugoslaviji priča o kontradikciji sedanjega modela s stvarnostjo, o razkoraku med slovenskim idealom in jugoslovansko prakso, predvsem po zaslugi centralizma, etatizma in birokratske prakse. Bibliografija, ki obravnava ta pojav na različnih področjih, je tako razširjena, in vsakemu dostopna, da mi je ni treba navajati.

Omenim naj le nekatere teme, na katere je bila slovenska javnost pozorna v zadnjih letih.

VRAŠANJE SPRAVE

Če ne segam daleč v zgodovino, sta morda bila Javna tribuna slovenskih pisateljev (januar 1985) in Kocbekov zbornik (1984) med prvimi dejavniki v procesu slovenskega revizionizma in izoblikovanja drugačne podobe. Vprašanje sprave, pomirjenja med Slovenci po državljanski vojni, je imperativ za vsak, posebno pa še maloštevilni narod. KP že priznava državljansko vojno, a uradno še ni mogoče priznati, da so se domobranci, zgrešeno ali ne, bojevali za slovenstvo. Podrobnosti tega procesa rehabilitacije so sicer važne, a ne bistvene spričo začetnega javnega razpravljanja in počasnega odkrivanja. Nekoliko podrobneje bom o tem govoril kasneje. Kakorkoli že, danes se diskreditira tisti, ki govori o narodnih izdajalcih kot premisi črnobelega umskega sklepanja. Kategorije so veljavne le še, če upoštevamo konkretne položaje, ne pa tedaj, ko razkrivamo vprašanja s ključi nekaterih ekskluzivističnih metafizičnih postavk (razredna struktura, razredni boj, brezboštvo itd.), ki predstavljajo v celoti le maniheistične opredelbe. Rekel bi, da se nasploh Slovenci odmikajo od kakršnekoli filozofije srda, z njej značilno etiko kazni in sovraštva, ter se nagibajo k preudarnim in nenasilnim pojmovanjem stvarnosti.

Narodna sprava je potrebna in koristna, vendar mora politika v prvi vrsti skrbeti za uresničitev političnih pogojev za spravo. Ti niso toliko časa dani, dokler ni enakopravnih udeležencev sprave, dokler ni poravnave med vsaj dvema strankama v sporu, že to pa politično izključuje enostranski politični sistem. Res pa je tudi, da je v Sloveniji med vladajočo stranko in ljudstvom tak prepad, da je edino narod tisti, ki je preko posameznikov (predvsem pisateljev) začel to spravo. Zasluga

Spomenke Hribar je ravno ta, da je javno začela vprašanje sprave in da je njeno sporočilo prodrlo v javnost, čeprav je Kocbekov zbornik izšel šele tri leta kasneje. Pred njo je že marsikdo načel temo, tako v matici kot izven nje, a njegovo obravnavanje ni zajelo široke javnosti.

Obravnavanje vprašanja sprave pa ni toliko upoštevalo problema krivde. Problematika krivde (krivdnosti) se združuje s temeljnimi odločitvami lastne zavesti in nekako gradi človekovo spoznanje. Pravtako jo moremo in moramo vključiti tedaj, ko govorimo o zdonskem mišljenju in življenju.

Slovenski človek je radikalno povezan z vojno in povojno problematiko. Ta mu je vtisnila neizbrisen pečat, ga postavila v nepredviden položaj, katerega hoče obvladati in prerasti, zato *hiti* z razčiščenjem svoje preteklosti. Ni mogoče drugače, kot da sprejmemo izziv kljubujoče minule dobe, ki se nam predstavlja kot nerešen tekst. Kdo nam zagotavlja pri tem objektivnost in uspeh? Nihče. A vendar je nujno, da odgovorimo, čeprav s tveganjem več ali manj napačnega tolmačenja.

DRŽAVNOST IN NAROD

Cilj slovenske politike je država z demokratično ureditvijo po pojmovanju zahodnoevropske politične filozofije. Država, kjer suvereno odločanje ostane v slovenskih rokah. O tem pa ne more odločiti razred, ampak narod, v tem je poudarek in dilema, pred katero stojimo.

Leta 1918 ni bila „ustvarjena“ Zedinjena Slovenija, temveč v najboljšem primeru Država dela Slovencev, Hrvatov in Srbov. Takrat je bil cilj Jugoslavija. To, kar je od slovenskih dežel prišlo v državo SHS, je nemogoče imenovati Zedinjena Slovenija spričo razkosanega narodnega ozemlja, ki ga je eno tretjino prišlo pod oblast tujcev, kar je kot do najbolj notranjih organov segajoča travma dušilo vse slovensko življenje po prvi svetovni vojni. Tudi po drugi vojni je težko poudarjati zmagovitost brez Koroške, brez Trsta, brez Gorice in Slovenske Benečije. Poleg Lužiških Srbov smo edini slovenski narod, ki ima še precejšnje dele pod tujo oblastjo. Pravtako je vprašljiv status Slovenije kot nominalna republika v SFRJ. Zakaj ta republika, uradno imenovana SRS, je nastala na „krilih zaupanja“ v rešilno moč vzajemnosti južnoslovanskih narodov. V jadra pa zajema veter belgrajskega unitarizma.

Jugoslavija je najbolj negotova državna tvorba v Evropi. Slovenci moramo imeti narodni program, da ga moremo predstaviti ob kakršnikoli zunanje politični konstelaciji v Evropi, program, ki naj velja za vse primere. To je samo slovenska država; samo v tej formulaciji se da sosedom in drugim narodom v razumljivem državnopravnem in mednarodnem jeziku povedati, da hočemo Slovenci – kot politična enota – živeti skupaj.

Ta imperativ nikakor ni separatizem, toda tudi to bi lahko bil teoretično. Politična svoboda pomeni lahko neodvisnost na-

rodne države v odnosu do drugih državnih narodov, svobodo v notranji politiki lastne države, lahko pa tudi tako politično ureditev v državi, ki dopušča neovirano delovanje. Moje samoodločbe ne more konstituirati nobena tuja volja. Nujen je ustvarjalni dej, samokonstituiranje naroda kot države, nujna je deklaracija naroda-države v mednarodnem političnem svetu.

Konfederacija je lahko dobra rešitev. Vendar kadar kdo govori o konfederaciji *in prima*, pa o Sloveniji šele *in secunda linea*, je vsak načrt sumljiv.

France Bučar pravi, da se sodobna država poslavlja od modela preteklega stoletja, ko je država zatirala narodne manjšine. Model realsocialističnih držav da je vsekakor potreben „zaradi njegovega znanstvenega upravljanja družbe“.³ Aplikacija znanstvenega materializma na mnogonacionalne države, kot je Jugoslavija, nujno zahteva redukcijem narodnih razlik. Tako je že sam nastanek druge Jugoslavije – kot federativno urejene države – protislovje z njeno vzporedno partijsko centralistično ureditvijo. Ni mogoče, da bi se tak sistem brez škode za posamezne narode, nemoteno razvijal.“ „Slovenija v Jugoslaviji trajno ne more obdržati svoje identitete. Koliko je je že izgubila v borih 40 letih, a stvar gre pospešeno naprej!“ (Iz prijateljevega pisma).

Marjan Rožanc⁴ dokazuje, da je slovenski model naroda „v konfliktnem razmerju z vladajočo komunistično ideologijo in njeno totalitarno obliko vladavine“ in da nima „enodušnih somišljenikov in sobojevnikov“. Usoda slovenskega naroda – tako vse kaže – v Jugoslaviji zavisi od tega, ali se bo slovenski model uveljavil tudi med drugimi narodi Jugoslavije. Ali drugače rečeno: v modelu sedanje Jugoslavije je usoda Slovenije zapečatenata.

SLOVENIA EXTREMA (EX LIMINE)

Slovenci živimo v različnih državah, različnih družbenih strukturah in različnih kulturah. Kljub temu je dobro, da iščemo nekako skupno duhovno življenje. Tega skupnega duhovnega življenja za sedaj ni. Aktivno zaslugo za to prav gotovo nosi dosedanji jugoslovanski sistem. Morda bi se v drugačnem ustroju slovenska kultura tako glede svoje proizvodnje, kot glede svoje distribucije, ne razvila v mednarodno, kozmopolitično neomajeno dejavnost, če ne bi bila vezana na prostorske meje. Vendar gre samo za ugibanja. Dejstvo je, da je geslo „enotni kulturni prostor“ od sile sumljiv, kajti po eni strani priznava, da slovensko narodno vprašanje še ni rešeno in predlaga kot smisel vsega tega prizadevanja izravnavanje in urejanje medsebojnih odnosov oz. zajeti manjšine v celoti in ne glede na svetovne nazore in verska prepričanja. Po drugi strani pa je enotni slovenski kulturni prostor ena izmed uradnih slovenskih zasnov in sicer v državi, kjer je še vedno, vsaj formalno, ve-

ljavna ena izmed marksističnih formul za reševanje narodnega vprašanja.

Kakorkoli že, politično in publicistično uveljavljanje pojma enotnega slovenskega kulturnega prostora zajema predvsem Primorsko, Koroško in madžarski obmejni pas, ne pa zdomstva. Pri vsakem razpravljanju o reševanju zamejstva ali povezavi obmejnih Slovencev z matico, moramo odmisлити kakršnokoli a priori diskvalifikacijo. Objektivna analiza mora prezreti vse predsodke. Eno izmed takih ustaljenih prepričanj je „dejstvo“, da nikoli ne bomo ne enotni ne skupni. Res to ne bi bila nobena tragedija, če bi dejstva pričala drugače. Zaskrbljujoča pa je prilagodljivost, recimo Slovencev na Koroškem, kjer predsodki utegnejo tako zaslužniti človeka, da ne bi bil sposoben niti za najmanjši kompromis s slovenskim svetom.

Vprašanje zapostavljenega statusa Slovencev na Koroškem, občutka manjvrednosti in sploh nekakšne tesnobe izvorne zavesti, kaže obubožano sliko zibelke slovenstva. Javno razpravljanje in kritična analiza drugorazrednega položaja Slovencev na Koroškem meji na subverzivnosti, protidržavnosti in krvoskranskem delovanju (po mnenju nemškega dela). Vsekakor pa smo ponosni, da se je kljub stoletnim poizkusom potujčevanja slovenstvo na Koroškem ohranilo do danes, čeprav nas skrbi prihodnost. Boleče pa je spoznanje, da slovenske družine same popuščajo pri vzgoji otrok. V šolah je čedalje manj pouka v slovenščini. Moremo pa biti optimisti, kljub krčenju števila zavednih Slovencev v bližnji prihodnosti, kajti na Koroškem je še dovolj močnih osebnosti, ki bodo kljubovale naskokom nemčurske nestrpnosti. Veliko duhovno pomoč pa jim lahko pomeni konec totalitarizma v Jugoslaviji.

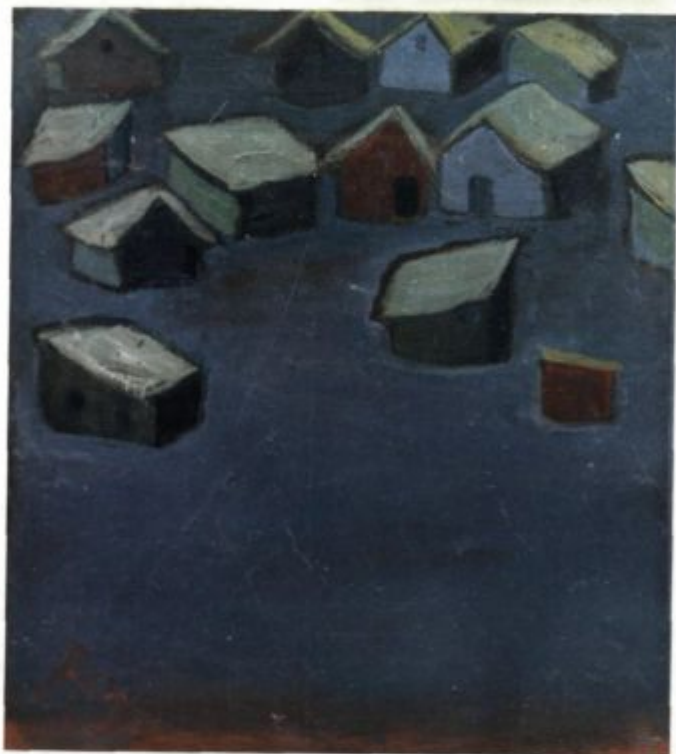
Samozavest koroških manjšincev bi se morala krepiti prav iz zgodovinske, etnične in geografske zavesti, da ne gre za hierarhično podrejene otroke in potomce, temveč pravzaprav za ozemlje, ki je bila zibelka slovenske etnogeneze. Ta zavest bi morala biti povsem zdrava in naravna v moderni, civilizirani in demokratični Avstriji. Ali se pa še vedno tresejo avstrijski temelji pod trdim udarom nemškega škornja pred skoraj petdesetimi leti?

Stik z drugimi narodi koristi Slovincem. Zlasti še, če so značilnosti zadevnih narodov drugačne od slovenskega značaja. Tako moremo z zadovoljstvom opazovati iskanje iskrene in obojestransko zavezujoče vezi. Res je tu tudi mnogo strankarskega, ideološkega in interesnega demokratizma, izčiščuje se pa avtonomnost posameznika. Za ohranjanje etnične manjšine je odločilna zavest pripadnosti nekemu narodu. Zamejci v Italiji, in to nič pesimisti, ugotavljajo, da je drseča, tiha in prikrita asimilacija močnejša in nevarnejša, kot pa javna in nasilna. Kljub temu je upanje, da je mogoče omejiti ali celo ustaviti asimilacijski proces in to še celo v korist dominantne večine. Prav gotovo pa je najvažnejše to, da se Slovenci danes na Primorskem vsak

BARA REMEC

Buenos Aires

Hiše – olje

dan čutijo bolj samozavestne, da pripadnost slovenski narodnosti ni ovira za razvoj celotne osebnosti in da je razvoj te v skladu s primernim gojenjem narodnosti.

Vmesna opredelitev, ki je med Korošci kar tipična, češ da smo Korošci (ko gre za vprašanje, če so Slovenci), se pojavlja tudi pri Tržačanih. Sicer pa pri obeh primerih, tako pri Primorcih kot pri Korošcih, gre za nastajanje nekega univerzalnega tipa človeka, ki se povzpema v svetovljana, v kolikor svoje stremljenje upira na trdna narodna tla. Tako model Slovenca in Slovenije, ki presega ideološke in politične zapreke, lahko postane tudi vzorec matičnega človeka. Drugače je z zdomci.

SLOVENIA ALIENIGENA

Edini Slovenci, ki gradijo lasten (svojski) slovenski model v inozemstvu, so politični emigranti. Slovenska izseljenska matica res skrbi več ali manj za Slovence razpršene po svetu, jim neti zavzetost za slovenstvo, domotožje in išče ekonomsko uspešne Slovence, da bi investirali v Sloveniji. Vez, ki jo dosega SIM med izseljenci, je torej pogojena od matičnega modela. Zdomcem, zlasti tistim, ki so se izselili po drugi svetovni vojni, pa je politična emigracija razlog njihovega bivanja v tujini. Pri tem gre za več vprašanj, če hočemo iz nje izluščiti drugačen in ploden model.

Rehabilitacija domobrancev ne more biti dovolj in tudi ne tvori posebnega vzorca Slovenije. Pravzaprav je ta rehabilitacija nekako že bila storjena, vsaj v delu javnega mnenja. Za spravo se zavzema del inteligence, velik del javnosti pa o tem sploh ne razmišlja. Uradno stališče matičnih politikov pa se tudi največkrat ne ujema z mnenjem ljudi, ki jih predstavljajo. In tudi, če bi slovenska vlada izvedla rehabilitacijo, bi še vedno bil v polnosti živ smisel emigracije! Eden izmed ciljev te je efektivna demokracija v slovenski državi. V vsej več ali manj agresivni publicistiki emigracije, je kot bistvo ravno to iskanje in terjanje, da se utrdi v slovenski politični zavesti nujnost demokratične, neodvisne slovenske države, čeprav prva leta to ni bilo tako vidno.

Zdomci so morda ideološko vezani, a politično tako svobodni, da se njihov ideal lahko vzpostavi kot ideal Slovencev, tako matičnih kot zamejskih, pa čeprav bi bilo treba pri teh zadnjih iskati to stremljenje prav v globinah njihove zavesti. Če sem to že omenil, ni odveč, da ponovno pribijem: ne gre za separatizem, temveč za samoodločbo naroda, ki je v svojem bistvu v odnosih med narodi enako kot osebna svoboda v odnosih med ljudmi pogoj „samoupravnosti“, v smislu, da narod sam odloča o svoji usodi. Evfemistično uporabljanje sintagme skupni slovenski kulturni prostor, kjer bi morda tudi mogli vključiti slovensko zdomstvo, je tako lahko samo prizadevanje po neki kulturni povezanosti, a hkrati razkriva pomanjkanje samozavesti.

štiridesetletni obstoj politične emigracije se ne istoveti s kakšnim edinim vzorcem. Pri emigraciji namreč gre še za nekaj drugega, bolj splošnega.

Najprej naj obrazložim, da je po drugi veliki vojni slovenski matični prostor zapustilo izredno veliko število ljudi, med njimi mnogo izobražencev, ki so bili po svojem svetovnonazorskem prepričanju nasprotniki novourejene Jugoslavije že v začetku vojne in revolucije. Izelili so se in se naselili po raznih evropskih in ameriških mestih ter ustanovili društva po obstoječih vzorcih med obema vojnama in gojili slovensko kulturo. Hkrati pa tudi vodili največkrat politično propagando proti jugoslovanskemu režimu. Ta ostra naperjenost, povezana z osebnimi medvojnimi izkušnjami, predstavlja neki vzorec človeka in naroda, od katerega je mogoče tudi v bodoče prevzeti politično delovanje za dokončno osvoboditev Slovenije.

Vendar se politični emigranti dejansko in miselno razhajamo predvsem v zvezi z bodočnostjo. Ena izmed takih variant predstavlja model Slovenca, ki se uveljavlja v širokem svetu, da bi tako v nekakšnem dosegu občečlovečnosti nekoč služil slovenstvu. Razumljivo je, da je pri takem vzorcu Slovenca mnogo več dejanskega prizadevanja po uveljavljanju kot umskega dokazovanja neke pravilne ideje.

Vsaka družba ima namreč pravico, da svoje talente zakoplje s svetovnimi vojnami, taborišči, sojenjem, čistkami, politično kontrolo in monopolom državnih institucij in kar je še podobnih samomorilskih mehanizmov. K tem fenomenom spada tudi beg možganov. Amerika in ameriški *way of life* zaslepuje s svojimi filmi ves svet. Tako tudi slovenstvo postane le folklor in provincialnost. Sociologi tudi ugotavljajo, da se iz določenih vzrokov sposobnost že v drugi generaciji ne oplaja več sama s seboj, marveč se na čuden način porazgubi (gl. Boštjan M. Župančič, O pozitivni in o negativni selekciji, Naši razgledi, 15. 5. '87, str. 261-163).

Preliv emigrantov ali njihovih sinov je iz tradicionalnih evropskih družb v „metafizično obubožene nekdanje kolonije“ (ZDA, Kanada, Avstralija, Argentina). Izguba radikalne identitete pomeni tako tudi „zoženje eksistencialnega manevrskega prostora“. Medtem ko družba v novih državah proizvaja duševne razvaline, se v njej dobro znajdejo tisti, ki ne čutijo, da bi jim bil eksistencialni manevrski prostor zožen. V izvorni tradiciji in modrosti dobivajo snov, po kateri še vedno morejo ohranjati identiteto.

Na mestu je potemtakem govoriti o „argentinskem ghettu“, o tej tragični nenavadnosti, o tem čudežu zavesti. Brez irskega ghetta ne bi bilo sedanje mogočne katoliške cerkve v ZDA. Morda ima tudi „argentinski ghetto“ svoje poslanstvo, kot ga utegnejo imeti druga emigrantska središča. Nedvomno pa ima smisel ohranjati identiteto predvsem zaradi osebnega duševnega zdravja. Vsekakor pa – kot sem nekje slišal – neprimerno bolj

prevzema človeka zavest, da tisoč v zdomstvu rojenih otrok more v slovenščini nastopati na odru, kot pa če kak Azijec ali Afrikanec v Ljubljani po ljubljansko zavije, pa čeprav temu Kocbek posveča kar pesem.

Za emigracijo in za zamejstvo pa velja, da prevzete kulturne vrednote bogatijo lastne vrednote in jih ne dušijo. Tradicija naj seže z drzno roko po moderni tehnologiji in naj se ne potaplja v ameriških računalniških družbah, kot se to godi vsako leto s tisoči in tisoči najbolj nadarjenih inženirjev iz Evrope in Tretjega sveta. Mladi odhajajo iz svojega naravnega *habitata*, ker doma ni možnosti za delo, ker jih skupnost, tudi emigracijska, ne more zaposliti, ker se morajo otepati z birokracijo ali gerontokratičnimi strukturami in z avtoritativnostjo tradicionalnih okolij. Široki svet jim nudi hitro napredovanje, čeprav jih tudi nemalokrat kruto prevara. To velja predvsem za emigracijske in zamejske skupnosti, kjer je vidno kritično obnavljanje kadrov, kjer so neomajne ideološke zapreke, življenjski tok zavrt v preteklem zgodovinskem sicer važnem dogodku. Vodilni ljudje mnogokrat izražajo tako zgolj osebne interese, brezsmiselno kljubovanje ali celo nekakšno maščevanje. Če bi bila v njihovem interesu resnična zamejska ali zdomska skupnost, bi vse svoje sile zastavili, da bi prenesli svoje odgovornosti na mlajše in jih spremljali kolikor bi pač mogli. Zgodi pa se, da mnoge ustanove, listi ipd. umrejo s svojimi ustanovitelji.

SKLEPNE MISLI

V vseh poenostavljenih sodbah prevladuje nesorazmerje, ki ovira pot do resnice. Abstraktne kategorije in sodbe ne morejo biti paradigme, po katerih naj se ravna živa družba. Vse preveč radi iščemo krivce naše nesreče v tujcih, misleč, da so nasilni Germani res vsega krivi, da središčne države pogojujejo periferne. Ni dovolj, če rečemo, da so velike zgodovinske spremembe, ki so doletele slovenskega človeka, le del njegove usode. Če bi to brezpogojno trdili, bi gotovo bili enostranski; sami bi se postavljali v okvir grške tragedije: Slovenec je iskal svojo podobo in bil izigran od močnejšega „zlobnega boga“. Kot Prometej je iskal dobro, a njegova hybris ga je pogubila in obsodila na nenehno tavanje, na vklenjenost, na zdomstvo. Njegova hybris naj bi bila izneverjenje svojemu naravnemu bistvu, to se pravi, da je stavil na ljudi in ne na „bogove“. Nujna posledica je, da zgubi naklonjenost bogov in je od njih vklenjen, izvržen. A človek ni le končen, temveč po svoji svobodi tudi odgovoren. Zato tudi kriv.

Modeli, katere skušamo izrezati iz naše stvarnosti kot prikaz obstoječega in hkrati načrtovanega osnutka, ne morejo biti idealni *a priori*, ki jih vtisnemo v zgodovino Slovencev. Ideal, po katerem naj bi ločili ljudi v dobre in slabe, narodnjake in izdajalce ter prvim naložili zveličavno poslanstvo, drugim pa naptili nezaželene elemente zla, je posledica napačno orientirane

metafizične zasnove. Vsaka nevtralna občost je „ideološka“ tj., prikriva razliko, ki jo šele vzpostavlja; prikriva jo prav s tem, da jo izriva na raven zgolj partikularnega, s čimer more sebe vzpostaviti kot nevtralno občost, indiferentno od partikularnega. Iskanje modela nikakor ne more biti izraz sektaštva in ekskluzivnosti. Pravtako ne more biti ta model istoveten s stranko, ideologijo ali določenim zgodovinskim dogodkom. Tako istovetneje se spremeni v idolatrijo in model neha biti paradigma.

Narodni model je lahko ploden, če se paradokсно javlja kot nedokončan, ne povsem izdelan oz. tak, ki je dozeten za spremembe. Družba se v njem uresničuje, a nikdar ne dobi večne in nespremenljive oblike.

Model je raziskovan predmet, ki se enači z določenimi konkretnimi dogodki, a jih hkrati presega. Je daljna in polpretekla zgodovina, istočasno pa tudi daljni cilj, ki obrača k sebi zgodovino. Vzorec je posledica neobhodne dialektike: živi v dani realnosti, a se ne odtuji svojemu duhovnemu bivanju. Ravno ta duhovna plat modela poganja družbo in narod v neprenehno delovanje in uresničevanje.

Eksistenca treh Slovenij nam ne sme biti tuja. Vsaka od njih na poseben, svojski način izčiščuje svojo bit. Čeprav je časovnost vsaki od njih drugače odmerjena, nobena od njih ni brez smisla. Odkriti v njih pravo vsebino in svojske okoliščine nam more služiti pri izoblikovanju nekega skupnega vzorca, ki presega pogojenost vsakega od njih.

Matična domovina stremi za visokimi kulturnimi izdelki, s katerimi naj bi se uveljavila v svetu. Slovenci črpajo misel iz svojih problemov in iz svojih življenjskih potreb, in ne iz raznih abstraktnih pojmov in gesel, ki so v modi. Poudarek univerzalnih vrednot sledi razcvetu krajevnega duha.

Obstoj etničnih manjšin, čeprav v našem primeru gre za dele naroda, je izziv demokratičnemu duhu in stabilnosti. Terorizem je potrebno pravtako obsoditi kot asimilacijo. Če je v prvem neprikrito kršenje človekovih pravic, gre pri drugem za več ali manj zahrbtno slično ravnanje. Tistim, ki vihtijo zastave proti „fašistoidnim“ elementom, je treba pokazati prapor življenja. Fašistoidnost in samomorilnost sta si nasprotna obraza iste medalje. Konkretno uresničitve tega modela, kjer je v načelu strpnost in sožitje različnih narodnih interesov, sta recimo Slovenska skupnost na Primorskem in Katoliški dom prosvete v Tinjah. Nikakor ne gre za ideale, temveč le za objektivizacijo ideje, kjer hkrati stopajo s človeškimi koraki partikularizmi in univerzalije.

Podobno spojitve narodnih različnosti dosegajo zdomci, zlasti v drugi generaciji, v kolikor morejo ohranjati izročilo staršev ter vsrkati drugačnost drugih kultur. Taki Slovenci so za matico neizmerno bogat potencial, ki ga bo mogoče izkoristiti šele ob uresničitvi modela, ki si ga zamišljajo in zanj živijo zdomci: politična svoboda naroda. Ta pomeni lahko neodvisnost narod-

ne države v razmerju do drugih državnih narodov, svoboda v notranji politiki lastne države, lahko pa tudi uredbo v večnacionalni državi, ki dopušča neovirano delovanje političnih strank in poedincev. Čeprav je slednja možnost skoraj iluzija. Slovenci smo bili manjšina v Avstriji in prav tako danes v Jugoslaviji in spoštovanje slovenskih interesov in pravic je neobhodno podrejeno večinskemu elementu.

Prav posebej je važno poudariti vlogo katoličanov v tem iskanju smisla treh Slovenij, njihovih nalog in pravic. Drža kristjana ne more biti absoluten religiozni individualizem, kajti tudi socialna plat je del učinkovitega predstavljanja božjega odrešenja in zato tudi ta spada v dejavnost Cerkve. Tudi kristjan mora spoznati svoje mesto v politiki in če je poklican, naj tudi izvršuje svojo nalogo, kajti preko nje je tudi mogoče uresničiti „občo dobro“.

V matični domovini je sedaj čutiti nevarnost, da bo zgodovina šla preko katoličanov in katoliških mislecev, in torej tudi brez njihovega duha. Stremljenje po univerzalijah je mogoče uresničevati v konkretni situaciji, borba za občečloveštvo gre preko človekovega in družbenega vsakdana.

Dejansko prepletanje omenjenih vzorcev je vidno. Nacionalizem zdomcev, ali le omemba besede, je mnogim v zamejstvu in domovini ranila njihovo vsečlovečansko idealistično čustvovanje. Danes je v domovini in v zamejstvu pravilen poudarek, da je le narodnost izhodišče vsega kulturnega ustvarjanja. Vzporedno pa sodobniki pojmujejo narodnost duhovno v zvezi z etičnimi, socialnimi, religioznimi vrednotami in zato odklanjajo egoistični nacionalizem prav tako kot vsak drug materializem. Nauk zamejcev pa je iskanje ideala, ki ga s porazi in z zmagami sami doživljajo, to je nujnost strpnosti in spoštovanja in hkrati ohranjanja lastne identitete.

¹ D. Rupel, Besede božje in božanske, CZ, 1987, str. 46-7.

² Poklic, ki ima (dobesedno, op. p.) dobre, a tudi senčne strani; odnos srednješolcev v SRS do vojaških poklicev, Naša obramba, 6-7 1987, str. 70. Glej tudi Soršak, S., Splošna ljudska obramba in ZKJ, Lj. 1983, 228 str.

³ Most št. 75-76, str. 32.

⁴ Ib., str. 2.

PO DIALOGU K SPRAVI IN ENOTNOSTI

I. Slovenci smo še posebno potrebni, da se med seboj razumemo in da smo enotni. Enotni, ne poenoteni, nekako nasilno in umetno zašiti v združenost. Enotnost nam je potrebna, če hočemo imeti nekaj tiste moči, da bomo mogli sami krojiti svojo usodo in, če tega vseeno ne bomo dosegli, da bomo mogli vsaj sovplivati pri krojitvi naše usode, da se nam ne bo treba zmeraj zanašati na druge in sprejemati od njih, kar nam bodo hoteli dati, ne tistega, za kar menimo, da nam kot zrelemu in kulturnemu narodu gre.

Pogoji za doseg enotnosti med Slovenci pa nikakor niso posebno ugodni. Naša zgodovina nas v tem pogledu bremeni. Dolga stoletja nismo imeli svoje države, ki bi nas vezala in bi se v njej mogli vzgajati k enotnosti. Država, kjer so vladali drugi, pa nas je drobila in razdeljevala v razne upravne enote, v mnogih od njih smo celo bili v manjšini. Bolj smo se čutili pripadnike enot kot celotnega slovenstva. Prej kot Slovenci smo bili Kranjci, štajerci, Korošci, Primorci, Prekmurci in še kaj. Te zavesti do danes nismo povsem prerasli, vse prizadevanje naših prepovediteljev tega ni doseglo.

Zaznamovala pa nas je tudi naša geografija. Kar je v drugem pogledu posebno bogastvo in lepota naše zemlje, nam je bilo usodno. Naša zemlja obsega gorati, ravninski in primorski del, vsak nas je po svoje oblikoval. Poleg tega so se tukaj srečavali vplivi germanskega, romanskega, slovanskega in še madžarskega življenja.

Pa so tudi ideologije vsekale med nas in nas delile in to ne samo enkrat. Večkrat smo doživeli ločitev duhov, ko smo eni veljali ali smo se vsaj šteli za prave, drugi to niso bili. Med zadnjo vojno je med tako določenimi tabori prišlo celo do obo-roženega spopada, katerega posledic še vedno nismo preboleli. Vse te razlike in še kakšno moramo na neki način ali v neki obliki prerasti, če hočemo govoriti o naši narodni enotnosti. Poiskati bo treba korenine teh razlik in tam začeti delo sprave in poenotenja.

II. Ko nas je pred štiridesetimi leti nekatere prineslo v Argentino, je bilo umljivo, da se nismo takoj znašli in novega sveta nismo znali pravilno presojati. Rado nam je veljalo za slabo vse, kar se je razlikovalo od tistega, česar smo bili vajeni

doma. Niti naravna slika dežele nam ni bila povšeči. Večina ji je zamerjala ravninstvo, pogrešali so gora in gozdov, vsaj v delu dežele, ki smo ga najprej spoznali. Presenetilo pa me je, ko mi je neki sorojak pohvalil ravno to ravninstvo, ker da mu ravnina odpira širino sveta, medtem ko da ga gore oklepajo in stiskajo. Ta rojak je bil doma iz Prekmurja ali Slovenske krajine, kakor domačini svojo deželico imenujejo.

Ob tem se mi je odkrilo dejstvo, da v svojih vrednotnih ocenah stvari ne sodimo iz nekega absolutnega ničišča, marveč da izhajamo pri tem iz nekih pred-sodb, od nekih vzorcev, katere nosimo v sebi. Tisti, ki je v novi deželi pogrešal gore, je pri tem izhajal iz misli, da so prav gore tista prвина dežele, ki jo delajo zanimivo, prikupno, lepo, vredno. Drugi, ki mu je bila všeč ravnina, pa je prihajal iz mnenja, da je ravnina in široko obzorje, kar dela deželo domačo in vredno, tisto, kar v njej ceni. To spoznanje se mi je posploševalo in utrjevalo, ko sem ga najdeval še v drugih straneh našega presojanja sveta. Poglejmo si najbolj vsakdanji primer! Bil sem priča razgovoru dveh tukajšnjih domačinov, ko sta gledala in presojala slike lepih žensk v neki reviji; čudil sem se, da sta obe izbrala kot najlepše dekletke, ki se meni ni zdela taka, izbral bi katero drugo. Zopet sem se vprašal, odkod razlika v naših sodbah. Moral sem si odgovoriti, da vsakdo išče tudi v ženski nekaj, kar mu je že poprej vzorec ženske lepote in da ta nekaj ni pri vseh ljudeh enak, še manj isti. Doumel sem, da pač zaradi tega nekateri moški imajo raje črno laske, drugi plavolaske in rdečelaske. Zopet sem se vprašal, kdo pa ima prav. Lahko da vsi, celo najverjetneje je, da vsi. Vsaka deklica in vsaka dežela, pa tudi cvetica in še kaj po svoje izraža ali ostvarja lepoto, vsak od teh izrazov pa je le en vid lepote, nobeden pa ne zajema vse in celotne lepote. Razlog upravičenosti razlik v našem vrednotenju je v tem, da vsak izmed nas to meri in sodi po svojem vzorcu, ne velja pa za absolutno merilo lepote, česar pa se ne zavedamo. Morda naizrazitejši primer takega presojanja po nekem vzorcu in ne iz absolutnega ničišča pa je moda. Tej se zdi lepo, ne kar bi bilo lepo samo po sebi, marveč to, kar se tam in tedaj, v tistem kraju in tistem času zdi lepo ali se ima za lepo, ker se tedaj nosi, ker se ljudem vbije v glavo, zlasti po družbenih občilih in s samim razkazovanjem. A je tako nasilno, da se mu človek (zlasti ženska) mora podrediti, sicer ga (jo) družba osmeši, onemogoči in osami. Še huje je, kadar se moda ne omejuje zgolj na obleko, ampak sploh na oblike ali načine izražanja.

Tako nosimo v sebi vzorce vrednot, po katerih presojava svet okrog sebe. Vprašujem se, odkod ti vzorci in od kod njihova vzorčnost, njihova lastnost, da so izhodišče in merilo vseh stvari in pojavov. Prvi odgovor na to vprašanje je, da nastajajo v človekovih zgodnjih življenjskih izkušnjah. V svojih prvinskih doživljanjih se ti vzorci povezujejo s prijetnimi izkustvi in spomini, ta prijetnost ožarja vzorce in jih dela to, kar ravno so,

namreč vzorci stvari, katere potem sodimo po njih. Npr., kdor je doma v gorati pokrajini, je že od začetka življenja gledal gore, plezal nanje, čutil prijetno omotico osvajanja višin, pa vse to povezuje še s kakimi posebno prijetnimi, osrečevalnimi doživetji; za tega je umljivo, da mu pozneje podobna pokrajina budi doživljaje in spomine, ki ga osrečujejo, in pogreša gore, kjer jih ni. V tem ni nič slabega in zavržnega. Napačno pa je misliti in pričakovati, da bo moral ali bi moral tudi vsakdo drugi enako doživljati in presojeti svet, nekdo drugi, ki pa gleda in presoja svet iz svojega posebnega izkustva in osebne perspektive, po vzorcih, ki jih je njegova preteklost ostvarila v njem. Napačno bi bilo, kdor bi hotel svoj vzorec, tega ali onega, poabsolutiti in napraviti iz njega splošno veljaven in za vse obvezen vzorec za vse okoliščine. To je še posebno napačno, kadar gre ne le za presojo takih ali drugačnih zgolj čutno dojetih lastnosti stvari, marveč za življensko važnejše presoje, npr. za nraevstveno označevanje ljudi in njihovih dejanj.

III. Mislimo pa lahko, da tudi naši prvotni vtisi, iz katerih je vzniknil naš osebni vzorec lepote ali sploh vrednot, tudi niso bili slučajni. Verjetno je že v naši vrojeni in prirojeni posebnosti kaka podlaga za takšno ali drugačno videnje in sojenje sveta, katerega poznejši vtisi le potrjujejo in utrjujejo. Od vsega, kar naši čuti in naš um dojamejo ali bi dojeli, če bi mogli dojeti vse, kar nam stvarno ponuja, že izbiramo in izberemo tisto, kar vrojeni posebnosti in že dojetim vtisom ustreza. Tako se še bolj utrjuje neka celotnost doživetij in verjetij in se tako ostvarja vzorec in model, po katerem tudi v nadaljnjem sprejemamo vtise in jih sodimo, sprejemamo kot vredne tiste, ki z našim vzorcem soglašajo in odstranjamo take, ki mu ne ustrezajo. Iz spleta takih vzorcev se ustvarja potem to, kar lahko imenujemo svetovni ali življenjski nazor, namreč neka usmerjenost duha, na kateri temelji naš poznejši duhovni razvoj. Temelji, kar ne pomeni, da je že po tem odločen, marveč le, da je nekako usmerjen, v neko smer obrnjen.

Drugačna pa postane zadeva, če tak svetovni nazor dodelamo in otrdimo v tako ali drugačno ideologijo; kdor je zavezan tej, ji težko uide, težko se izmota iz njenega oklepa in nekako prisilno presoja svet, vse stvarno po njej. Predanost taki ideologiji je pravo suženjstvo, kateremu se more primerjati le usuženost modi, katero bi bilo dobro bolj razmisliti s tega vidika. Zlasti, ker mode ne poznamo le v oblačenju. So še druge mode, nevarnejše kot je oblačilna.

Kot ideologijo umevamo navadno trdno povezan splet ali skupek verjetij, katera smo ali sami ostvarili in bolj ali manj dodelali ali pa smo jih že dodelane sprejeli in si prisvojili. Morda se je to zgodilo v zavestni indoktrinaciji, morda smo se z njimi uprli poskusom drugačnega vplivanja, morda je bil način drugačen, vsekakor smo postali zavezani neki togi ideologiji ali vsaj kdaj sicer manj togemu a vendar ideološkemu

prepričanju. Bistveno je, da se ne zavedamo, da imamo pred očmi le neke vrste idejni zastor, ki nam zakriva resnično naravo stvarnosti in nam kaže drugo, nepravdo podobo, naslikano le na idejnem zastoru. Ni po sebi nujno, da je vsaka tudi vsebinsko kriva, še pravilni izsledki in vtisi se lahko strdijo v ideologijo; tedaj je njihova krivost v tem, da so togi in neprožni, da se imajo za prve, največje in najpomembnejše resnice, da ne dopuščajo spoznanja drugih resnic, katere morda niti niso nasprotno ideološkim verjetjem; sumljive so zaideologizirancu že zgolj zato, ker so drugačne, kot so v ideologiji sprejete in verjete.

Zgodi se lahko, da so kaki dojmi posebno močni, da zasekajo v njegovo verjetje vtise, ki prevladajo vse druge in jih potiskajo v ozadje ali celo izrinejo iz zavesti. Taki dojmi so lahko vsebinsko pravilni, le premočni so, več kot v resnici so, idejne usmerjenosti človeka se polastijo tako, da se ne more izviti iz njih. Postanejo zopet ideologija.

IV. Potrebujemo neko merilo ali sodilo, s katerim bomo lahko presodili, kaj je in kaj ni ideologija, posebej pa še, kaj je, naj bo ideologija ali ne, pravo in pravilno in kaj ni. Seveda je pravilno, kar smo zares spoznali in kar imamo za pravilno zato, ker smo to zares spoznali. Naši spoznatki pa so lahko bolj ali manj obsežni in bolj ali manj zapleteni, morda bi lahko rekli spoznavno nečisti. Do povsem čistih spoznanj ni tako lahko priti, kakor si včasih umišljamo, zato moramo manj čiste spoznatke skušati pravilno presoditi. K temu nam more pomoči razlikovanje med globalnimi ali moralnimi in integralnimi ali atomarnimi spoznatki in način njihovega presojanja.

Integralni ali atomarni spoznatki, ki so lahko spoznanja ali pa zmote, ali kdaj vsakega nekaj, so posamezni, drobni spoznatki, ki se kot taki nanašajo na drobna dejstva sveta in se navadno družijo in povezujejo v večje splete spoznatkov, katere imenujemo globalne ali molarne spoznatke. Med te štejemo bolj ali manj znanstveno utemeljene in podprte podobe sveta in vesolja (Weltbild), tudi svetovne in življensjske nazore, zlasti kolikor skušajo pomeniti bolj ali manj preverjena mnenja o svetu in življenju, in končno tudi ideologije, ki tudi hočejo biti ali veljati za trdno védenje o svetu in življenju. Vsi ti globalni spleti spoznatkov so sestavljeni iz mnogih drobnih ali atomarnih spoznatkov. Od teh so nekateri lahko prava spoznanja, drugi nedvomne zmote, nekateri pa ne čista spoznanja in tudi ne popolne zmote. Njihova verovnost ali spoznavna gotovost pa temelji na atomarnih sestavinah in zavisi od njih. Tu pa smo pred težkim vprašanjem, zakaj gotovo noben molar ni sestav ni povsem in nedvomno gotov, to presega človeško spoznavno sposobnost, le če bi bil kak človek načelno nezmojljiv, bi morda mogel ustanoviti tak globalno povsem čist in povsem resničen spoznavni sestav. Na drugi strani pa tudi noben sestav ni povsem zmoten, ker na samih in čistih zmotah

ne bi mogel obstati. Zato je važno, da najdemo sredstvo ali metodo, s katero moremo ali bi mogli premeriti in presoditi molarne sestave, ki se nam ponujajo.

Spoznavno verovnost ali pravilnost dajejo molarnim sestavam atomarne sestavine, vsaj večjo ali manjšo verovnost, ker v absolutno verovnost takega sestava ne moremo verjeti. Glede na sestavine, pa ne smemo prezreti ne števila spoznanj in števila zmot, katere neki sestav vsebuje, še manj pa smemo prezreti težo ali pomen, ki kakoli sestavini gre ali pripada. Za vsaj relativno veroven ali pravilen imamo lahko sestav, kadar so pravilni drobnejši spoznatki, zlasti tisti, na katerih sestav počiva, kateri ga nekako nosijo, četudi vsebuje kake manj čiste primese, ki se ga parazitsko držijo. Za nepravilna ali napačna pa imamo lahko globalna mnenja, kadar spoznamo za nepravilna ali kriva osnovna verjetja, na katerih sestav sloni, četudi poleg njih vsebuje tudi nekatera prava spoznanja, od katerih verjetno pravzaprav živi, ker iz samih zmot ne bi mogel obstajati.

V. Povedano velja za vsa molarna ali globalna verjetja, torej tudi za celotinske podobe sveta in za svetovne in življenjske nazore, tudi kadar se skušajo osnovati na pravih, znanstveno preverjenih in trdnih spoznanjih sveta in življenja. To pa zato, ker svet in življenje prožita toliko vprašanj in izzivov, katerim znanost še ni kos in jim verjetno nikdar ne bo kos, človek pa hoče in često mora dobiti tudi nanje odgovore. Ker mu jih znanost ne more dati, ostane pač v neki prvotni ali začetni veri, katera ni znanstveno preverjena in često niti ne more biti, zato ni pravo védenje o svetu in je lahko pravilno ali pa ni pravilno, vsekakor pa ni znanstveno podprto védenje, marveč le bolj ali manj gotovo verjetje, da stvarno je tako, kakor se meni. A taka globalna verjetja niso tako nevarna, ker si navadno ne prisvajajo niti nedvomnosti niti zadostne utemeljenosti svojih spoznatkov.

Pravo in težje je vprašanje ideologij. Te pa hočejo biti sestavi trdnih in povsem gotovih védenj o svetu in življenju in hočejo celo veljati kot merilo in sodilo vseh novih dosežkov spoznavanja. Tudi ideologijo sestavljajo drobnejše sestavine, ki so lahko, vsaj nekatere tudi prava spoznanja, druge pa to niso. A pravilna spoznanja, katerih navadno niti ni dovolj, pa ne zavzemajo v ideologiji pomena in teže, da bi mogli ideologijo napraviti za bolj ali manj verovno, neoporečno. Moramo pa prisotnost atomarno pravilnih sestavin v neki ideologiji resno jemati, ker se z njimi ideologija brani in bi lahko rekli legitimira. Poleg tega pa se bodo zastopniki ideologije sklicevali prav na te drobne gotovosti, ko bodo branili svoje ideološko stališče. Zato je treba take sestavine ideologije dobro razločiti in njihovo verovnost priznati, pokazati pa, da niso pravo jedro ideologije, da je torej kot celote ne opravičujejo. Sicer pa glavna pogubnost ideologij ni v njihovi sestavi nekaterih pravil in drugih, četudi večinskih, krivih nauk, marveč v njihovi

dogmatični togosti in neprožnosti, s katero človeka omamijo in usužnjijo ter mu ne dovolijo svojega mnenja popraviti, tudi kadar je potreba takih popravkov čisto razvidna.

Kako more ideologija usužnjiti človeka in ga oslepiti za še tako razvidno resnico, nam spričujejo tudi tisti, ki so pred drugo vojno v Rusiji mogli videti vse grozote režima ali vsaj mnoge od njih, pa o njih niso govorili, niti jih niso v vsem pomenu umeli, ker so bili tako zamamljeni od ide(ologi)je, novega reda in večje pravičnosti ali karsikebodi novega na svetu, da v njeni premočni luči niso videli niti najhujših senc novega reda. Če pa je kdo od njih te pravilno presodil in je mogel uiti kazni za to spoznanje, ni hotel o tem govoriti, ker je vedel, da mu somišljeniki tako in tako ne bi verjeli.

V tem je največja pogubnost ideologij, celo vsebinsko pravilnih, pa seveda še bolj vsebinsko krivih, da človeka oslepijo in mu zapirajo pot do boljših spoznanj. Ideologije, tudi pravilne po svojih naukih in verjetjih so najtrdnjše in najnevarnejše vzorec ali model, po katerem premerjamo nove dojme in dojetja narave stvari. Zato so morda glavni vir napačnih mnenj in sodb. Te je treba premagati, če hočemo odkriti pot do pravih spoznanj in do skupnih mnenj, na katerih edinih lahko gradimo medsebojno umevanje in skupno ravnanje pri reševanju skupnih zadev.

VI. Naše vprašanje je torej, kako moremo to doseči, kakih pomočkov se za to posluževati. Da to prav doumemo, si je treba ogledati še kak praktičen primer idejne ali celo ideološke zavezanosti v manj pogubnih, celo osebnih ideologijah, katere če ne niso smrtni, pa so bolezenski znak naših mnenj in odločitev. Oglejmo si dva konkretna, četudi ne povsem osebna primera zastrupljenosti po kaki ideologiji.

Včasih se čudimo, kako more kak, recimo tržaški razumnik, ki se sicer zdi zelo bister in odprt za resnico, vztrajati pri mnenjih in sodbah, za katere mi vemo (ali vsaj menimo, da vemo) in sodimo drugače dejstva, na katera se nanašajo. Ne zavedamo se, da tudi mi sodimo s svojega ideološkega stališča ter jih vidimo ali menimo, da jih vidimo, kakršne vidimo. Ta naša „vidimo“ in „vemo“, sta plod prepričanja, da vemo in vidimo, ne dosežek pravega, preverjenega vedenja. Prav tako tržaški razumnik sodi iz svoje ideološke določenosti in ne more razumeti, kako moremo mi videti stvari drugačne. To se pravi, eni in drugi gledamo ista dejstva skozi različne idejne zastore, ki bistre ali pa slepe pogled nanje, vsekakor pa nam potrjujejo naše videnje in našo presojo dejstev.

Skušajmo se vživeti v položaj in stališče tržaškega razumnika! Skozi dvajset let je med obema vojnama trpel pod pritiskom poitalijančevalne politike, ki mu ni dovoljevala niti govoriti po slovensko, kaj šele karkoli delati za slovenstvo. Morda je kot mladostnik celo živel v kakem internatu, kjer je bil pritisk še osebno močnejši in morda so ga izvajali celo ljudje, ki bi

po svojem stanu in veri morali biti strpnejši in pravičnejši. Morda je zaradi tega ušel iz zavoda ali so ga izključili iz nje-
ga, pa je že zastrupljen v duši bil pripravljen storiti karkoli,
kar bi moglo poitalijančevanje ustaviti ali vsaj zmanjšati in
narodu pomagati. Ko se potem pokažejo ljudje, ki pravijo, da
bodo to storili, ker se za to borijo, se jih oklene z vso dušo,
vidi le njihove obljube, da bodo narod rešili more, ne daje
pa prave cene ali sploh ne vidi okoliščin, katere so drugače
usmerjene ljudi mogle pripeljati do drugačnih sodb in do dru-
gačnega ravnanja.

Na drugi strani pa se skušajmo zamisliti v položaj človeka, ki
je živel zunaj tega zastrupljenega območja, kolikor toliko mir-
no in svobodno življenje, pa so ga v tem presenetili ljudje, ki
so sicer trdili, da ga hočejo osvoboditi trenutne sovražnikove
zasedbe, a pri tem z dejstvi kazali, da mu hočejo za dolgo dobo
odvzeti še tisto svobodo, katero je dotlej užival, da mu pač
puščajo domači jezik, a mu hočejo iztrgati iz srca vero v vse,
kar mu je drago in sveto. Ta je do novega pojava zavzel
drugačno držo, tudi v prepričanju, da je to edino pravilno. Če
je v boju, ki ga je bil za svoje prepričanje, doživel poraz, ka-
teri ga je pregnal še zdoma, je nato doživel vse poveljne kru-
tosti, izdajo in pokol prijateljev in sorodnikov ter se nazadnje
našel v tujini, ki mu je bila in često ostala tujina, čeprav se
je morda končno vendar znašel v njej. Pri tem človeku je
povsem umljivo, da je zla usoda mogla zasekati v njegovo dušo
rano, ki se ne zaceli in iz katere vznikajo misli, ki potrjujejo
nekdanjo odločitev in krepijo sodbe o tedanjem dogajanju. Trd-
no se drži svojih prepričanj; ne more razumeti, kako more kdo
videti stvari drugačne, kot jih vidi on. Saj često ne more niti
razumeti, kako more nekdo, recimo kot pisatelj namišljenih do-
godkov te vezati v drugačne zgodbe, kakor pa so bile tiste,
katere je sam doživel in o katerih je ohranil sliko, ki ga
sedaj oklepa in mu ne da videti ničesar zunaj tega oklepa.
Med dvema človekoma, pripadajočima vsak enemu od obeh ti-
pov, ne more priti do medsebojnega razumevanja. Čeprav je
resnica ena sama in se hoče zdeti, da jo je vsaj sedaj, dolgo
po tistih dogodkih mogoče stvarno ugotoviti in presoditi, je ven-
dar praktično to zelo težko, ker je na poti vzorec ali model,
ki lahko pravo spoznanje zastira in moti. Najprej ne smemo
prezreti dejstva, da kakor v drugih primerih, tudi tukaj nihče
ni gospodar resnice, zlasti ne absolutne in popolne resnice. Zla-
sti velja to, ker tukaj gre za resnico o obsežnem večplastnem
in mnogodimenzionalnem dogajanju, o katerem moremo imeti
le globalen ali molaren splet sodb in verjetij. O teh pa smo
že ugotovili, ne samo da noben od teh spleto ali od globalnih
mnenj ni absolutno in brez vsake krive primesi resničen in da
prav tako nobeden drug (in lahko jih je več) ni absolutno kriv
in brez vsakega zrnca resnice.

Atomarne sodbe in verjetja, ki sestavljajo ves splet, pa so ene
resničnejše druge manj resnične, pa imajo še v celotnem spletu

različno težo in po tej še zlasti dajejo ceno in zaslužijo oceno celote. Mnogo podrobnega, resnega in kritičnega dela, premerjanja in preverjanja je treba, da se doseže kolikor toliko (najbrž nikoli absolutno) pravilna sodba o njih.

Da do kolikor toliko pravilne sodbe pridemo, se je treba po možnosti izviti iz oklepa vzorca ali modela, po katerem stvari presojava. Ne smemo soditi dejstev po modelih, marveč modele meriti po dejstvih. Rešiti nekega človeka, ki sodi po svojem vzorcu (popolne odvisnosti od tega vzorca), to je naloga tistega, ki hoče ljudi pripraviti do medsebojnega razumevanja in upoštevjanja. Kako to doseči, v tem je jedro našega razpravljanja.

VII. Neposreden in naravnoten napad na postojanke, ki se opirajo na osebne vzorce resničnosti, zlasti kadar so ti kake ideologije, je že po svoji naravi vnaprej obsojen na neuspeh. Treba je iskati drugega, spretnejšega in zato uspešnejšega načina, ki pa ne bo prinesel uspeha v prvem zamahu, ampak je naravnani na daljšo dobo. Tak način vidimo v medsebojnem dialogu, katerega naravo pa si prav zato moramo поблиže ogledati in jo pokazati.

Bistvo razgovora ali dialoga, zlasti tista njegova značilnost, ki je za naš primer najvažnejša, je poslušanje in tehtanje drugih in drugačnih mnenj, posebej še razlogov zanje. Ne gre torej v prvi vrsti za to, da jaz povem in morda še utemeljim svoje mnenje o obravnavani zadevi, in ga skušam vsaj miselno podati svojemu sorazgovorniku, marveč predvsem, kakor je bilo že rečeno, da jaz poslušam druga in drugačna mnenja in se zanimam za razloge zanje. Seveda, če bom hotel in znal poslušati jaz, zakaj nekaj meni drugi, smem pričakovati, da bo tudi njega zamikalo zvedeti, kaj in zakaj o tisti zadevi sodim jaz in tedaj se bom mogel o tem razgovoriti. S tem pa bova eden in drugi takoj skraja v razgovoru odbila tisto ost, tisto napadalnost, ki je v brezprizivnem odklanjanju drugega in drugačnega, s katerim se navadno vsakdo postavi v brambo svojega, se rad še zakrknje v svoje prepričanje, v sebi in pred drugim še okrepi prave ali neprave razloge za svoje mnenje in sploh resno ne posluša, še manj stvarno tehta razloge za drugačno mnenje.

Proti ideologiji ne zmore uspeha diskusija, še manj debata. V tej lahko pred neko skupino ljudi ali v neki pravdi zmagamo, a nasprotnika s tem ne premagamo, še manj pridobimo za svojo stvar. Glavni spoznavni znak ideologij je v njihovi togosti in dogmatičnosti nekih mnenj in zato tudi v enako togem in neprožnem odklanjanju drugih mnenj. Vsaka ideologija se brani zlasti s tem, da se še bolj zapira vase, da še odločnejše odbija vsak resničen ali le navidezen napad od zunaj; še raje pa se varuje s svojim napadanjem drugačnih mnenj in prepričanj. Če torej kdo misli, da bo kakega ideologiji zapisanega človeka nagnil do tega, da bo svoje ideološko prepričanje izpostavil kritiki in ga popravil ali celo zavrgel in

spremenil, je v zmoti. Vsak naravnosten napad na neko miselno zgradbo ali celo vsak videz takega napada povzroči še bolj togo in trdo zaprtje v svoje ideološke postavke, ga napravi še bolj slepega in gluhega za drugačna mnenja. V svoji obrambi brani namreč svojo osebnost, svojo človeško celovitost. Zato pravimo, da tisti, ki hoče zares in vsaj na daljšo dobo uspešno vplivati na prepričanje koga drugega, ne sme izhajati iz enako toge in neprožne ideološke zavezanosti, marveč mora znati predvsem poslušniti sogovornicu in njegovim razlogom, ga celo spodbujati, da se izpove, da razodene svoje prepričanje in ga skuša podpreti z razlogi. Morda bo ob tem že sam uvidel, nezadostnost razlogov in že tudi šibkost svojih prepričanj. Zato bo postal bolj odprt za poslušanje drugega mnenja, bo postal bolj pripravljen za resničen razgovor o stvareh, za katere gre. Gre torej bolj za nekako mehčanje ideologij kot za njihovo takojšnjo in popolno odpravo. Seveda se sme to pričakovati le, če se proti neki ideologiji ne borimo v imenu druge ideologije, nič manj trde in toge. Zato je morda najpravišnje, da najprej dialogiramo sami s seboj in skušamo premagati lastno ideološko udinganost.

VIII. Težko je umeti, zakaj se nekateri ljudje tako bojijo in branijo pravega dialoga. Če so (v besedah vsaj) pripravljeni dialogirati, pa dopuščajo le dialog (če ga smemo tako imenovati) med bolj ali manj istomislečimi. Tak dialog ima manj smisla, saj se pri tem le krepijo lastna mnenja, naj bodo pravilna ali ne. Pravi dialog se more razviti in ima smisel, kadar se v njem srečajo in soočijo razna mnenja, ki se morejo med seboj tehtati in čistiti, da se vsaj na daljnem obzorju zasveti luč prave in čiste resnice.

Kajti, in to je potrebno še posebej naglasiti, prvi in glavni namen dialoga ni soglasje med dialoganti, marveč resnica o stvari, o kateri se dialogira. Soglasje lahko pomeni spravo med različno mislečimi, ni pa gotovo in še manj nujno, da soglasje pomeni isto kot resnično spoznanje. Zato v dialogu ne gre za to, da drugega pridobimo za svoje mnenje, ki ga sicer imamo za pravišnega, kakor ima drugi svojega, saj ga sicer nobeden ne bi vzdrževal. V dialogu moramo vedno iskati ne soglasje, marveč resnico. To se pravi, tudi sami moramo biti pripravljeni, da sprejmemo resnico, tudi kadar ne bo potrjevala naših nazorov.

To pa je tisto, česar se bojijo ljudje, ki se dialoga ogibljejo ali ga sploh odklanjajo. Boje se možnosti, da bi jih dialog primoral svoje prepričanje kakorkoli spremeniti ali celo opustiti. Ta strah je v resnici neumljiv, morda ga moremo nekako umeti vsaj, če postavimo, da tudi ti ljudje izhajajo iz neke, svoje ideologije, ki pa je prav tako toga in neprožna, kakor je ona, s katero se soočajo. Saj če imamo prav, ne le ideološko marveč resnično, stvarno prav, ni vidno, kako bi nam nekdo mogel ta prav oslabiti ali ovreči. Proti resnični resnici ni veljavnega

razloga, ki bi jo mogel omajati. Res je pa, da proti tudi res krivemu mnenju, marsikdaj ne moremo najti in navesti pravih in res veljavnih razlogov. A proti našemu prav, kadar je zares prav, ne bo veljavnih razlogov. Razloge zanj pa moramo poskati in če jih nimamo pri roki, se moramo potruditi, da jih najdemo ali odkrijemo. Zatorej, če imamo prav in vendar slišimo razloge, ki grozijo da ta prav omajajo, tedaj je mogoče če dvoje: ali kljub prepričanju, da imamo prav, naš prav ni resnični prav, marveč le zakrinkan ideološki nazor in je potreben poprave, katere ne smemo odklanjati; ali pa imamo svoj prav (morda le delni), pa ga ne znamo braniti in zagovarjati. V tem drugem primeru se pač moramo na dialog bolje pripraviti. K temu nas volja do dialogiranja prisili. Torej je pomen in smisel dialoga ali pripravljenosti za dialog, da lastno mnenje, tudi kadar bi bilo zares pravilno, skušamo čim bolj preveriti in podpreti. Tudi če sogovornu nismo uspeli pomoči do resnice, kadar in kolikor je res v zmoti, smo pomogli sami sebi, da smo svoje, torej recimo da pravilno mnenje bolj zagotovili. Dialog torej nikdar ni nepotreben ali celo nevaren.

Nasprotno je koristen in celo potreben vsakomur, ki zares hoče in išče resnico, ki se noče zaplesti v nobeno ideološko zasidranost, marveč ostati popolnoma prost za vsako in za vso resnico, kolikor je to sploh mogoče. Saj prav dialog, to je poslušanje drugačnih mnenj in razlogov zanje, more razkriti morebitne krivosti ali vsaj šibkosti lastnega mnenja, ali vsaj nezadostne dognanosti in zagotovljenosti svojega nazora. S tega stališča je težko razumeti in še težje dati prav človeku, ki se je izžolal v kaki filozofiji, ni pa niti pogledal nobene druge, s čimer se morda celo hvali, obenem pa zviška odklanja in obsoja drugačne filozofije. Saj ne more doumeti lastne filozofije niti dosega njenih naukov, če ne pozna drugih. Najbolje bi bilo, ko bi vsak filozof mogel poznati dosežke vseh filozofij od začetka filozofiranja do danes; ker to ni mogoče, se mora vsaj truditi, da spozna glavne tokove filozofskega mišljenja in njihove nauke, tudi če se ne strinja z njimi, tudi če pozna njihovo krivost. Filozof, ki je zašolan v eno samo filozofijo, je v najbližji nevarnosti, da svojo filozofijo zaideologizira. To pa je najslabša usluga, ki se more napraviti kaki filozofiji, kateri koli. Že stari modreci so trdili: Timeo hominem unius libri, in so imeli prav.

Hudo je, če nekdo želi in išče dialoga, pa ga ne more doseči bodisi da ne najde primerne sogovornika, bodisi da kak možen sogovorec ne mara dialogirati. V manjših skupnostih, kakor smo Slovenci sploh, zdomci pa še posebej, je težko najti dovolj ljudi, ki se ukvarjajo s kako zadevo ter bi mogli o njej dialogirati. A če nekdo v takem položaju ne doseže resnice, krivde za to nima samo on, marveč tudi tisti, ki mu vsaj z dialogom niso hoteli pomagati do boljših spoznanj.

IX. Če pravilno doumemo smisel in način dialoga, se zdi, da nam je olajšana pot ali vsaj začetek poti do sprave, tudi do narodne sprave, o kateri se danes govori, pa se zdi, da še ne znamo za to udariti na pravo tipko. Da je sprava med deli skupnosti, v našem primeru naroda, ki so kakorkoli razdeljeni v sebi, potrebna, menda ni treba dokazovati. Narod ne more biti za vselej razdeljen v dve polovici, kateri, če se sicer ne sovražita, pa se vsaj medsebojno obdolžujeta vseh mogočih grehov in celo hudodelstev. Tako stanje je zlo, katerega je treba preseči. To zlo pa korenini v sodbah, ki so napačne ali vsaj ne povsem pravilne. Težko je vzdrževati mnenje, da bi polovica ali več udov nekega naroda hotela temu napraviti kako škodo, mu povzročiti kako zlo. Če smo se razhajali v nazorih in dejanjih, je večina vsaj subjektivno iskala narodovo dobro, pravilno ali napačno. Gotovo so bili tu in tam nekaterniki, ki so iskali kaj drugega in za to zaslužijo obsodbo, a zaradi njih vse tiste, ki so na zunaj stali z njimi, dolžiti narodnega izdajstva ali posiljevanja narodove volje, je gotovo napačno.

Deliti ali pustiti razdeljen narod v dve skupini, od katerih pa ima le ena možnosti zagovora ali celo napadov na drugo, pa obrekovanja in obsojanja, druga pa mora vse te krivice pretrpeti in svojega prav ne sme niti pokazati, ne more ostati trajno. Ne moremo in ne smemo pa čakati, da se spor poravnava s časom, ko bodo glavni nosilci spora pomrli in se bodo njihovi nasledniki ohladili v svoji vnemi. Potruditi se je treba, da do sprave pride. Vprašanje je, kako to doseči.

V prizadevanju za spravo ne gre samo za iskanje resnice o stvareh, ob katerih se ločujemo, ampak za spremembo nekih drž ali naravnjav, ki sicer imajo svoje korenine v napačnih sodbah, a svoje nagibe tudi v čustvih in strasteh, katere je treba za to izmiriti ali deaktivirati. Sprava vključuje tudi odpuščanje. Odpustiti mora vsak posameznik in je mogoče, da nekdo odpusti s svoje strani, četudi krivec ne išče odpuščanja in sprave in je to celo zelo bogoljubno dejanje, prava svetniška gesta, a za pravo narodno spravo je treba nekaj več.

X. Sprava ni nekaj podobnega potegnitvi vlažne gobe čez napisano v zgodovini. Sprava ni nikako posiljevanje zgodovine; kar se je zgodilo, se je zgodilo, in kakršno je bilo, takšno je bilo, niti dejstev niti npravne vrednosti njihove ne moremo spremeniti. Zgodovina kot znanost bo skušala to ugotoviti. A zgodovina preučuje preteklost, že končano preteklost, mi pa živimo sedaj in iščemo spravo sedaj. Predmet sprave je sedanost in še prihodnost.

Ne smemo si sprave predstavljati kot neko pravno dejanje, ko naj bi se obe strani sestali, se pogodili, napisali ustrezní zapisnik, ga podpisali, nato si segli v roke ter se poljubili. Kaj takega sploh ni mogoče: ne vemo niti, kdo bi bili tisti obe strani ali kdo naj bi jih zastopal. Dvomimo, da bi se mogli zediniti za besedilo, ki bi oboje zadovoljilo in vendar doseglo

BARA REMEC

Buenos Aires

Kompozicija – olje

soglasje. Nasprotja, ki niso zgolj miselne narave, se ne rešujejo z zgolj umskimi sporazumi. Obe strani pač ločijo tudi sodbe, zlasti pred-sodbe, umske konstrukcije predlogične narave ali verjetja. Ta pa so tako zakoreninjena v celotnem duhovnem svetu človeka in ljudi sploh, da jim s samo logiko težko pridemo do živega. Nobena diskusija in še manj debata more razlike preseči in odpraviti. Iskati je treba drugega načina, morda ne tako naravnostnega, a ki bi pripeljal ali mogel pripeljati do cilja. To pa bi utegnil doseči dialog.

Dialog, smo že videli, ni nikak miselni turnir. Njegovo bistvo, smo dejali, je zlasti v poslušanju drugačnih mnenj in sodb. Dialogiramo lahko celo z nekom, kateri, spočetka vsaj, sploh ni pripravljen dialogirati. Zadostuje, da ga s svoje strani „poslušam“, se pravi, da se zanimam za njegove nazore in za razloge zanje. S tem podiram ovire za pravi dialog in čakam, da se zgane kaj tudi na drugi strani. Saj tedaj, ko drugi zazna in začuti, da mi ne gre za to, da ga premagam in ponižam, niti ne naravnost za to, da razveljavim, kar ima on za pravo, se bo začel zanimati za moje nazore. Videti mora, da ga ne silim k priznanju, da ni imel prav, zato da se mora spovedati svoje krivde. Takemu poskusu se v človeku vse upre. Pa tudi ni moja pravica, da si lastim in izrekam zadnjo in dokončno sodbo o preteklosti. Tudi ni srž in smisel sprave v kakem popravljanju preteklosti, kar ni mogoče, marveč v pripravljanju prihodnosti, ko naj bi se izognili napakam, narejenih v preteklosti.

Tak dialog gotovo ne bo zadovoljil vseh prizadetih, zlasti tistih ne, ki so trdno prepričani, da so v vsem imeli prav, pa tudi onih, katerim se opisana pot zdi prepočasna ali katerim ne bi prinesla pričakovanega zadoščenja.

XI. Seveda pa bi temu drobnemu mravljiničjemu delu za spravo bila v prid tudi kaka zunanja gesta. Tako je zmagovalec v španski državljanski vojni Francisco Franco po zmagi nad nasprotniki dal postaviti spomenik vsem padlim borilcem, naj so se bojevali na katerikoli strani. S tem je nekako priznal, da so se eni in drugi bojevali za svoj narod, četudi so si njegovo dobro različno zamišljali; oboji so verjetno vsaj v večini ravnali v dobri veri. To priznanje s strani zmagovalca je dragocen prispevek k spravi in jo more olajšati. Hudi pa je, če se obtožbe in obsodbe, ki so med vojno nekako umljive, po vojni nadaljujejo in razmerje med strankami še bolj zastrupljajo.

Pri nas je zmagovita stran tako priložnost zapravila. Zadnji čas se omenja postavitev spominskega obeliska sredi Ljubljane ali na gradu. Mogla bi se tudi dodati imena borilcev na drugi strani na spomenike padlim, katerih je mnogo, kot vemo, a vsi so le enostranski. S čim takim bi se za spravo mnogo naredilo, a sprava to še ne bi bila.

XII. Priporoča se nam, naj razmišljamo o povezavi vseh treh Slovenij, osrednje, zamejske in zdomske. Ni mogoče dvomiti

o potrebi in primernosti takega razmišljanja in o potemšnjem ukrepanju. A povezati trdno in uspešno moremo le ljudi, ki niso med seboj razdrti, ki so se mogli spraviti, če jih je v preteklosti razločila kaka pravda. To je treba najprej preseči, šele tedaj moremo seči po večji in uspešnejši povezavi med ljudmi. Ne smemo pozabiti, da sprava ni potrebna le med Slovenijami, marveč da imamo tudi v vsaki teh Slovenij dovolj stvarine za spravljanje. Začnimo z majhnim in drobnim, da bomo kdaj dosegli tudi večjo spravo, upajmo, da celo Spravo.

Še enkrat pa naj poudarim, da si sprave na nobeni stopnji ne smemo zamišljati kot popolnega poenotenja misli in volj, kaj takega ni dosegljivo, še manj zaželeno. Skušajmo se vsi otresti vsaki udinjanosti kakršnikoli in katerikoli ideologiji in predsodkom; vsi iščimo le resnico, katere pa popolne nobeden ne bo dosegel. Zato pustimo tudi drugim, da ostanejo pri svoji resnici in živijo po svoji „veri“. Le tega naj nihče ne pozabi, da ne oni pa tudi mi ne, nismo gospodarji in posestniki vse in popolne resnice in da vsakdo more imeti vsaj drobec te. Zato drugačnosti ne imejmo takoj za greh in kake kritike za hudodelstvo!

Zato smo iskali in poskušali nakazati metodo, po kateri bi utegnili doseči izmirjenje med posamezniki in med skupinami z odstranjevanjem strupa užaljenosti in zamer, pa maščevalnosti, ki nas utegnejo še obvladovati. Če bomo to dosegli, bomo vsaj stopili na pot do sprave in bomo lahko poskušali z uspehom tudi povezavo ne le med raznimi Slovenijami, marveč med Slovenci.

Z RUDO JURČECEM NA DALJAVO

17. novembra 1975

Jaz zapisujem smrti drugih, kdo drug bo zapisal mojo smrt... Med poročili ob 14,15 je Trst A posredoval iz Argentine došlo novico: v Buenos Airesu je 4. nov. umrl Ruda Jurčec, od predvojnih let do prvih majskih dni 1945 razgledano in dragoceno pero v uredništvu katoliškega dnevnika Slovenca, zadnja leta pa izdajatelj in urednik Sija slovenske svobode. Mnogi se bojo oddahnili, a name je legla potrnost, ker je že spet zatonila ena luč. En borec na tujih tleh je manj.

18. novembra 1975

Franc Jeza je v vsakodnevni kulturni oddaji ob 18,15 zelo lepo komemoriral Rudo určeca. Upam, da bojo njegove spominske besede kje objavljene. Žal vse preveč Jezovih besed izzveni z radijskimi valovi!

20. novembra 1975

Ruda Jurčec mi iz predvojnih ljubljanskih let živi v tejli podobli. Sam hodi – pač oddihovanjsko – z belim psičkom na vrvici tam po trgu med stolnico in Ljubljano, mimo živilskih stojnic, kjer je vedno vrvež, pa po drugi strani med Tromostovjem in Zmajskim mostom, s katerega se vidi mogočna stavba Katoliškega tiskovnega društva – v nji dela truma urednikov, tam hrumijo moderni tiskarski stroji, iz tiste hiše vro časniki, revije, knjige – sad našega dela in žrtev, naša čast in naš ponos. Jurčec z naočniki, s svetlorjavimi lasmi na prečo, zajeten, srednje postave – ne v razburkanih prednjih vrstah bojnikov, ampak nekje v svojem svetu. Napisal je knjigo o Janezu Ev. Kreku, a je izšla v laični založbi. Jurčec, ki mu bo usojeno, da se do kraja razcvete v ospredju, in sicer iz korenin svojih pariških študijskih let, šele v argentinskem zdomstvu.

V roza mapi imam od tam doli 47 njegovih pisem, med njimi tudi nekaj svojih konceptov. Najino dopisovanje se je začelo decembra 1958, ko je bil že peto leto predsednik Slovenske kulturne akcije in hkrati urednik njene revije Meddobje. Prvi dve leti je pisma naslavljal „Dragi gospod“, potem pa do konca „Dragi gospod Vinko“ – in jaz njemu „Dragi gospod Ruda“:

Družina se je razšla nekam v mrzli nedeljski popoldan, vsak po svoje. In tako zdaj v tihoti doma lahko odpotujem skozi Rudova pisma – skozi svojsko zanimiv del svoje poldavnine. V prvem pismu (12. dec. 1958) Jurčec nujno prosi „tisto številko ljubljanskih Naših razgledov, kjer je Juš Kozak pisal o Pasternakovem Dr. Živagu“, češ da ga z Zorkom Simčičem potrebujeta za Meddobje.

„Danes (30. jan. 1960) sem Vam poslal po letalski pošti novi zvezek Meddobja. Tukaj smo imeli težavo s pošto skorajda šest tednov in ne vem, ali je zdaj že vse v redu. Zato se nekoliko bojim, če boste v redu prejeli. Na ovoju je toliko znamk, da se dogajajo slučajni kraje pisem samo zaradi poštnine...“

Dobro leto kasneje, 3. marca 1961: „Pripravljamo novo sezono kulturnih večerov v Buenos Airesu. Na žalost smo vedno isti na sporedu – in za prihodnje bi želel, da bi bilo drugače, seveda če bo mogoče. Bral sem v Mladiki spored kulturnih večerov v Trstu za starešine in srednješolce. Imena predavateljev niso bila navedena. Kaj mislite, ali bi mogli dobiti sèm dvoje predavanj in sicer ono o slovstvu v domovini in tisto o književnosti v zamejstvu. – Predavatelja bi prosil, da bi mogoče za sèm doli nekoliko razširil ali kako poglavje še bolj obdelal; za nas bi bilo potrebno, da bi predavanje imelo okr. 6000 besed.“

Poleti 1961 me je pismeno pooblastil, naj mu pri upravi Radia Trst A dvigam honorar za njegove prispevke, kot mu je to pred svojim odhodom v ZDA delal Mirko Javornik. Jeseni me prosi, da bi za nabrano vsoto 32.860 lir kupil dolarje in mu jih letalsko priporočeno poslal. Pred božičem se mi zahvaljuje. „Le malo sem se Vam skušal oddolžiti za dobroto. Poslal sem Vam izvod Nove pesmi. Vezanih še ni bilo – upam, da ste prejeli.“

Dne 3. dec. 1963: „... Sam sem se odločil, da bi napisal knjigo POTOVANJE SKOZI ČAS (1914–1958) in bi I. del izšel okr. Velike noči 1964. Sicer so se mi nekateri tukajšnji drobnjakarji zelo zaleteli 'pod noge'. Miloš Stare se je precej ustrašil, ker se ev. boji, kako bi bil osvetljen – misli, da bodo Spomini, a se moti – bo le potovanje skozi čas, ki sem ga prehodil. Vem: niti najmanj ne bom mogel biti popoln, ne bom doseči mogel tisto, kar želim – a se bom le potrudil dati občutje človeka, ki je prehodil pol stoletja doma in po svetu – in bi rad vtise o vsem tem skozi prizmo – manj oči, ko pa srca...“

Iz pisma 7. apr. 1964 veje bolečina koprnenja po Evropi, kamor se je sourednik Meddobja Zorko Simčič namenil priti na obisk. „Pred nekaj dnevi se je vrnil Zorko iz Bariloč; se še ni oglasil – pričakujem za danes. Odpravlja se v Evropo in sicer bi moral iti na pot že 18. aprila, a so baje težave z ladjo. Vrnil bi se konec avgusta. – To se boste pogledali – po toliko letih...“ Od tega do naslednjega glasa 14. maja je minilo pet

tednov. „Zorko bo verjetno te dni pri Vas. Želim vam vsem mnogo lepih dni tam nad Devinom. – Dalje: še ena prošnja. Če imate priliko, sporočite g. dr. Jevnikarju, da sem v redu prejel Pregled knjig v letu 1963 za Meddobje. Vesel sem, ker je tokrat bolj oseben in kritičen.“

Medtem so do 12. avg. 1964 pretekli trije meseci in izšla je prva knjiga njegovih spominov. „Te dni ste najbrž prejeli prvi del knjige Skozi luči in sence. Poslal sem po letalski pošti in priporočeno. Zelo bom vesel, če mi sporočite, ali ste prejeli, ker tukaj znamke radi kradejo, pošiljko pa proč vržejo. – ‘Na uho’ Vam povem, da sem se moral odločiti, da bi od pisanja živel. To ni bilo mogoče v domovini – sam nameravam nekaj takega v tujini... Nikar se ne ustrašite, bo že kako šlo... Toda glavno bo, da bi to knjigo in ostale primerno prodajala – jaz in založba.* Ali bi mi hoteli pomagati in med prijatelji in znanci poagitirati za nakup oz. naročilo? Seveda bi morali biti resni plačniki.“

Razmere pri SKA, kjer sta se francosko svetovljanski Jurčec in slovensko domačjski Tine Debeljak v marsičem razhajala, je osvetlil v pismu sredi argentinske zime 20. avg. 1964 in hkrati v njem zavrnil misel na „španovijo“ s celovško Mohorjevo. Zadevni predlog je verjetno prišel od več strani. „V tej zvezi bi bili mi s svojim izbranim, a majhnim naročniškim kadrom zelo na slabšem – naši bi bili zbegani in mnogi, zlasti v ZDA bi sklepali, da je kar dovolj, če so naročeni na Mohorjevo, ki da več papirja in ceneje, kot pa na nas, ker da ni več nobene razlike. Kljub vsemu pa smo in bomo nekaj čisto drugega kot pa je Mohorjeva. Če smo se z Mauserjem zašibili, je to literarni greh in napaka, toda po tej poti za nas ni opravičila, da bi morali obstajati.“

Spomladi 1965 je Ruda Jurčec doživel priznanje tudi na tržaških tleh. V pismu od 14. maja berem: „Med tem so prišla poročila o podelitvi literarne nagrade ‘Vstajenje’ za knjigo Skozi luči in sence. Pred leti sem bil obveščen, kdo so člani žirije, a sem na žalost imena izgubil iz spomina. – Seveda bi se jim rad iz vsega srca zahvalil. Če mi boste mogli, mi, prosim sporočite.“

Dva mesca kasneje (12. julija) – žejen stikov z daljno prvo domovino: „Včeraj sem Vam po letalski poslal ekspresno... Ljubljanski triptih.* Lepo prosim, pošljite ga prelatu drju Jakobu šolarju v Ljubljano. Bral je Luči in sence in obžaloval znancu, da nima Triptiha in ga ne more odkriti. – Res bom

* Vse tri knjige spominov so izšle ne pri SKA, ampak Editorial Baraga, naslednici Slovenske tiskovne družbe.

* Ruda Jurčec, Ljubljanski triptih. SKA Buenos Aires 1957. Str. 194.

zelo srečen, če ga bo prejel. Seveda prosim, da bi mu poslali s primernimi varnostnimi merami, ker je Triptih mogoče bolj 'nevaren' kot pa Luči... Če morete, mu dodajte listek, kjer sporočite, da ga lepo pozdravljam, se bom lepo zahvalil, če mi bo mogel kaj sporočiti o knjigah."

Poročal sem mu o vtisu, ki ga je Edvard Kocbek naredil name s tržaškim predavanjem Kdo sem? 27. aprila 1965. „Zelo me je zanimalo vse, kar ste mi pisali o Ediju v Trstu. Neverjetno: Vi ste ga prvič srečali v razgovor in že ste prišli do zaključka, ki ga bom sam v drugem delu na široko moral obravnavati, res: kakor da bi tudi Vi bili z njim v stikih že leta in leta... Čestitam (če se sme), meni pa je potrdilo, da nisem rinil v krivo ali zgrešeno smer... Saj ne bi mogel, ker ne bi mogel napisati niti stavka, če ne bi bil prepričan o pravčnosti, vendar: dva na istem – to je tudi že nekaj.“ H Kocbeku se je vrnil dober mesec kasneje (14. avg. 1965): „Edijeva problematika me zelo prepleta in mnogo mislim nanj. Bogve, kako bo zvozil – je pa vedno isti – prekipevajoč notranjega pozavčinstva, toda žalostni, asketski obraz. – In pa šokov si človek ne sme zapomniti, še manj njih število, ker nikdar ne ve, koliko jih še bo – končno saj je vsak 'greh' šok in poraz. Neverjetno: izreden primer prleškega pozavčinstva (če veste, kaj je to – če ne, pa morete najti pri Kuretu ali Turnšku).“ **

Iz voščilnega pisma 14. dec. 1965, napisanega na pragu argentinskega poletja, govori domotožje po štajerskih hribih in poljih v božičnem zimskem času, pa tudi neka zapuščenost: pri Meddobju je ostal sam. Pokoncilski veter je uredniško trojico Simčič-Jurčec-Vodeb razbil. „Zorko je odpotoval spet v Bariloče, dasi je bil zadnje čase zelo bolan. Iz zdravstvenih razlogov ter pogoste odsotnosti je letos tudi odložil souredništvo pri reviji. Iz drugih razlogov je odložil uredništvo tudi Rafko Vodeb. – Če bo uspelo, bi proti koncu 1966 prišel pogledat v Evropo in bi se gotovo lahko mnogo pomenili – midva pa celo osebno spoznala.“

Pred koncem januarja 1967 je obširno spregovoril o krizi SKA in zastoju pri izhajanju njenih publikacij – zastoja so bila bolj kriva ideološka nesoglasja v emigraciji, „razdalje in razlike“, kot pa denarne težave. V pismu mi marsikaj ni bilo jasno; spričo buenosaireskih sporov sem se čutil brez moči in sem bil tudi slabe volje. O tem priča tudi naslednji odlomek iz mojega odgovora 4. feb. 1967: „A najbolj me je pogrel stavek, ki ste ga postavili v oklepaj: 'Mauser je v Trstu čakal dve uri na dialog, pa ni nič dočakal.' Ker je ta trditev že od več strani prišla do mene (Metod Turnšek, Filip Žakelj, Anica Kralj in še kdo) in me vsakokrat razburila, nakar sem tistemu vse

** Pozavčin: pri Pleteršniku II, 203 der Hochzeitslader („kdor v svate vabi“).

razložil, naj tokrat tudi napišem, kako je bilo. V sredo 18. maja 1966 ob 16. uri smo na šoli imeli konferenco za učne knjige. Ko sem bil na poti tja, je iz openskega Marijanišča prišel fant, češ da je tam Karel Mauser in da ima deset minut časa za pogovor. Žena je odgovorila, da me, žal, ni doma, ker sem odšel na konferenco. Fant je dejal, da bo torej skočil k Jožetu Peterlinu (ki tudi stanuje na Opčinah). Žena mu je prihranila pot, češ prof. Peterlin mora biti ob isti uri istotam ko jaz. Če naju Mauser želi videti, naj pride na šolo ali pa počaka do večera. – Med sejo naju je sluginja pozvala ven: bila sta Mauser in Jože Jurak (zdaj v Gorici). Pozdravili smo se in govorili nekaj minut. Nama se je, žal, mudilo nazaj in sva Mauserja prosila, naj bi z Jurakom počakala kakšno uro spodaj v baru, kjer bi se po seji lahko o vsem sproščeno pogovorili. Odvnila sta, da je to nemogoče, ker se morata takoj vrniti v Gorico (Jurak ima avto) in da mora biti Mauser drugo jutro že na Koroškem. Tako smo se poslovili. In to je vse. Ali je prišel Mauser samo na ogled Trsta ali tudi na dialog (kakšen? s kom? o čem? v čigavem imenu?), tega ne vem. A ponovne govorice, češ da sva ga Peterlin in jaz nekako hladno sprejela, so naju vsakokrat razdražile. Užaljena bi smela biti midva.“ *

„Najbrž sem storil napako,“ piše Jurčec 17. marca 1967, „da sem šel za tri tedne na počitnice v hribe k drju Hanželiču... Ko sem se vrnil, je bilo dela za tri... Knjiga Skozi luči in sence, drugi del, je sedaj dotiskana. – Dovolil si bom, da Vam takoj pošljem v poklon avtorski izvod. Poslal ga bom letalsko, vendar prosim, da bi ga preveč ne širili v branje, ker sem pač navezan na redno prodajo, saj v tujini izvajam poskus živeti od peresa“ – –

Pod datumom naslednjega pisma (1. apr. 1967) je pripomba „danes sem 62 let star“. „Nekoliko sem v strahu, da (SLIS II) ne bi prišel v redu, ker tukaj radi kradejo pošiljke, kadar so na ovoju tako visoke znamke.“ Isto knjigo je poslal tudi prijatelju-duhovniku v Slovenijo: „In – na veliko začudenje obeh – (berem v pismu 11. maja 1967) jo je v redu ves srečen prejel. Sporočil mi je izid Kocbekove Listine, en izvod takoj še kupil in mi ga poslal. Torej je na poti; priznam, da željno čakam, ne samo zaradi vsebine, pač pa zaradi lepote jezika in veličastne dikcije – pri njegovem besednem zakladu si vedno mnogo nabere.“ In enajst dni kasneje se mi zahvaljuje

* Naj te moje besede v pismu pred več ko 20 leti ne vržejo sence na Karla Mauserja (+1977), ki je bil eden najsvetlejših likov naše ideološke emigracije! Njegova danes tudi že pokojna žena je povedala, da „je hotel ugoditi vsakemu, ki ga je za kaj prosil. – Zadnje večje Karlovo delo je pogoltnilo 8 let njegovih prostih ur.“ To je bil roman o škofu Baragi „Le eno je potrebno“, kjer beremo njene besede v Debeljakovih opombah k celovski izdaji II. dela (1982).

„za vse lepe misli“, češ pisatelj potrebuje odmev. A obenem toži, da se ga nekako vsi otrsajo in celo poskušajo s sabotažo, razburjeni nad njegovo knjigo. On pa je navezan na njeno prodajo: „ko sem sedaj nekako 'poklicni' pisatelj, to se pravi, da bom moral – vsaj delno – tudi od peresa živeti.“ Dne 22. sept. 1967 sem mu sporočil, da sem v Trstu prodal 15 izvodov II. dela.

Sredi argentinskega poletja, 14 jan. 1968: „ – – Najbolj me je pač ganila Vaša lepa pošiljka – GMAJNA. Nocoj odhajam k rojaku drju Hanželiču za tri tedne na počitnice v cordobske pampe – tam je Gmajna, kakor mora biti Vaša tam okoli. Vašo vzamem s seboj, da mi bo ko brevir nežnosti in lepote, ko se bom na tamošnji srečaval nad njo z Vašimi očmi.“

Tarna nad popolno zmešnjavo na argentinskih poštah („od zač. nov. 1967 do konca feb. 1968“), zato je v skrbeh, ali prejemo Meddobje in Glas SKA. Za oboje vedno prosi prispevkov, poln spodbud in hvaležnosti. Človek, ki živi za en sam cilj: za širjenje duha po besedi.

0 Konec septembra 1969 je bil dotiskan III. del Skozi luči in sence, a vezava je trajala štiri mesce. „Z velikim veseljem bom sprejel novico, da ste ta skromni dar prijateljstva srečno prejeli – – ako boste imeli kaj prilike, kje kaj o knjigi napisati ali jo priporočiti, Vam bom hvaležen – –“ (26. feb. 1970).

Rudi Jurčecu sem o III. delu pisal 12. apr 1970 med drugim tudi tole: „V tej knjigi ste opisali čas, ki se povsem krije z leti moje ljubljanske dobe (1934–1940). Zato sem posebno vneto iskal podobo tistega časa; zvedel sem marsikaj, hkrati pa občutil to in ono vrzel. Vi ste bili tedaj takorekoč na vrhu, 'na položaju', ko smo se kat. visokošolci vojskovali na terenu za svoje ideale, večina pa tudi za gmotni obstanek. – Važnejše pa je neko drugo spoznanje, in ni prijetno: kako da so na vseh vodilnih položajih v kat. taboru bili duhovniki? Dvanajst sem jih naštel – saj to je danes nepojmljivo! šele zdaj razumem, kaj je klerikalizem. Kako da niste tega kje poudarili? Tisti čas je zmerom bolj daleč, in lažje je že gledati nanj kritično. – – Jaz sem tedaj rasel in se mi je vse zdelo prav. Toda kri, ki je bila prelita, teži nekoliko tudi mene.“

Kriza v SKA je počasi priklopila do vrha in vodstvo ustanove so prevzeli drugi. Desno radikalni Ruda Jurčec jo je po petnajstih letih z nekaj prijatelji zapustil in začel izdajati droben štirinajstdnevnik Sij slovenske svobode, ki sem mu 23. avg. 1970 izrekel priznanje, da je „tako aktualen, duhovit in zanimiv, tako pripravljen na polemiko. Krepka burja veje iz nje-ga, včasih sicer malce preostra; je pa osvežujoča. Človeku je ob branju laglje dihati, posebno ker je naš zamejski tisk po krivdi rastočega konformizma nasplošno vedno omljedniji“.

Odtlej je živel ves za ta list, okoli katerega se je iz slovenske diaspore sčasoma zbrala butarica bistrih peres. Sija je bila

ena sama kritika idejnih in političnih pojavov, ki so jih pisci zavračali kot Slovencem škodljive zablode. Zamisel literarne priloge se ni dala uresničiti, pač pa je v zbirki Zrenja in uvidi izšlo nekaj zvezkov. Vabljenje sodelavcev, urejanje, razpečavanje, iskanje dobrotnikov oz. podpornikov, plačevanje tiskarne: vse je bilo na Rudovih ramah. In ni bilo lahko breme, posebno še, ker so nekateri užaljeni zavračali Sijevo pisanje. Tudi jaz sem 27. sept. 1972 Jurčeca prosil, naj se skuša izogibati prestrastnega pisanja. „Sij bo samo pridobil, če bo nekoliko stvarnejši, umirjenejši.“ Sledila je rahla ohladitev (najino dopisovanje se je razredčilo) hkrati z resignacijo: premalo denarja, ker prodaja ni mogla prav steči, in preveč nasprotnikov.

„Zaradi padca dolarja in zaradi zvišanja cen v tiskarni je v zadnjem mescu vse poskočilo za 60 odstotkov A bomo delali – osebno vem, da me delo drži pokonci“ (8. avg. 1973).

Zadnje Rudovo pismo (22. feb. 1975) je – pač tudi zavoljo napredujoče bolezni – bridko neboljeno že po obliki, a ganljivo pristrčno. „Zelo sem bil srečen, ko sem bral v pismu Gerž.(iniču), da ga morem tudi jaz prebrati.“ Žal mu je, da se je zgubil – in tudi jaz pravim: škoda! – moj članek za Sij (30. sept. 1974 sem mu poslal „namesto naročnine“ čez 5 tipkanih strani dolgi Nemirni september 1974 v Jugoslaviji). Toži ob vedno hujših razmerah za tisk („celo tiskarnarji se pečajo z mislijo, da bi obrate kar zaprli“). „Vidim, da se je blagoslov božji razlil nad Vašo hišo in naj tam vedno ostane“: Zadnje njegove besede meni: Le še PS: „Oprostite, stroj je star 27 let...“

Dober mesec zatem je sam dopolnil sedemdeset let, nakar sta šli čez njegov štajerski Ormož in naš Kras še letošnja pomlad in poletje. In ko smo mi z mrzlimi krizantemami okrasili grobove dragih, je buenosaireško pokopališče Chacarita sprejelo njega. Prijatelji so Rudovo gomilo pokrili z dišečim cvetjem, kakršno rodi Južna poluta v novembru, ko je tam pomlad.

Pojdem še kdaj skozi Rudova pisma? Teško. Vendar naj ostanejo v tej roza mapl. Zaprto jo bom danes, 23 novembra 1975, uvrstil med druge v kletni omarici Za tistega, ki bo nemara čez čas kaj –

PESNIK FRANCE BALANTIČ^v

Spominski govor dr. Jožeta Krivca, urednika Sveta in doma, na Balantičevem literarnem večeru za drugo obletnico pesnikove smrti, v taborišču v Serviglianu, Italija, 23. nov. 1945. Večer so potem ponovili v taborišču 7 v Senegalliji — Italija.

Kakor nepovabljen gost stopam s tihim strahom v svetel in sončen dom Balantičeve poezije. Moji koraki so negotovi, beseda, ki naj bi mu jo izrekel v pozdrav, mi drhti. Bojim se, da mi ne bi zastala, nevredna njegove veličine, v grlu. Zdi se mi, da nisem dovolj izpral svoje vsakdanjosti s sebe, da bi mogel vsaj za trenutek zreti v delavnico njegovega srca. Vse prepoln je njegov svet najlepših rož, nežnih in krhkkih, moji koraki pa mnogo pretrdi, da bi mogli hoditi med njimi. Nenadoma, nenapovedano, sem ga srečal tistega dne. Stopil je predme kakor v snu.

Čutil sem njegov prikriti smehljaj, izza katerega me je sicer z nekoliko grenkim, a vendar po svoje prijaznim obrazom povabil: „Pridi, prijatelj! Sicer ne govorim rad o sebi, a s teboj bom le malo pokramljal.“

In stopala sva počasi, kakor trudna popotnika, čez širok travnik. Trava in cveteče rože so nama segale skoraj do pasu in sonce je prepreglo zemljo z zlatom žarkov čez in čez. Sedla sva in se radovala veselega dne.

„Vidiš, tam na oni strani sameva moj dom!“ je začel. „Pod tistimi skalnimi stenami teče Bistrica. Poskakuje v ozki strugi in se smehlja soncu. Slišim njeno šumenje in zazdi se mi včasih, da sedim na zelenem bregu in pasem čredo kot nekoč. Takrat sem še piskal na vrbovo piščalko.“

Nekoliko je raznežil svoj obraz, kakor da bi bila srečna mladost dahnila nalahko preko njega.

„Gotovo se oglasi kdaj mladost v tebi!“ sem pripomnil.

„Gotovo! Kako bi jo mogel pokopati in ji zasaditi križ na grob? Saj jo človek vendar kliče in steza roke po njej. Ali je kaj lepšega kot tisti ograjeni otroški svet, ko je hodil po domačih poteh in stezicah, se izgubljal v gozdličkih pod stenami, cvetel z rožami med travo in pel z zarjo dneva? Kot velika pesem odmeva v mojem srcu in ne vem, kako bi jo zajel, da se mi ne bi izgubila. Rad bi jo oklenil v svoj objem, a ona je

živa, večno nemirna – Sicer pa te tako besedičenje dolgočasi,“ je pripomnil čez čas.

„Nasprotno! Govori o vsem, od začetka do konca! Začni pri zibel!“

Nasmehnil se je, obrnil obraz proti soncu, si pogladil dolge pšenične lase in pikro dejal: „Bog ve, kaj naj bi bilo v mojem življenju zanimivega, vrednega!“

„Vse! Prišel sem na pomenek. Vsaka tvoja beseda mi je draga,“ sem dejal.

„Pa naj bo, radovednež!“ se je hladno nasmehnil. – „Rodil sem se v Kamniku, 29 novembra 1921. Mogoče bi bilo bolje, da me ne bi bilo nikoli, ker ne vem, s čim naj služim svetu, ko pa je moje življenje tako revno in prazno. Kako smo živeli v delavski družini, kjer sta bili poleg mene še dve sestri, očetov zaslužek pičel, pa še od tega marsikaj odtrgano, da smo mogli zgraditi svoj domek, si lahko misliš. Moj prvi poklic je bil pastirski. Tam na bregovih Bistrice so mi potekali dnevi. Pomladi so se prelivale v jeseni... Moj svet se je odprl šele potem, ko sem se vozil v klasično gimnazijo v Ljubljano. Ta študentovska leta sicer niso bila najbolj prijetna, a pomagati si nisem mogel. Saj veš, delavski otrok...“

„Kako ti je potekal študij?“

„Kar dobro! Sicer ti odkrito povem, da so me nekateri predmeti ubijali, a izogniti se jim ni bilo mogoče. V osmi me je bolezen vrgla v posteljo in tedaj sem izstopil iz gimnazije. Ne vem, mogoče je bila to bolj moja trmoglavost kakor pa resnična potreba. Prebil sem nekaj mesecev doma v Kamniku. Ko so pa zaregljale preko naše zemlje strojnice in so zublji švigali iz domov, sem se s culo v roki odpravil v Ljubljano. Znova me je zagrabila želja, da bi vendarle dokončal gimnazijo in si priboril maturo. Včasih je človek morebiti tudi nekoliko častihlepen ali pa ga sreča „ta prava pamet“.

„In si jo tudi dokončal, kolikor vem.“

„Sem! Mogoče bi je ne bil nikoli, če ne bi bil našel v Fr. Kremžarju podpornika in vzpodbudnika. Pri njem doma je bil tudi moj dom in reči moram, da je bil na mizi dovoljšen kos kruha vedno tudi zame.“

„A po maturi?“

„Vpisal sem se na univerzo. Sicer pa je gorel takrat okrog nas že krvavi vojni čas. Študiral sem dolgo, a o tem ni vredno govoriti. Vse drugo, le za šolo nič.“

„Mislim, da si takrat več pesnil. Zakaj se tega ne dotakneš? Nekam skrivnostno molčiš... Prav to bi rad slišal iz tvojih ust Povej vendar kaj!“

„To so bili le bolj poskusi. Včasih sem se kar tjavdan igral z besedami.“

„Vendar se je iz te igre rodilo marsikaj lepega, plemenitega!“

„Precenjuješ me! Priznam, da sem res pesnil. A to sem hotel ohraniti zase. Zato nisem nikomur razkazoval svojih medlih poskusov, ker bi se mi bil morebiti ta ali oni smejal. To bi me pa bočelo. Saj veš: skritih misli, ki jih seješ le zase in jih zase neguješ, da se z njimi v tihih trenutkih pogovarjaš, nerad prinašaš na sonce. Da bi koga poleg mene še utegnile zanimati, na to v prvih dneh niti pomislil nisem.“

„Preskromen si!“

„Ne! Le zdi se mi, da bi me bili ljudje napačno sodili: lépo bi vzeli za nelepo, cvetje bi mi morebiti spreminjali v trnje, s sencami bi prekrili moje sončne poljane... Kje bi potem vasovala moja duša, če bi ji ogradili svet?“

Nasmehnil se je. Pogladi je rahlo cvet bele marjetice in ji prišepetaval: „Nekoč sem se igral s takimi belimi cvetnimi lističi. Spraševal sem jih po ljubezni. Smešno početje, a vendar je bilo takrat lepo. Danes le še srce govori o teh dneh in urah, ki so žarele vse svetle in veličastne. Ne bi se mogel več muditi v njih, zakaj čutim, da se mi iz daljave smehlja dih smrti. In kdo bi vendar mislil v trenutku, ko vstopaš v sončni vrt, na temo viharne noči!“

„Odkod nenadoma taka resnoba? Prijatelj, ali si bolan?“

„Mogoče zaznamovan s prahom minljivosti. Vsa ta polja, travniki, rože, sonce in nebo, ki lebdi nad nama, je večno. Midva pa sva zapisana odhodu. Pomladi se bodo še vračale in deklice bodo hrepenele po njih. Jaz pa...“

Vgriznil se je v ustnico. Zaskelela ga je solza v očeh. Brž je nadaljeval, da bi prekinil mučno tišino.

„Nekoč sem lačen, zapuščen, ubog, za barako trpljenja v Gonarsu pretehtal svoje življenje. Naglo sem zorel, zato sem spoznal, da je mnogo slabega v meni. Tedaj sem prisegel delati dobro, zavreči ničevost sveta in stopiti v hram božje delavnice. Ko bi to zmoget, kako srečen bi bil! A človeka raje zanese po zložnih kakor po strmih poteh.“

„Zdi se mi, da si me privedel v svet, kjer se ne znajdem več,“ ga prekinem.

„To je moj svet, ki ga ožarja drugo sonce. Glej te skale tam zadaj! Prisluhni šumeči Bistrici, v kateri se napajajo... Tam živi moja mati, ki mi je darovala dih življenja. Moje sestre, ki hrepenijo po meni, tam so moje ceste in otroštvo na njih. Moj svet je lep, le tvoja misel je pretežka in prevsakanja, da bi ga mogla razumeti. Prijatelj, neutešljivo hrepenenje se me je polastilo po njem. Zdravstvuj! Grem se poslavljat od njega, preden za vedno zgorim...“

„Kam neki se boš napotil zdaj, ko se dela večer? Počakaj jutrišnjega dne!“ sem ga zaustavljal.

A glej, ko so ga iskale moje oči tam okrog, je bilo mesto ob meni že prazno. Le večerna zarja je še používala prvi mrak...

France Balantič je nastopil svojo pesniško pot v dijaškem listu „Bistrica“ 1940. Prispeval je tri sonete, ki jih poznamo kot Sonete o izseljencih. Kmalu je zasnoval prvi sonetni venec in še preden je imel v žepu veliko maturo, je zadnji sonet tega venca bil že izklesan. Tedni trpljenja v Gonarsu, kamor so ga odvedli poleti 1942 v internacijo, so mu nadeli številko interniranca 3741, a prinesli so mu tudi notranje zorenje in svojevrstno gledanje na umetnost, ljubezen, smrt in Boga. Med tem je bilo tudi jedro veličastne zasnove venca sonetnih vencev, ciklusa petnajst krat petnajst sonetov. V tem času je imel že svoj zreli pogled na svet in življenje, prečiščen in dograjen. Hotel je zapeti himno hrepenenja po domu iz tujine, o ljubezni do rodne zemlje, njene moči in plodnosti, hvalnico rodnemu kraju in zvestobo goram, sveti materini govoric, besedi in pesmi.

Vključil se je v krog sodelavcev leposlovne revije „Doma in sveta“, kjer je med mladimi takrat zavzemal vidno mesto. Treba je vzeti knjigo pesmi v roke, da človek more pretehtati vrednost in veličino Balantiča – pesnika.

Z grozo v srcu in obenem z občudovanjem zrejo na Balantičev konec: nocoj poteka drugo leto od njegove smrti. Na nocojšnji večer so se tedaj zatekli v Grahovem pri Cerknici v Krajčevo hišo slovenski vojaki – vojaški stražarji, borci za svobodo in svetinje naroda, pod poveljstvom komandanta Fr. Kremžarja. Trideset jih je baje bilo. Med njimi naš mladi pesnik, ki mu je takrat manjkalo še pet dni, da bi bil izpolnil svoje dvaindvajseto leto življenja. Močnejši Dakijevi napadalci so v skrivnostno črni noči obkolili hišo in jo po borbi izpremenili v žarečo plamenico. Razen enega, priče Stanka Tomažiča, je vsa posadka slovenskih stražarjev našla v živem ognju svojo smrt. Tudi pesnik Balantič, ki je ta trenutek slutil že mesece poprej ter ga v svojih pesmih napovedoval. Ne le pesnik sam, tudi vsa njegova zadnja dela, ki jih je imel pri sebi, so bila pokopana v ognju in pepelu.

Velike žrtve prenašaš, narod, ko polagaš v prah pozabljenja svoje najboljše sinove! Nekoč sta na pragu življenja omahnila pesnika Kette in Murn, pridružil se jima je še Balantič. Mogoče bolj bridko občutimo to izgubo v današnjih dneh, ko so kakor kleno zrnje legli v žitnico zemlje tisočeri sinovi naroda s svežostjo na licih in mladostnim hrepenenjem po življenju v srcih, pa z vero v sončne in svobodne dni!

Pesnik France Balantič že dve leti služi večni Lepoti v svetlih božjih vrtovih. Z njegovimi zemskimi ostanki se je nasitil ogenj, komaj za peščico jih je morebiti ostalo v skupnem grobu, ki bi jih bili mogli shraniti v zemljo in nad njimi dvigniti grobek. Sicer pa je bila morebiti taka božja odločitev najboljša.

Ali si moremo misliti, da bi bili v današnjih dneh prizanesli doma njegovemu grobu, ko so se znesli celo nad drobno, nič

hudega „mislečo“ knjižico, v kateri so bile zbrane njegove pesmi, prošnje, solze, vzdih! Bogatija pesnikovega srca! Tako ga vsaj ne bodo dramili iz večnega spanja!

Balantič, ki ga je Tine Debeljak imenoval pesnika „ognja, pepela in smrti“, naj nocoj stopi med nas s svojo živo besedo! Čeprav je zapisal:

„zdaj bodo moji spevi počivali“,

sem prepričan, da bodo peli iz njegovih ust slavo njemu, mrtvemu – in hvalnico Bogu, ki mu je dal rasti med slovenskim narodom.

V molk zapisan doma, naj gre z nami v svet svobode in naj preko nas prodre v srca mladih rodov! Pesnik današnjih časov naj poje tudi bodočim dnev!

Pristavek: med nami v dvorani je preprosto kmečko dekle, ki je vzelo na pot v svet *Balantičeve pesmi – V ognju groze plapolam*. Njegovo, našo in narodovo bogatijo! Njej, neimenovani, topla zahvala, da smo mogli sestaviti vsebino tega večera!

V OGNJU GROZE PLAPOLAM

Oratorij za zanamce

V spomin na duhovna srečanja
s pesmimi Franceta Balantica

Kako naj opišem Zeleni ribnik v mestu, ki sem ga moral že pred leti zapustiti?

Kako naj dosežem, da tudi vi zaplavate skozi njegove osvežilne valove?

Kdaj ga boste spet mogli doživeti v zimi, v tisti grozni zimi 1943, v megli, sredi črnega vranjega vreščanja?

Kdaj boste zagledali zamrznjeni Zeleni ribnik, z otroci-dr-salci, z divje bleščečim rdečim jabolkom sredi zimskega ledu?

V širokih pentljah obkrožajo otroci jabolko, v velikih lokih se mu izogibajo, pomenljivo se mu izmikajo in primikajo. Tudi danes, trideset let pozneje, to jabolko še vedno žari, še vedno sveti sredi zime, še vedno gori v ledu in še vedno molči.

Pa tudi nanj moram ponovno misliti, vidim, kako stoji v sivem goščavju ob ribniku, kako opazuje otroški vrisk in smeh, črno vranje vreščanje.

Pesnik stoji ob bregu, rdeče jabolko mu zamolklo žari iz oči.

Kako naj pripovedujem o vas vseh, ki ste v tistih dneh bili z njim? Se še spominjate na čolnarno na vzhodni strani ribnika? So tisti nekdanji obrazi že davno potemneli? So tisto mesto, tisti čas in ljudje le še trpke in na trenutke hude sanje?

Kako naj vam po tolikih letih, po tolikih izdajah in tolikih pretresih, še pripovedujem o vsem tem?

Za vas je vse to morda le še stranskega pomena, kako vam naj zato sporočam o dogodkih, ki so za večino verjetno nepomembni?

Govoriti moram o rečeh, ki jih na svetu sploh več ni, prikazati vam moram obraz, ki je za mnoge že davno umrl,

a ki vseeno živi, v novi pokrajini, v novem območju. Ali me sploh boste poslušali?

S sinom Tomažem se sprehajam po dunajskem predmestju Donavsko mesto. Bele ceste se iskrijo v pomladanski bleščavi. Čez modro nebo so zarežani rezki trakovi reaktivnih letal. Nenadoma ga vidim: težki oklopni vojni vlak iz leta 1943. Kot orjaški aeroplan grmi čez obzorje. Temni vagoni se zamolklo svetijo. Skozi zrak žvižga nevarnost. Oklopni vlak se spušča na mesto. Kot mogočno reaktivno letalo seda na hiše, cerkve in tovarne. Letališka pristajalna proga je za to vojno pošast že od nekdaj neprimerna. Bombe padajo, topovi grme, hiše se rušijo, medtem ko oklopni vlak pristaja na fantastičnem letališču – iz ruševin. Vse izginja v dimu in prahu usodne vojne. Vagoni oklopnega vlaka padajo kot pogubne granate na pokrajino, železo se krivi, vagoni udarjajo drug preko drugega, para sika iz razbitega kotla, vse je uničeno, izdano in prevarano.

Ponoči po tem doživetju se prepoten prebudim. Obdaja me občutek, kot da tudi sam plavam po sobi, obdan s predmeti, ki so težji kot zrak. Spet vidim oklopni vojni vlak, ki že trideset let drvi po moji notranji pokrajini in mi ne pusti zaspati.

Te sanje imam, močne so kot da bi bile resnica.

Na sivkasti obledeli fotografiji ga spet zagledam. V tisti zimi stoji ob ribniku, v temnem plašču, brez pokrivala, z valovito padajočimi lasmi. Izza očalnih stekel se leskečeta dve črni kroglici, bistro drvita v zimsko pokrajino, usmerjata se v cilj, ki ga mi ne poznamo.

Stoji ob robu zaledenele vode, v kateri je tako rad lovil ribe, kot otrok jih je znal ujeti kar z golimi rokami, niso se mu izmuznile med prsti v temno svobodo vodnih globin, in tudi besede so ostale na njegovih vznemirjenih ustnicah vedno znova dvoumno ujete, razporejale so se v prodorni sestoj. Sredi nas vseh stoji ob sivi goščavi, sredi zime ob ribniku, stoji in nas gleda. Kljub naši bližini je usodno sam, kot rdeče jabolko sredi trdega ledu.

V srcu me zaboli, fotografija mi pade iz rok, zaškropota po položčenem podu, pesnikova glava ognjeno zažari, v ognju groze zaplapola.

Bil je hladen dan. Pozno popoldne je nekaj časa opazoval oblačke. Ti so bili za meteorologe motnje v visoki atmosferi, gibali so se v dvigajočih se in padajočih zračnih tokovih. Najvišji oblaki se vzpno, tako vedo povedati meteorologi, do desetih kilometrov, tam krožijo in se vrtničijo, pokrivajo gore in se spuščajo na gozdnata pobočja.

Tistega zimskega dne je pesnik opazoval sivo ponjavo, ki se je zagrinjala nad njim kot zahrbtna zavesa; kosi mraka so

se trgali nad njegovo glavo in se vrtinčili po krožnem oboku njegove otrple notranjosti. Oblaki so zapirali pot v brezmejne prostore, prelivali so se v vedno nove oblike, pri tem pa niso opustili svoje zahrbtnosti zarote, ki je stiskala in črnila.

Na nekem gradbišču v našem starem, izdanem mestu so našli pradačne prstane, vrče in verižice. V dobro ohranjeni lončarski peči so ležali kosi posode in okrasje, ki se izdelovalcu ni posrečilo.

„Ja, včasih tudi kaj prodam“, je povedal stari prekmurski lončar, pesnik pa se je nasmehnil in mu pogledal v oči.

„Prej sem nosil od hiše do hiše, po strminah in globačah, pa je kar šlo. Sedaj sem že prestar za vse to, zato pa se mi lonci razbijajo neprodani, ja, slabo življenje je to.“

Pozen popoldan. Sonce se je vozilo za oblak. Pesnik je stal ob ribniku. Ničesar ni več doumel. Gospa Grozd mu je povedala, da se je v trgovini na glavni ulici ubil neki inženir. Verjetno so ga tlačile denarne skrbi. V trgovini si je kupil nož, ga pred vsemi prodajalci in kupci javno pohvalil, da so se jim zasvetile oči, hkrati pa si ga je v ostrem loku zabodel v srce. Zrušil se je pred prodajalni pult.

Na glavnem trgu je bil spet sejem!

Ker je bilo vetrovno, je opazoval zibanje cestnih svetilk. Svetloba se je srepro metala čez sive hiše. Bil je čas krvavih anomalij.

Njegova senca je polzela po pločniku kot senca letala po preprogah iz oblakov v nižavah. Stopal je preiščeno in vseeno razborito. Lasje so mu vihrali v vetru. Kravato si je bil zavezal po vseh pravilih – in vendar je tičala že v tej pesnikovi pentlji pod vratom nekakšna anomalija, nekakšna neprevidnost, nekakšna vznemirljiva nevarnost. Stopal je po cestah mesta kot stopajo navadno ljudje – in vendar je bila v tej običajni hoji istočasno prisotna sicer prikrita drugačna, nenavadna hoja. Koder so njegovi čevlji na navidez običajni način udarjali ob tlak, so švigale izpod pet nevidne iskre, plameni so udarjali izpod asfalta in se ovijali okoli njegove še mladostne postave, v očeh mu je gorela vznemirjena prizadetost, kot bakla je plapolal v grozi.

Spet je bil v mestu, čeprav se je tiste dni vedno znova s tovariši pomikal skozi zamolke gozdove. Spokojnost zimskega mirovanja so vedno znova razstrelile krvave eksplozije. Snega skoraj ni bilo. Deževalo je svinec in smodnik. Zemlja se je tresla v pretresu.

Na preprosti hrastovi mizi je obležala stara fotografija. Pesnik stoji sredi zime, je, kot da bi ga telesno čutil ob sebi, je, kot da bi se spet pogovarjala o narodu in pesništvu in svobodi,

kot da ognja in smrti ne bi bilo med nama. Iskre na asfaltu, ki so zagorele v ognjeni zibelj povsod, koder je stopil, kaj niso le-te napovedovale zarote ob koncu, smrti v goreči hiši?

Slovenski gozdovi že trideset let stoje z zaprtimi očmi, prisluškujejo pesnim trpljenja in smrti, ki puhte iz njihovih vlažnih tal. Pri koreninah dreves kljuje strašna resničnost, belina človeških kosti prebada sivkasti gozdni mah. Opolnoči vstane dvanajsttisoč pobitih žrtev, zvonovi zadone čez gozdne širjave, trobente kličejo izza gorskih grebenov: Nismo umrli. Vedno znova živi korakamo skozi vašo vest. Vedno znova vstajamo in kličemo k narodnemu preporodu, k narodovemu vstajenju k resnici, pravici, svobodi in spravi. Naj konča doba zatiranja, naj vstane spokojno modri, topli poletni dan! Dvanajsttisoč po vojni zverinsko pobitih ni umrlo zaman, ni umrlo v temi gozdov, vedno znova koraka čez slovensko zemljo in prepeva bojne pesmi ljubezni in odpuščanja. Trudni pesnik je z njimi. Njegov nekoliko utrujeni korak odmeva po mestnem tlaku, drobne iskrice se krešejo pod lahnimi, bliskovitimi dotiki čevljev ob tlak, tako gre s pesmijo, ki mu je pred tridesetimi in več leti zamrla na ustnicah, po samotnih znanih poteh svojega življenja. In vendar njegova ubita pesem vedno znova spregovori tudi sredi zastalega, mrtvega časa. Vedno znova zaplapolajo ognjeni plameni razburkanega čustvovanja, mesto in deželo prepredejo nitke pesnikovih spoznanj.

Pesnik sedi z zaprtimi očmi, zoglenel, droben košček premoga sredi širjav tiste dežele, kot Homer gleda v notranjost, da doživi zunanost. Piše verze, ki so stokrat boljši od tistega, kar je večina napisala za njim, piše v senci smrti in izdaje, piše pod krošnjo iz obupa, upanja in strasti, njegove besede valovijo kot razburkano sivo morje skozi čas in prostor. Piše z zaprtimi očmi in z močjo, ki jo narekuje senca bližajoče se smrti, ki jo narekuje za zadnje trenutke življenja. Piše verze, na katerih počiva bela roka blaznosti, verze, ki so drugačni od tistega, kar rojeva pesniška večšina nečimrnosti, samovšečnosti, po njegovih besedah ni natresen poceni puder igrane poglobljenosti, za katero se skriva primitivna banalnost in odvratnost.

Kako naj pripovedujem to žalostno zgodbo? Kako jo naj zgradim, da bo prepričala, da jo boste tudi vi po več desetletjih še doživeli? Kako naj dozidam to literarno stavbo iz številnih posameznih opek, ki naj tvorijo celoto? Kako naj govorim o smrti pesnika v tisti pošastni vojni, ki nas je razsekala počez in po dolgem, ki je zarezala rane, ki se ne bodo zacelile niti v sto letih? Naj jo zidam tako kot gradbenik hišo; resno in vendar veselo, v znoju dela in v mrzlici napetega pričakovanja? Kako naj združim enoti ŽIVLJENJE in SMRT v višjo pojmov-

no enoto? Kako naj spregovorim, da me boste razumeli? Naj govorim o pesnikovem vsakdanjem dnevu, o tisočih in tisočih drobnarijah, ki nam jemljejo čas in moč, ki so življenje, a vendarle niso edina in najpomembnejša stopnja našega bivanja? Naj torej govorim o pesnikovih bistvenih pretresih, o trenutkih groze in strahu, o urah, ko se je njegovo življenje lomilo in drobilo kot preveč zapečen kruh? Naj govorim o tistih bivanjskih stiskah, ki jih je le nekaj v času človekovega življenja? Naj poročam o ljubezenskih upih in težavah, o boleznih, o vojni in bližajoči se katastrofi? Izza velikih očal me zre glava mladeniča, ki živi ves v vsakdanjem dnevu, med tovariši, sorodniki, na domači zemlji v težavah: Obraz me gleda dvoumno, dobrodušno in vendarle tudi odmaknjeno, je ob meni, a mi je tudi oddaljen, zdaj prijatelj zdaj tujec. Po iz zvezka iztrganem listu škrbeta pero. Besede se povezujejo v večje sklope. Iz megle podzavesti vstaja jasno začrtano pesniško telo. Oči me motre mirno, a vendarle neprizanesljivo. Podoba je, da v njegovi globoki notranjosti migota droben zelen plamenček nam nevidene slutnje. In danes, po tolikih letih, slišim strele izdaje, vidim velikanski revolver, ki raste od zemlje do neba. Velikanske ognjene krogle udarjajo na pokrajino. Sto in sto mladeničev pada nepričakovano v zahrbtne prepade teme in sovraštva. Kosi trpinčenega mesa eksplodirajo v rdeči napetosti. Zemlja roditeljica žalostna požira svoje otroke, medtem ko zmage pijani premaganci iz gozdov v velikanskih škornjih udarjajo po nepokošenih travnikih. Je rdeči junij 1945. Vse gori. Iz kleti teče kri. Pravičnost ranjena leži v grapi z zavezanimi očmi.

Pišite zgodbe, da ostane spomin na tiste, ki jih ne morejo več pisati, živ! Gnetite besede kot ilovico v posebne besedne kipe, žive in žgoče kot kri, vroče kot meso. Tu je vse resnica, speče mesto, trdi vojaški koraki na mestnem pločniku, šepet noči, lajež psa, vzdih v poletni ljubezenski noči. In potem pada tu v drobnih kosmičih sneg, ki prekrije sivino zimskih polj. In potem se iz tovarniških dimnikov v daljavi rumeno kadi dim in pepel, in potem ga vidim, kako v tisti vojni zimi stoji ob zamrznjenem ribniku z rdečim prodornim očesom v sredini, z očesom-rdečim znamenjem-rdečim jabolkom, ki ve vse in vse vidi. Ribnik rdeče motri pesnika, v zraku so zimske nevihte, vojna tubobno grči izza bližnjih temnih gora; – in vendar je na ribniku otroški smeh in vrisk, kot v vseh časih od nastanka človeškega rodu. In tramvaj še zaškriplje in zacinglja na ovin-kih mesta, čeprav že davno ne vozi več čez križišča tistega sveta. In rdeče jabolko zamolklo in nevarno žari nad strehami mesta, stoji navpično nad pesnikovo glavo, nad njegovimi valujočimi lasmi in prodornimi očmi, za iz megle se lesketajočimi

očali. Tista zima gori, zdaj na zemlji in zdaj v sanjah. Velikanski revolver bruha ognjene krogle, ki se nato vale čez pokrajino in rušijo hiše, mostove in nasipe. Krogle se vale čez ljudi, jih mrcvariijo in zažigajo. Krogle polze skozi naše sanje, skozi naše noči, skozi tebe, skozi mene. Prebujamo se s krogliami v ustih, s krogliami v lobanji, prestreljeni od slabih slutenj in doživetih uničenj. Iz naše notranjosti polze drobne črne krogle obupa, pomikajo se čez pokrajino, rastejo v črne molčeče može iz krogel, v črne luknje noči iz krikov in strahu, pred nami koraka pobita vojska, votla, iz nič, iz noči, iz lukenj, ki so jih v meso zarezali strelji iz brzostrelk, a vendar je še vedno živa, koraka skozi nas, skozi naše žile in našo kri v uri, ko se ustavi čas in prostor v neskončnost.

Pesnik stoji ob zimskem ribniku, rdeče jabolko kriči sredi mraza. Ali me je še prepoznal po tolikih letih mraka in molka?

Posebno v soparnih poletnih mesecih se mi še danes zgodi, da se nenavadno težko zbudim iz mučnega spanca. Navadno me ob taki prebuditvi obdaja omotičen občutek. Prepoten ležim, obdan s sivim mrakom, v nekem drugem času in nekem drugem prostoru. Ponavadi je to zimski čas okrog leta 1943. Čeprav sem zaradi sopare ves prepoten, me vseeno stresa zimski mraz osamljenosti in pozabe. Med prebujajočim se telesom trideset let pozneje in telesom mladostnika iz vojnih dni ni več nikakršne povezave. Drvim na vrtljaku, ki me je zibal v mladosti, drvim in vidim slike življenja, ki ga ni več.

Čas in prostor izginjata šepajoča v globokem hodniku. Izginjam tudi sam v temi iz mene samega, v šumih, ki jih povzročajo moje lastno življenje. V temi se odpirajo nevidna vrata, metronom meri blazni čas, ki ga več ni, lomim in širim se v lastno brezmejnost, krčim se v lastni nič. Po hodniku iz teme krožijo zobate bojne ribe, pripravlja se mesarsko klanje. Tipam po vlažnem hodniku iz vode, hladu in sanj, pesnik me spet motri z očmi, zaradi katerih sem se zmedel, zaradi katerih mi je spodrsnilo, zaradi katerih sem padel. Padam po hodniku, ki postaja vedno bolj spolzek in strm. Drvim v temo navzdol, po cevi iz teme, ki je polna pohotne napetosti. Ko bežim pred vsem, padam v vse. Padam in doživljam nekakšen einsteinski učinek: ko padam, beže mimo mene kot na filmskem platnu slike tistih, ki sem jih poznal v vojnih letih, istočasno pa srečavam tiste, s katerimi smo se srečali kasneje. Padam po cevi in bijem bitko s samim seboj, z lastno sedanostjo in z lastno preteklostjo, s tistim, kar je bilo, kar je in še bo. Padam v temno dno, v votli rog, v egipčansko temo, udarjam ob mokre hodnikove stene in se borim z zrakom, z vodo, z nevidnimi boksarskimi rokavicami, z govoricami, ki jih še nisem bil nikoli

slišal. Moje telo pada čez mojo preteklo zavest kot temno deževje. Bliskam po temi, vrti me kot kroglo iz bliskov, tu sem, usodna elektrika, ki je spregovorila.

Ne govorim o vsem, kar je bilo. Vidim le tisto, kar meče projektor na filmsko platno: na ogromni ravni beli ploskvi, na pozabljenem desetem planetu, vidim le dve postavi, ki poskakujeta kot dve iskri beli žogi, vidim le njega, pesnika, z živo prisotnimi prodornimi očmi, in sebe, ki skačem po ploskvi v neskončnost – in vseeno istočasno vedno hitreje padam po cevi navzdol v črnino, ki je ne moreš več zapustiti.

Ne pozabi na sanje! Večkrat se v sanjah prebudi človeška zavest, ki je zaspala. Nekega dne bodo napisali „Knjigo iz sanj“ – in ta knjiga bo višja resnica o človeški bitnosti.

Ko sedim poleg obledele pesnikove fotografije, mrtve, in vendar žive tu poleg mene na mizi, nenadoma začutim, da obstajata dva načina opisovanja dogodkov. Pripovedovati je namreč mogoče *naravnost*, tedaj je pred nami jasna, prav nič vprašljiva zgodba, vlita kot kip iz železa v jasen kalup, zaobjameš jo lahko z vsake strani. Obstaja pa še neki drugi, zamotani, prelivajoči se način pripovedovanja, ki ga na enostaven način ni mogoče zaobjeti in opisati. Ta način *dogodek obkroža, kot divja trta pleza po steni hiše, v katero bi radi prodrli*. Listje trepeta v večernem vetru, sence padajo na pokrajino, v daljavi se križata tema in svetloba. *Počasi kroži melodija okoli teme, ki jo želi zaobjeti*. Počasi se bliža napad. Nenadoma zažare žarometi. Melodija zdrvi v svetlobo, resnica zablesti, ko se osvobodi iz teme.

Sedim v svoji delovni sobi, sredi hišinega drobovja, v skrivnostnih globinah grozne stavbe. Njegov obraz se mi prikaže v nadnaravni velikosti. Njegova velikanska glava kroži po prostoru, iz v vetru razmršenih las zamigota droben plamen. Najprej so tu morda le iskrice, vendar čez nekaj trenutkov ta plemenita, bistra glava že gori kot daljno, strašno sonce, ki ga je zadela katastrofa. Plameni švigajo iz njegovih oči, iz nosnic, iz čela, iz lobanje. Ta glava trpi, ta glava gori, vse je že zavito v dim in plamene, kot v usodnih urah v kraju G., ko se je vžgal zid, ko je zagorel pod, ko je eksplodiralo tramovje. Pesnikova glava gori v bolečini, kot v tistih usodnih urah, in prvo prasketanje se kmalu zadimi v pepelnato siv usodnostni mrak. Pesnikovo življenje se zamrača. Njegove misli izginejo v zadušljivem pepelu. Vse ovije stoletna tema.

Ko sedim, gori njegova glava pred menoj sredi praznega prostora. Podoba je, da v pesnikovih očeh trepeta zaznavna svetloba. Vedno bolj sem prepričan, da mi pošilja iz neznane dimenzije, v katero se še nisem mogel dotipati, skrivnostna

znamenja, posebno sporočilo, ki ga ne velja zanemariti. V njegovih očeh se utrinjajo drobne, pronicljive zvezdice. Morda so tudi te del neke nove, prodorne in strašne govornice, ki bo pretresla in prevrednotila svet.

Popoldne sem obiskal težko bolnega R. Ležal je v bolnici, v zanemarjeni sobici skupaj s tremi drugimi bolniki.

„Vedno sem se zanimal za B.-eve pesmi. *Nekoč bo lepo* je enkratna pesem“, je rekel.

„Saj veš, potresi, pretresi, požari, orkani, atomske bombe, vojne, to vse me je od nekdanj močno pritegovalo.“

„Ta pesem, *Nekoč bo lepo*, v naših očeh bodo požgana slemena, vidiš, to je pesem grozljivega konca, preroška napoved neke katastrofe, in kljub temu bodo njegove pesmi preživele tiste, ki so ga ubili.“

„Apokalipsa: zvezani, po dva in dva, bodeča žica, pločevina, sleči se morajo do nagega, s puškinimi kopiti izbijajo pijani zmagovalci živim premagancem morebitne zlate zobe, Hitler, Himmler in dr. Goebbels so jih izbijali vsaj že usmrčnim žrtvam, to je gotovo kakovostna razlika, ki ne opravičuje nacističnih zločinov in grozot, a govori tu za Hitlerja, med mlatenjem praznih šal in požirkov žganja iz čutarice pobijajo s streli iz mitraljezov mlade fante, ki stoje na robu kraških vrtač, jam in globač, na večkrat le delno mrtve mečejo bombe, da bi jih dokončno pobili, dokončno potolkli, zobje škrtajo, slina se krvavo peni, oči so srepo izbuljene, poklati, na grobišča vale skale in kamne, jih posipavajo z apnom, kljub temu človeška mrhovina smrdi do neba, nevihte grme čez pokrajino, stražarji lokajo žganje in kvantajo, tepejo se za zlate zobe in obleko, kljub stražarjem nekatere žrtve, tudi ranjenci, ubeže z morišča, ko so se prerili skozi množico mrtvih in umirajočih, s krvjo zalitih trupel.“

„Nekateri imajo hitro smrt, čeprav se je njihovo življenje odvijalo počasi. Kot hudourniška voda zdrve takorekoč nepripravljeni v prepad. Drugi, živeli so naglo in hlastno, umro počasi, skozi mesece, leta, življenje usiha kos za kosom, odpada s krpicami od telesa. Le kakšno smrt je imel ob vsem tem on, ki je gorel v ognju groze?“

„To se imenuje domovina! Kakšna domovina! Domovina – ožina! Kislica in gnoj! Meniš, da je doma bolje. Po tridesetih letih se vrneš. Železniška postaja je taka, kot so postaje povsod po svetu. Le nekoliko bolj zanemarjena. Gore so manjše, kot so se ti dozdevale v mladosti. Vse je pocukrano z odvratno malenkostjo. Kako boli šele vsesplošna neprizadetost! Ta domovina je prava polomija!“

„Morda vendarle sodiš prestrogo. Tudi drugod ni bolje!“
„Tujsi so boljši. Zato je vse to, kar doživljamo, umazan
polom človečnosti!“ Sedim in gledam njegov obraz.

Vstati, gledati, misliti, pisati, sanjati.

V sanjah je veliko resnice.

Močni, svetli dnevi.

Temne noči.

Čebele roje, kuščarji švigajo čez razbeljene skale.

Morje zeleno valovi.

Za velikim svetilnikom se je pravkar potopila bela ladja.

Pesnikova glava še vedno rdeče žari.

Gleda me s presunljivimi očmi.

Sonce, ki kroži po samosvojih tirnicah.

Iskra ognja, ki ne bo nikoli pogorel.

Zločin, ki ga ne bo nihče izbrisal iz temnih gozdov, s kraških tal.

Kri, ki vpije, kri, ki roti.

Pesem, ki šumi v gozdovih, ki so preživeli druge, ki bodo preživeli nas in tiste, ki vstanejo za nami.

Nenadoma se zdrznem, nenadoma ves omotičen vstanem. Odžene me tja, kjer je pred trenutkom živala pesnikova glava. Te pa ni več. Moj prostor je prazen. Obdaja me trpka samota tridesetletne osamljenosti.

Zunaj trepeta nebo oranžnordeče.

Tudi name lega nevarna svetloba.

V moji notranjosti lebde nevihte, lebde deževja v naših gorah, gore večeri v mestu, gore pogovori s pesnikom, gore besede, ki živé, utrgane, v brezvetrju, same, brez odmeva. Kako ta samota boli!

Spokojni dež škrobota po polknicah zapuščene hiše, pada po ruševinah zamračene dežele, udarja na živali, rastline in ljudi.

Blato raste.

Blato se vali čez svet.

V mestu se pretrgajo oblaki, sonce udari na trg, na katerem igra železničarska godba. Trobente se zasvetijo kot zlato, nebeška muzika zadoni, angelska piščal se zablešči v zlatu sonca.

Tako je, kot tisti popoldan, ko sva stopala po ulicah mesta, ki se je dušilo sredi vojne megle. Oblaki so se pretrgali, sonce je udarilo na mokre pločnike, na pesnikovem in mojem obrazu se je lesketalo sončno zlato.

„Bil je mojster jezika. A tudi čarovnik vsebin. Njegove pesmi so posebni spleti samosvojega izraznega načina, povezanega s posebno vsebino.“

Še vedno leži njegova fotografija poleg mojega obraza, njegove oči se dotikajo mojih oči, njegova roka se dotika moje roke.

Stojiva ob zamrznjenem ribniku, trideset let pozneje. Nakrog odmeva otroški vrisk in smeh. Droban sneg prši na sivkasto grmičevje in golo, črno drevje.

Sredi ribnika žari prodornordeče jabolko. Gleda naju ostro kot božje oko. Ta ribnik je bitje, ki zna misliti in govoriti: Meri naju z očesom, ki ne mine. Trideset let pozneje prši sneg na zamrznjeni ribnik, trideset let pozneje stoji ob meni, trideset let pozneje naju obkroža zimski otroški vrisk in smeh.

Gleda me in mi potihoma nekaj pripoveduje.

Stojiva in vidiva, česar ni mogoče videti.

Stojiva, a že ga ni več tu, že je izginil v zimske oblake, v temo. Tudi jabolko sredi ledu je ugasnilo.

Oko se ne lesketa več.

Sam sem ob ribniku, brez otrok, le veter potihoma zavija.

Ribnik je izginil.

Vse se je usodnostno zavrtilo.

Prebujam se sredi popadljive poletne sopare, v omotici, s pekočim občutkom v očeh.

Gledam in ga ne vidim.

Gledam in ga vidim.

Tudi rdeče jabolko se lesketa iz nekega drugega prostora. Žari kot zamolklorazbeljeno neznano rdeče sonce, ki bo nekoč strmoglavilo na našo pokrajino in jo vžgalo v novo življenje.

Pesnikova glava me motri z vdanobistrimi očmi, čez moje telo pa se vali kot težko vodovje žalostna anomalija bivanja, ki se bo osmislilo šele na novi, sedaj še nedoseženi ploskvi.

Krvavordeče sonce je vzšlo že zelo zgodaj in napovedalo dan nepopisne grozljivosti, zverinskosti, krvoločnosti, ki bo vdrla v zgodovino in jo napolnila z gnusom in odporom.

Zmagovalci so premagane, ujete vojake vozili v črne gozdove, s streli v tilnik so jih zvezane in nage bruhal v smrt v gozdnih globačah in prepadih. Tudi ti, ki V *OGNJU GROZE PLAPOLAŠ*, bi lahko umrl v taki globači pod bodečim in poniževalnim strelom v tilnik, ko ne bi zagorel in zgorel že preje v tisti vasi na robu sveta, v vasi z vetrovnimi zimskimi deževji in zamočvirjenimi lokami, prazni in pozabljeni.

Za nekatere je tvoja zgodba silno preprosta, celo banalna; taka kot zgodba tisočih tvojih tovarišev.

Na pol zavestno, na pol nezavestno, celo podzavestno, si se takorekoč neosmišljen znašel v taboru, ki ga zmagovalci imenujejo sovražen, pesnil si, spoznaval prve ljubezenske trepetavice, pred tabo je bila usodnost povezav in ločitev. Kljub

vojni so ti na papir drli nežni in globoki ljubezenski in pretresljivi bivanjski verzi. Bil si izreden bogoiskalec. Omamljeno si hodil s svojim Bogom, skozi prostor in čas, na pol zavestno, na pol nezavestno si zagorel v noč, ki jo še vedno osvetljuješ.

Vendar je tvoja zgodba, tvoja smrt, tudi popolnoma drugače videna smrt. Ne smrt nezavestno zapeljanega, ne smrt tavajočega, temveč smrt bojavnika za boljši svet, za slogo med ljudmi, za bratstvo med našim narodom.

Na severni strani bezgovega grma plešejo poletje za poletjem mušice.

Zrak trepeta v soparici.

Mušice plešejo tu, za grmom, leto za letom. Plešejo vedno na natančno istem mestu.

Le kaj jih poganja leto za letom na ravno ta kraj?

Kateri zakon določa, da plešejo vsi rodovi skozi desetletja na istem mestu in na isti način?

Ali je v plesih narodov najti isto zakonitost? In zakaj?

Pesnika so obkrožili sovražniki. Strelji udarjajo v zid. Hiša gori. Tudi pesnik se je že vnel. Streha pada v ognju v globine.

Topol raste.

Vrt počiva v poletnem miru.

Na morju je zatišje.

Sedem jader se belí na obzorju.

Kapitan se vozi čez sedem modrih morij.

Iz središča zemlje gori rdeče jabolko zadnje vojne.

Pesnik stoji sredi usodne zime, stoji ob zamrznjenem ribniku, zre v črnikasto grmičevje, zre v otroke na ledu.

„Silovite ljubezenske pesmi, presunljivo občutena vernost, mrzlični opis nevarnega časa!“

Sredi časa vrisk in smeh.

Sredi časa grom topov, eksplozije bomb.

Mrtva vojska koraka čez pokrajino. Iz gozdov se oglašajo pesmi sprave in ljubezni.

Hiša, ki so jo obkrožili sovražniki, še vedno gori.

Kdo vse bo še zgorel?

Tudi ti? Tudi jaz?

Na koga bomo še pozabili?

Gledava se.

Z ugaslimi rokami išče njegova zimska trta novo luč.

Ogledalo je razbito.

Tisoč steklenih drobcev leži na cementu in rezko kriči.

Na morju vstaja sonce.

Trije oblaki se vozijo čez obzorje.

Na morju prši dež.

V Afriki grmi.

V Aziji so neurja.
V Avstraliji je suša.
Nad Evropo spet roji lastovk.
Trije bliski nad obzorjem.
Velikanska rumena kača se plazi čez pokrajino.
Tudi pod zemljo zamolklo grmi.
Odmeva v zadnje kотиčke srca.
Odmeva skozi naše duše.
Ne, niso nas zapustili!
Vsi se bodo vrnili, ko pride čas.
Stoletna deževja ne bodo izbrisala madežev prelite krvi.
Rdeče skale še vedno pričajo.
Matere ubitih otrok še vedno tožijo v veter in kamen.
Pesmi še vedno pojo o pokolu.
In kljub smrti bo kraljevala ljubezen!
Kljub smrti bo življenje!
Stoterokrat bo obrodilo!
Če gledam z gore v dolino, je vse zeleno.
Če gledam v dolino, vidim za pašniki belino vasi.
Če gledam v dolino, letim kot lastovka čez obzorje.
Tedad so vasi bele skale in ceste bele niti, ki vodijo v
neznani prostor in čas.
Nevarnost še vedno kriči.
Tudi pesnik me gleda.
Za njim se iskri rdeče jabolko, za njim se rdeči trpki čas.

Tinje pri Celovcu – Sv. Višarje – Lazaret pri Miljah,
julija in avgusta 1975.

POEZIJE

VSTAJENJE

Sredi zime sanjam o pomladi,
ko razklenili bodo se ledu okovi,
in znova zavreli bodo zemeljski sokovi
v katere se potapljam in predajam novi nadi.

Zdaj vse v tihoto belo je zavito,
celo v srcu ledene rože so pognale,
za spomladno cvetje bi me rade ogoljufale,
a vem: S pomladjo pride vstajenje čudovito!

Sredi zime pričakujem dneva,
ko v srcu ledene rože bodo se stopile,
v življenje novo me zbudile:
„Vstani! Pomlad je tu!“ –
Sredi zime, ta klic v srcu neprestano mi odmeva.

PROŠNJA

V temi taval sem, iskal poti,
skrivnost sem Tvojo skušal doumeti,
v iskanju prebil sem dneve in noči,
a ni mi bilo dano razumeti.

Pomagaj mi Gospod! Usmiljenja Te prosim!
Kot nevernemu Tomažu svoje rane mi pokaži,
da lažje mi bo breme ki ga nosim
in dobrote svoje mi izkaži.

Z ljubeznijo in mirom svojim me napolni,
da bom posoda Tvoja, zvrha polna,
da razlil se bom kot kristali solni
in da zaživela mi bo zopet duša bolna.

In ko stekli se mi bodo dnevi moji,
takrat, Gospod, mi stoj ob strani,
da moja roka bo počivala v Tvoji
in s svojim svetim kruhom me nahrani.

SPOMLADANSKA IDILA

Pomlad v deželo spet se vrača,
na polju razpelo – plug zemljo obrača.

Nad poljem škrjanček se dviga v nebó,
lepoto okrog sebe objema okó.

V zeleni rebri zvonček pozvanja,
v sapici južni teloh se klanja.

Čez travnik poskočno studenček šumlja,
nad njim se mogočno sonce smehlja.

Pomlad se vrnila je v hrib in dolino,
dahnila v deželo je z božjo milino.

KRONIKA

JOŽE VELIKONJA

BLED 1988

„Ko končaš, se vidimo v Ljubljani.“

Zapeljal je do ovinka, obrnil avto, pomahal v pozdrav in se izgubil v prometu.

Hotel je bil še prazen. Bil sem med prvimi. Simpozij o sodobni književnosti v ZDA, Kanadi in Evropi se bo pričel šele zvečer. Vse je bilo vnaprej urejeno. Zadnje sporočilo sporoča, da je soba rezervirana v hotelu Toplice. Torej v tem središču, kraju spominov in doživetij. Z balkona hotela naravnost pred menoj je blejski grad. V ozadju bi moral biti Triglav, a ga skozi zamegleno ozračje ni videti. Vse od blejskega otoka in Zake do čolnarskega pristana na severnem robu je položeno to jezero, „kinč nebeški“: vsakoletna končna postaja, podaljšek naših brezjanskih romanj. Z Brezij smo prišli peš sem do jezera, zvečer pa nazaj do železniške postaje v Lescah in domov, kjerkoli smo že bili tisto poletje „doma“: do Goričan, do Sore, do Vikerč, ali do Ljubljane.

V foyerju smo se pozdravljali z ljubljanskimi kolegi, z znanci iz Združenih držav, Kanade in Italije. Pisana družba, v kateri se strokovnjaštvo prepleta z iskanjem počitniških ugodnosti. Za marsikoga je bil Bled le naslov na povabilu: Bled ali Dubrovnik, Banff ali Krakow, Bellagio ali Potsdam, simpozij pač mora biti nekje. Če je v ekzotičnem okolju, je bolj vablljiv. Če je v nedostopnem kraju, se organizatorji posebno potrudijo, da je bivanje prijetno. Za večino je bil to prvi obisk Bleda. Za nekatere od nas je bil povsem nekaj drugega.

Začeli smo s sprejemom na Brdu. Grad smo videli samo od zunaj, sprejem je bil v prostorih, kjer so navadno namestili obiskovalce, ko je bil maršal še živ. Sprehod po parku, mimo številnih spomenikov, do ploščadi ob mogočnem moderniziranem gradu. Ta je povezan s slovensko zgodovino ne le zaradi maršala in pred njim princa Pavla. Nekoč je bil to dom barona Zoisa, mecensko zatočišče in gojišče kranjske kulturne ustvarjalnosti. Po prvi vojni ga je nekaj časa lastoval trgovec Heinricher. Videla sva se v Rimu, držal se je srbske emigracije in je malokateri Slovenec vedel zanj. Stari opisi pravijo, da je kapela imela mašno licenco od leta 1712. Kdo ve, kaj je zdaj s kapelo in tudi z licenco. Titova vila je skrita v ozadju. Peter Zupan, nečak puebel-

skega pionirja župnika Cirila Zupana, mi je v Canon Cityju v Koloradu pripovedoval o svojem domu v Srakovljah ter o tej graščini v soseščini. Oskrbovalci so priznali, da ne vedo, kaj bo z vsem skupaj. Da je manj živo, kot je bilo nekaj, da še ni „odločeno“, kaj naj bi. Prostori pač niso najbolj primerni za „ljudstvo“; vsaka stavba ne more biti spominski muzej. Dveh ducatov reprezentančnih stavb sedanje predststvo ne potrebuje več.

Srečujem znance in slovenske predstavnike. Nekaj jih poznam iz prejšnjih srečanj in stikov. Vljudnostni pozdravi, podpredsednik izvršnega sveta je videti naveličan, opravlja pač dolžnost. Dva dni kasneje sem ga spet videl ob sprejemu PEN klubovcev. Tega vidiš ogromno: sprejemi, prigrizki, pozdravni govori. Bereš o njih v časopisih, vidiš jih od blizu. V Cankarjevem domu v Ljubljani se kar vrstijo. Poklanjanja, odlikovanja, slavnostni sprejemi, obletnice in življenjski jubileji, tega je toliko, da priznanja izgubljajo pravo ceno. Ob tem videvaš starejše ljudi, mladih je malo.

Ritualnost, ki spominja na cesarske obiske. V knjižnici sem nedavno zadel na slavnostno knjigo, ki je izšla ob prvem obisku cesarja Franca Jožefa v Ljubljani — kmalu potem, ko je bila dograjena južna železnica. Špalir, uniforme, pozdravni govori, posebej urejeni prostori. Kaj se je v več kot sto letih spremenilo?

Govoril sem o prekoceanskih mostovih, ki jih ustvarjajo emigrantski pisci: Czeslaw Milosz, Jerre Mangione, John Ciardi, Louis Adamic, Vladimir Nabokov, Isaac Bashevis Singer.

Ob referatu o svobodi jezika sem opozoril, da je bilo na Bledu med vojno poveljstvo Gestapa in da je bil Bled simbol nacističnega jedra. Za večino prisotnih to pač ni nič pomenilo, za nekaj nas, ki smo s tem svetom tesneje povezani, je pomenilo mnogo. Zaporji in talci, ovajanja in preganjanja. Bled je bil pojem. Kot so bili begunjski zaporji, pred vojno, med vojno in po vojni. Kaibitsch je imel leta 1941 svoj preselitveni urad v hotelu Toplice.

Vrtalni stroji ropočejo in podirajo kopalniško stavbo pod gradom. V dnevniku sem videl poročilo, da bodo vse spremenili. Stara nadstropna stavba je motila skladnost blejskega brega, zdaj bo vse drugače. Pot okrog jezera se tam združi s cesto, sprehod v jezerski bližini bo lažji po novi stezi. Nedaleč odtod delavci kopljejo jarek. Vprašal sem jim, čemu bo. „Za telefonski kabel“. Kopljejo s krampji in lopatami, ure in ure, kot so to delali pred desetletji. Eden med njimi je govoril hrvaško, drugi me niso razumeli. Delo je delo, nekaj zaslužka prinaša; če je to najbolj uspešen način gradnje, je seveda drugo vprašanje.

Natakarji in osebje je uglašeno in postrežljivo. Zavedajo se, da so dobili prvo nagrado kot najboljši mednarodni hotel. Nekaj jim le še gre za ime tega starega, večkrat obnovljenega, obsežnega in razsežnega starega hotela. V očetovi knjigi o serviranju, ki jo je leta 1932 pripravil z Jelencem kot učno knjigo za bodočo hotelsko šolo, je hotel Toplice služil kot vzor pravičnega „serviranja“. Z gradu ni niti videti tako obsežen. Za njim so novejši hoteli, modernejši, s parkirnimi prostori. Manjka stez in prehodnih poti, posebno tam, kjer se strmina

pobočja približa jezeru. Včasih je bila dovolj ena cesta, bila je v oblasti pešcev, zdaj so jo prevzeli avtomobili in izrinili pešce na rob, ali med avtomobile. Na Bledu je sicer že več posegov poskrbeti za pešce: odprt prehod ob jezeru mimo vile Bled, poveljne moderne palače, ki je nadomestila med vojno požgani Windischgraetzov gradič, kasnejši Suvobor. Bral sem dve razlagi: Spominski Zbornik Slovenije trdi, da ga je Aleksander kupil. Druga razlaga pravi, da so mu ga poklonile slovenske ustanove kot poročno darilo. Kje vse najdeš poročne darove. V gradiču Maryhill ob soteski reke Kolumbije na ameriškem zapadu hranijo srebrno posodje, ki ga je kraljica Marija, romunska princeza, dobila kot poročno darilo.

„Zdaj ni več dovoljeno graditi ob jezeru?“ sem vprašal čolnarja, ko smo drseli proti otoku. Mračilo se je že, nisem ujel izraza na obrazu.

„Odvisno kdo gradi.“

Nisem pričakoval odrezavega odgovora. Zato sem nadaljeval:

„Kako to?“

„Mi bi doma radi razširili hlev in ga predelali v stanovanje, a ne dajo. Več kot tristo metrov od jezera. Svetina pa lahko. In to čisto ob vodi.“

Ni bil gotov, če sem ujel. Slišal nas je govoriti po večini angleško ali italijansko. Zanje Svetina pač ni nič drugega kot ime. Vedel sem zanj in za Ukano, tudi za četrti in peti del. Petega še nisem bral. Vedel sem o njegovi umetnosti, o galeriji in obiskovalcih. Zjutraj sem šel mimo Svetinove stavbe na poti okrog jezera.

Pogovora nisva nadaljevala. Ne veš, kako daleč lahko siliš z izpraševanjem.

Ti blejski čolni in čolnarji. Po pogrebu naše mame marca 1988 smo v Clevelandu s sestrami pregledovali slike v maminih albumih. Na eni je naša mama v družbi deklet v čolnu na jezeru. Še pred njeno poroko. Moralo je biti med prvo vojno. Teta Anka, mati sedanjega predsednika, je ob njej. Obe mladi veselili dekleti. Čolni so danes povsem enaki takratnim. Voda je morda bolj kalna.

Ko smo pristali pod stopniščem, se je marsikdo ustrašil. Kaj tja do vrha moramo? Po zglodanih stopnicah, ki jih še niso utegnili popraviti. Pred desetletji smo navadno pristajali na drugi strani in šli do cerkve. Stopnišče smo gledali z vrha in se nam ni zdelo tako strmo. Vrh stopnic so nas čakali s kozarčki žganja. To se pa res prileže. Koncert na starih instrumentih. Nekaj domačega, nekaj samorodnega. Sicer se je res razmak stoletij skrčil na uro glasbe, preprosti instrumenti slovenskih pokrajin in melodije od avstrijske zaverovanosti do panonske širjave so se lovile pod obokom obnovljene cerkvice, okrog pozlačenih oltarnih kipov in mrzlih pobeljenih sten. Ob prezbiteriju odkrite stare freske, nekaj podobnega kot v Crngrobu in pri Suhi. Zasenčeno osvetljenje je dajalo svojevrsten čar, niti mokrotna mrazota zidov nas ni motila.

Večina poslušalcev ni razumela besed, prevajalec se je trudil z zavzetostjo, iskal angleške izraze in jih navadno ujel. Hotel je posredovati

tudi takim, ki te glasbe ne poznajo in je ne razumejo in jih je hotel prepričati, da je to nekaj edinstvenega, da take predstavitve ne doživi vsakdo.

Pred koncertem je še mojster Bergant zaigral na male orgle. Kako bi to donelo v stolnici? Zgodovinsko podoživljanje. Končno smo ugledali vrh sredi ospredja in začeli zvoniti. Kot nekdaž otroci. Da bi se nam želje in prošnje izpolnile.

Stolp popravljajo. Rdeča streha žari ob belih stenah zidov, živo zelenje ustvarja „pušle“ sredi blejske vode. Tak je videti čez dan, če se potrudiš na vrh Osojnice, po strmi stezi in stopniški lestvi. Kot propagandni letak turističnega podjetja: jezero z otokom, na levi ob strani grajski hrib z mogočnim poslopjem, ob njem obris župne cerkve, od tam na desno razprto obrežje s hoteli. V ozadju znaki radovljiske ravnine in nad njo le sluteni obrisi Begunjščice in Stola. Zaka je skrita pod teboj, skozi bukove še spoznaš Babin zob tja proti Bohinju.

„Hodil po zemlji sem naši...“

Po stezi proti gradu. Ne more vzeti kaj časa. Zagrizel sem se v strmino, postal na okljuku in skozi drevje ogledoval jezero s te strani. Na parkirnem prostoru precej avtomobilov, skozi obokani vhod na odprto prostorno dvoriče, odkoder je ves Bled pred teboj. Tokrat so mi rekli ob vstopnini: „Za Vas le...“. Poznal sem to. Dvojne cene za obiskovalce: ene za domače, druge za tujce. Tokrat sem bil „domač“. Niso vprašali po izkaznici. Nisem prišel z avtomobilom s tujo značko. S to te ujamejo na avtocesti in ti navadno po nemško povedo, koliko si dolžen. Zaveš se, da nisi domač, četudi bi imel kdaj lahko utvare.

Ko so me na radiju in televiziji ter v časopisu predstavili z angleškim imenom, niso bili gotovi, s kom imajo opravka. Napovedovalka me je vprašala, če govorim slovensko. Da zna tudi angleško in bi lahko angleško. Uvidiš, da si neznanec. Kaj naj bi?

Odkod naj bi vedeli, da si izšel od tam, da ima Jegličev rod, ki mu pripadaš („Jeglič? Kdo naj bi to bil?“), svoje korenine le nekaj kilometrov odtod — z očetom sva hodila po Begunjah in po pokopališču, ko je zbiral dokumentacijo o Jegličevi materi. Kdo naj bi vedel za strica Petra, starčka, ki nas je prehitel v hrib s svojo počasno in vztrajno hojo — otroci so se zaleteli v breg in kmalu opešali —. Kdo bi vedel za naše poti od Bleda skozi Vintgar do Zabreznice, kjer smo prespali v senu in nam je Marjan Tršar pripovedoval vsebine romanov, ki jih je prebral. Poslušali smo ga z napeto pozornostjo. Samo leto starejši je bil od nas, a je že risal. S tem je bil v čisto drugi kategoriji. Mi smo bili samo otroci.

Kulturni mostovi. Iz programa sem ujel, da bo moj prijatelj iz Sardinije tudi prisoten. Pred nekaj meseci sva razpravljala o nujnosti kulturnih stikov na simpoziju v Chicagu. Prihaja v Združene države, prvič sem zadel nanj, ko je iskal vire v knjižnici na Staten Islandu — na poti h konvenciji v Filadelfiji ali Washingtonu.

112 „Če poznam kake študije o emigrantih iz Sardinije.“ Kako naj bi.

Ameriški raziskovalci komaj ločijo sever od juga. Sardinci niso dovolj posebni, da bi jih devali posebej.

Zdaj se srečujeva na Bledu. V Bohinju sem mu kazal vrh Triglava, najvišje gore, ga opozoril, kje je tekla stara italijanska meja, da je bila Bohinjska Bistrica zadnja postaja pred predorom in mejo. Nisem mu razlagal o napisu, ki smo ga otroci na poti z Ratitovca v dolino našli: „Zavirati na žlajf. Zaviranje na coklo ali verigo strogo prepovedano.“ Smejali smo se jeziku. Ko smo se enkrat peljali s kolesi preko Črnivca v Gornji grad, smo si privezali vejo na kolo — „za žlajf“.

Nedavno sem bral njegov razgovor z ameriškim italijanskim pisateljem: Jerre Mangione. Sodobnik Louisa Adamica, njegov kolega v pisateljski koloniji Yaddo. Mangione veže dve kulturi, posrednik in usmerjevalec. Zame zanimivost, za sardinskega kolega „paesano“.

V sosednjem hotelu je istočasno zborovanje PEN klubovcev. Ne utegnem tja, ker sem vezan. Zvečer jih vidim ob sprejemu, malokoga poznam. V roke sežem Tonetu Pavčku — „se bova videla kasneje“ — to „kasneje“ je lahko čez leta. Spoznala sva se v Duluthu pred leti, govorila o Balantiču in emigrantski literaturi. Njegov prelet Amerike je bil prekratek, da bi ga ujel v svoje pesmi. Moj prehod preko Slovenije je tudi prekratek, vendar upam, da sem ujel košček njenega utripa. „Slovinci se držijo,“ mi je zatrjeval moj hrvaški ameriški prijatelj, ki je zjutraj govoril o hrvaških emigrantskih pesnikih. „Slovinci su jaki“. Pisatelji in pesniki bolj kot politiki. Vsaj tako je videti. Nekdaj smo se pritoževali, da med Slovenci vsak povprečni pesnik ali pisatelj pomeni več kot kak uspešen gospodarstvenik ali organizator. V današnji Sloveniji so se vrnili na vodilnost pisateljev in umetnikov — gospodarstvenikom malokdo zaupa. Kako drugačen je ta svet kot velika Amerika: ameriški pisatelji ne pišejo ustavnih predlogov in niso pomembni pri ustvarjanju političnih in gospodarskih programov. Morda so kdaj v okras ob sprejemih v Beli hiši, Kennedy je bil zadnji, ki je kaj več vedel o njih in jim vsaj na zunaj dajal priznanja.

Kanadski znanec je nekaj tednov kasneje zapisal: „Srečanje pisateljev v okviru PEN na Bledu... Diaspora iz Argentine se praviloma ni udeležila, začuda pa sta dva člana Society for Slovene Studies iz ZDA letos pomladi predavala in dajala previdne intervjuje v republikli.“

Težko je vsakogar zadovoljiti. Stik ali vezanje? Saj ni bilo prvič. Vzhod in zapad naj bi bila v stiku, naj bi se spoznala in vezala. Organizatorji se marsikdaj potrudijo, a malokdaj uspejo. Skoro polovica prisotnih je prišla iz drugih vzhodno evropskih dežel. Nameščeni so bili v „cenejšem“ hotelu. Hodili so skupaj, sedeli skupaj pri kosilu ali večerji, bili skupaj na izletih. Če si se vrinil, so te vljudno pozdravili, pa nadaljevali svoje razgovore v madžarščini, poljščini, romunščini ali kakšnemkoli jeziku. Strokovno ozki in skoro nedostopni za razgovarjanje. Pri predavanjih izklepečejo svojo tezo, v razpravi ne morejo preko podrobnosti. Njih ožina se posebno kaže v izoliranosti strok. Tako sta dve zapreki za „odpiranje“: jeziki, ki jih govorijo med seboj — če znajo tuj jezik, je to ruščina — druga je nepoznavanje tega, kar se godi v sosednjih strokah. Zakaj naj bi? Saj so specialisti.

Seveda so med njimi tudi izjeme, a so le izjeme. Amerikanci so znani po svoji vihravi brezmejnosti, tudi površnosti; zato so bolj dovzetni za novosti, za nove posege in nova tolmačenja. Že nekajkrat se mi je zgodilo, da sem ob obisku posređoval, kaj dela njihov kolega v sosednjem nadstropju. Že leta se srečujejo le na stopnišču ali v dvigalu. Med seboj si izsledke redko posređujejo. Konspiracija? Občutek manjvrednosti? Bojazen pred nekim nadzorstvom?

Stiki z zunanjim svetom. Angleščina dominira. S francoščino si ne moreš več pomagati; nemščina je še lahko koristna v srednjeevropskem okviru, a še tam vedno manj. Angleščina ne le v pasivnem znanju, ampak angleščina v pogovornem jeziku, v pisnem in strokovnem. Vse zastonj, morda bo v bodoče na tem mestu španščina, a ne v tej generaciji. Kar je nemščina pomenila slovenskemu kulturnemu svetu cela stoletja — skozi nemščino so segli v svetovno literaturo in znanost, preko nemščine so prevajali angleška in ameriška dela, še Župančič je prelival Shakespearja v slovenski jezik s pomočjo nemških prevodov, to vlogo vrši danes angleščina.

Helga Glušič je predavala o Mausarju. Kot solidnem pisatelju. V razpravi so jo spraševali, kam bi ga dala med slovenske pisce, njegove sodobnike.

„Boljši kot povprečni.“

Na vprašanje, če se ga spleča prebirati, je kratko odgovorila:

„Spleča.“

Zdomski svet je bil prisoten. Z osebnimi pričevalci, s tematskimi razpravljanci, z „odsotnimi ustvarjalci“, na katere smo se sklicevali.

Ali se je splečalo?

„Se je.“

Že nekajkrat sem mislil, da bi moral napisati svoja gledanja ob Ruplovem eseju „Življenje v Sloveniji“, ki je izšel v *Novi Reviji* 1986 (št. 50/51), prav tako bi bilo nujno odgovoriti na Rebulov Vrt *Bogov*. Oba, Rupel in Rebula govorita o Ameriki, a stojita v evropskem slovenskem svetu. Rupel je ameriški svet videl, Rebula je šel mimo njega. Kako naj jaz, z eno nogo v ameriškem, z drugo v slovenskem-evropskem svetu, ocenjujem njuni gledanji kot nekaj novega, nekaj drznega, kar bi preneslo papir in izpolnjevalo čas, ki bi ga bralci utegnili porabiti za kaj bolj vabljivega. Še vedno zbiram vtise in si zapisujem doživetja. Kaj vidim na Bledu? Kaj naj bi videl na Bledu? Ali naj bi pod Osojnico ali tja proti Babinem zobu v gozdu iskal jurčkov — ali bi mi moralo biti dovolj, da pobere plastične vrečke in črepinje steklenic — danes je nevarno hoditi bos tudi po urejenih stezah. Ali bom mogel ujeti tempo slovenskega življenja in ga vskladiti s termini, roki, urniki in programi, ki so v Sloveniji dokaj drugačni kot ob pacifični obali. Sporazumevamo se lahko v jeziku, ki mi je še vedno domač, marsikateri drugi znak sporazumevanja mi je nov — ali pa sem nanj v desetletjih življenja po svetu pozabil. Rupel piše (str. 1007):

„Kdor se vrne v Slovenijo iz New Yorka, najprej misli, da je nekaj narobe z njegovimi očmi. Pomisli, da je nemara barvna slepota, saj so napisli nad trgovinami, ulice, oblačila... nenavadno sivi in pusti. ...

Zdi se mi, da je premalo razsvetljave, premalo uličnih svetilk, trgovine dajejo videz opustelosti, po oknih tupatam kaj brli, avtomobili vozijo skozi zatemnjeno mesto...“

Ali ima Rupel prav? Ali ni vprav zaradi te medlejše svetlobe Slovenija pristnejša, zavarovana pred bučnostjo tehnološkega zunanjega sveta in zato ljudem bližja. Pred leti sem slišal, da čez čas v Ameriki kar pogrešaš „slovenski švic“, vonj po prepotenih hrbtih in pazduhah, ki jih je v Ameriki „dezodorant“ izrinil. Da ti je kar prijetno na Brnikih spet slišati nekaj uradne grobosti, ker veš, da si „doma“. Da ne bi kdo mislil, da na Kennedy letališču v New Yorku niso grobi. Pa še kako. Kar prijetno ti je, ko prideš preko Ljubelja iz higiensko čiste avstrijske Koroške (morda tudi slovenske Koroške) in vidiš vsaj malo kranjske navlake. Domačnost je tudi v visoki zanemarjeni travi ob avtocesti, tudi ob jarku čez cesto, ki ga opaziš šele, ko si s sprednjimi kolesi avtomobila že v njem. Tudi ob temnih predmestnih križiščih, kjer ne najdeš prave smeri niti ob lepem vremenu, kaj šele v megli ali dežju. Če se znajdeš v razmetanem naselju med Mostami in Zalogom in če najdeš pot iz Štepanjske vasi, ko si enkrat zašel vanjo, si pač jasnovidec.

Paziti moram, kako pišem. Prijatelj Jože Š. bo prisluhnil. Morda bo tudi zame zapisal, kot je ob pesmih moje dunajske znanke in njenih stezicah: „...Pa vendar ... že več kot tri desetletja nima neposrednega stika z domovino, kar pomeni, da tudi ne z živim, nenehno se spreminjajočim slovenskim jezikom...“

Prisluhneš melodiji jezika, loviš besede in simbolične znake. Kaj je na Bledu za res slovenskega?

Zavidaš ljudem, ko stoje sredi dogajanj; zameriš jim, da se zanje ne zmenijo. Po svojih poteh, kamorkoli me že vodijo, pograbim, kar je tam sodobnega, da vzporedim tempo življenja in zunanji izraz s tem, kar lahko razberem iz časopisov in vsega tiskanega. Zato sem v Buenos Airesu iskal La Prensa in v Italiji Corriere della Sera, le en dan. V Sloveniji podobno. Doma, to je ob obali Pacifika, ujameš dogodke s trimesečno zamudo ali tudi več. Ko dobim v roke razpravljanja o slovenskih problemih, so postali že zgodovina. V tem je največja teža emigracije. Da ne moreš poseči, ko je čas, da si vedno v zamudi, tudi takrat, ko misliš, da siliš v bodočnost.

V turističnem opisu povedo, da je v parku Prešernov spomenik. Ni napisano, da stoji tam že več kot sto let (od leta 1882), niti ne, če je petokraka zvezda na njem — pozlačena — tudi tam že sto let ali ne. „Dežela kranjska nima lepš'ga kraja, kot je z okol'co to podoba raja.“ Kaj je bilo s spomenikom med drugo vojno?

Zakaj je treba govoriti o „največjem“ pesniku? Zato, da lahko rečemo, da župančič caplja za njim in da vse druge postavim v vrsto po nekem vrednostnem redu in se učimo o njih: prvih deset v osnovni šoli, naslednjih 25 v gimnaziji... Ostale postavimo v kategorijo nepomembnih in jih izločimo. Zato lahko pišemo dolge razprave ob izidu antologij, zakaj je ta ali oni sestavljalec koga pridal, ali koga izpustil. Največji, malo manjši, še manjši... kaj hitro prideš do

neznatnega. Zato slediš prerivanju, ker se vrstni red od časa do časa spremeni — pa najsi bi bil razlog za to kakršenkoli.

Dva čolna drsita proti otoku, na daleč je slišati govorjenje, čolnar se ritmično naslanja na vesla in jih niti ne dvigne iz vode. Če pogledaš bolj natančno, opaziš krape v vodi, dva bela laboda sta pravkar preletela kos jezera in pristala ne daleč od brega.

Na bregu pod vilo Bled imajo gnezdo, mladiči dvigajo glave preko roba, rjavkasto-siv puh se skriva v barvi gnezda samega...

Petrana ni več. Nisem sledil vsem spremembam desetletij. Med drevjem je še videti stebre, na katerih naj bi stal kraljevi dvorec — a je vojna prehitela in ga je nadomestila vila „Bled“, danes hotel „Izven kategorije“.

Obraz ti sili v nasmešek, ko ujameš, čigave so danes stare vile ob jezeru: v socializmu so vile prešle v javno lastništvo, vendar jih porablja posamezniki — ali ustanove, ki so jih prevzele kot narodno imovino. Prehodi generacij odsevajo v lastništvih, od predvojnih „kapitalistov“ do vojnih nemških zaplemb in povojnih podržavljenj. Danes domačini lahko naštevajo vrste sodobnih veljakov in „njihove vile“. Do družbene lastnine nima vsa družba enakega dostopa.

Blejska cerkev nas je nekdanj pritegnila z Pengovimi freskami. Ko so nastajale, smo se čudili barvnim kompozicijam in jih primerjali Sternenovemu stropu frančiškanske cerkve v Ljubljani, ali pa očiščeni freskam obnovljene šempeterske župne cerkve. Danes Pengovove freske načenja vlaga in zamakanje, izgubile so nekdanji čar in privlačnost. Vodič ob vhodu sicer opiše podobe, a postavi jih v prostor in čas, ko so nastajale, je le nekaj drugega. Marsikdaj smo iskali cerkve po Primorskem, da smo lovili Kraljeve podobe in njegove čudovite svetnike, včasih stisnjene pod oboke in prilagojene staremu zidovju.

Pokopališča me že dolgo privlačujejo. Pokopališča v današnji Sloveniji hitro izgublajo staro podobo z revolucijo kamna, plošč, sestavljanja kamnitih elementov, ne več le križ ali znamenje, kot tisto na grobu zdravnika Justina, mojega birmanskega botra, za cerkvijo v šentvidu. Ali mozaična podoba na draveljskem pokopališču, kjer ležijo ostanki Ivana Preglja. Ni več baldahinov, takih kot je Plečnikov nad grobom Ivana šušteršiča — Marijin kip je globoko zažrl onesnaženi zrak. Stare nagrobne nadomeščajo s kompozicijami belega in črnega marmorja, z zlatimi napisi, kot po predlogi. Skoro povsem so izginili stari napisi v izumetničenimi črkami, osebnimi podatki. Če ne spoznaš imen, pač ne ujameš zgodovine. „Franjo Kogoj, 1894-1983“. Zadnji-krat smo se pogovarjali, ko je prišel na obisk v Seattle leto pred smrtjo. Akademik, svetovljan, zagrebški Slovenec. Mladosten v svojih osemdesetih letih. Kdo ve zanj?

Izidor Cankar. In Kajtimara. Kdo še ujame tragiko življenja, nesrečo hčerke Kajtimare, Izidorjevo smrt v osamljenosti. Lani je umrla v Kanadi njegova vdova. Vse te drobce lahko povežeš, če si jih ujel. Kdo jih še?

116 Kaj je na Bledu slovenskega? V študijah slovenskega turizma izveš,

da med blejskimi turisti prevladujejo tujci. Sem si prištet, potni list te izdaja.

V telefonski knjigi sem iskal sošolca glasbenika. Pred leti mi je pisal, da se drži več na Bledu kot v Ljubljani. Hotel sem mu poročati, kako pretresljiv je drugi stavek njegove Concertine. Naš Peter ga je igral v mrliški dvorani, ko smo pokopavali našo mamo. Nisem ga našel. Vendar, kako se pota križajo: teden kasneje sem zadel nanj v Cankarjevem domu. Takoj sem ga spoznal, četudi se nisva videla skoro petdeset let. Kako ga ne bi! Umetniki so videti starejši, ko so mladi, in mlajši, ko se postarajo.

Slovenski oktet, kot vedno uglajen in uglasen, bolj kot slavnostni ritual za pomembne goste kot doživetje samo po sebi. Običajni spored, od Gallusa do učinkovitih „žab“, črnskih spiritualov ter domačih pesmi. Spomnil sem se na zapis Dimitrija Rupla, kako je njegov oče Karlo bil nekajkrat povabljen solist ob sprejemih veljakov, menda tudi na Brdu. Kdo je vedel zanj? Tako tudi z nami. Vljudnostno ploskanje, nekaj priklonov, napitnica... nazaj v avtobuse...

Zadnji večer so nas počastili z domačimi plesi mladih plesalcev iz Bohinja. Kar v jedilni dvorani. Prijetno domače, le trdi obrazi mladih plesalcev so nam kazali, da niso vedeli, s kom imajo opravka in so bili kar zadovoljni, ko se je vse končalo. Kakor hitro so začeli s plesi, so navalili med nas hotelski gostje iz sosednjih dvoran, s filmskimi kamerami in fotografskimi aparati, po tleh, v ozadju, ob strani, s stolov, le na mize niso zlezli, ker so bile polne kozarcev. Če bi bile prazne, najbrž bi. Pač folkloristično doživetje, ki ne velja nič, če ga ne ujameš v svoj aparat. Brezobzirni in vsiljivi do plesalcev in do nas.

Odhajamo. Še zadnji pozdravi, voznik me bo pustil pri Dravljah, četudi ne bi smel. Prihranil mi bo pot iz mesta. Avtobus zapelje mimo Brnikov, da odloži tiste, ki se jim bolj mudi. Njihova pot je bila le od Brnikov do Bleda, pet dni kasneje z Bleda do Brnikov. Na hitro so postali strokovnjaki za Slovenijo, primerjali bodo Toplice s študentovskim naseljem v Banffu in Duna International v Budimpešti, s Forumom v Varšavi in Hiltonom v Denverju. Vedeli bodo povedati, da si povsod lahko pomagaš z angleščino, čeprav boš težko odkril briveca in celo časopis. Nabral si si lahko bosanskih ročnih del — na Bledu jih je več kot slovenskih — prepričan, da nosiš seboj nekaj pristno slovenskega. V avtobusu so si kazali zadnje nakupe za dinarje ter šteli preostale bankovce, ne da bi mogli ugotoviti, ali jim je ostal le drobiž ali ne. Tisočaki in milijoni, novi in stari dinarji, na zunanaj enaki kovanci, eni za dinar, drugi za stotak. Kdo bi se mogel v tem znajti?

Slovinci so dobri ljudje. To bodo vedeli. Slovenija je lepa dežela — čeprav so videli le drobec. Niso mogli razumeti, zakaj je bil sprejem na Brdu, ko nam niso odprli gradu; zakaj smo se na izletu ustavili ob cerkvi svetega Janeza v Bohinju in razpravljali v lopi pred vhomom, a za ključne ni nihče vprašal, da bi videli cerkev tudi od znotraj. Morda bi bilo to preveč.

„Joža, gde ti je Ajdovski gračac?“ me je pozval hrvaški kolega, ko smo od jezera zavili ob Savi proti Bledu.

Nisem mu vedel povedati, pa se je čez nekaj minut oglasil vodič in pokazal na okroglo kopo, poznano iz Prešernovega Krsta pri Savici. Ljudje, ki se ukvarjajo z literaturo, marsikdaj hodijo po svetu z zaprtimi očmi. Na Bledu je bilo več govora o dveh kanadskih Margaretah: Margaret Atwood in Margaret Laurence, več o drobnih epizodah iz življenja sodobnih ameriških in kanadskih piscev, kot o vlogi literarnih ustvarjalcev v sodobnem svetu. O tem so razpravljali v sosednjem hotelu, o tem smo pobirali vesti iz časopisov. Bogat spored je prepustil sintezo za kdaj kasneje.

Med stanovanjskimi stolpnici sem zavil proti draveljski cerkvi. Vrh cerkvenega stolpa je videti iz drevja. Pod njim se skriva moderna nova cerkev, obvezna postaja na župnijskih potovanjih. Povprašal bom, kako je z očetom Venčeslavom, ki me je, fantiča, vpeljal v svet zunaj domače ograde. Ni me vodil v njegovo Vipavsko, ki mu je bila zaprta, segel je v gorenjski svet, ki bi ga danes komaj še spoznal. Kočo na Visokem je vzela vojna, žingarice so zgorele in koče na Zabreški planini so menda zapuščene. Brez žičnice danes ne gre. Bled je bil tokrat bolj slovenski, kot sem pričakoval.

DRUŽBENA MISEL JANEZA PAVLA II

Sodobni družbeni nauk Cerkve predstavlja kontinuiteto od Leona XIII. do sedanjega papeža. To je na zunaj vidno v številnem navajanju iz izjav in dokumentov papežev v njihovih okrožnicah. To pa pomeni, da se ne spreminjajo slog, prijemi, poudarki in novi vidiki, ki so mnogokrat odgovor spremembam v družbi, včasih pa tudi odraz osebnosti poedinega papeža.

Nekaj primerov: Do Janeza XXIII. so uporabljale okrožnice sholastično terminologijo, ki ni bila več v splošni rabi v družbi. Potrebovale so poleg prestave v sodobne jezike, ki so sledile z večjo ali manjšo zamudo, tudi obsežne komentarje. Tak je bil n. pr. komentar jezuita Oswalda von Nell-Breuninga okrožnice *Quadragesimo anno*, pri katere sestavi je sam močno sodeloval. Papež Janez XXIII. pa je odločil, naj bodo pisane okrožnice v jeziku družboslovnih ved. To je napravilo okrožnice dostopne širšim množicam in celo svetno časopisje je objavilo več okrožnic v celotnem besedilu.

Predmet okrožnic se je tudi stalno širil. Okrožnica *Rerum novarum* je obravnavala samo delavsko vprašanje v dobi zgodnje industrializacije, *Quadragesimo anno* pa že celotno industrijsko družbo. Šele Janez XXIII. je vključil v okrožnice kmetijstvo in tudi prvič omenil z besedo zadruga. V *Pacem in terris* je končno vključil vse človeštvo. Premaknil je tudi vprašanje so- upravljanja v podjetjih od vprašanja, povezanega z lastništvom (*Pij XII.*) na vprašanje, povezano z dejstvom delovnega občestva. Prve družbene okrožnice so bile še pisane v predpostavki, da živi vsaj zapadni svet v enotni katoliški kulturi, zadnje pa priznavajo družbeni pluralizem in možnost, da imajo tudi katoličani v nekaterih primerih različna mnenja, ki jih je treba spoštovati, ne pa zatirati. Celo naslavljanje okrožnic se je razširilo od hierarhije na laike in končno na vse ljudi dobre volje in izrecno tudi na ženske.¹

Okrožnica o človeškem delu

Kljub številnim izjavam Janeza Pavla II., ki se nanašajo na družbena vprašanja ter okrožnicam,² je njegova okrožnica „O človeškem delu“ (14. septembra 1981, namenjena proslavi 90-letnice *Rerum novarum*) najbolj sistematični prikaz celotne papeževe družbene misli in bo tudi služila kot podlaga za

oris njegove družbene misli. Pri tem nas ne sme motiti ozko opredeljeni naslov (delo). Papež sam navaja, da je delo „gotovo v središču 'družbenega vprašanja'“ (LE 2, 1)* ter „da je človeško delo ključ, in verjetno bistveni ključ celotnega socialnega vprašanja“ (LE 3, 2). To postane razumljivo iz njegove opredelitve dela. V vsakdanji govorici razumemo pod delom dejavnost, za katero dobim plačilo. Ker se obseg takega dela v po-industrijski družbi zmanjšuje, vidimo, da polagajo v kolektivnih pogajanjih delavske organizacije danes več važnosti na zagotovitev delovnih mest za svoje člane kot na višje plače. Dati tako opredeljenemu delu tako važno vlogo bi pomenilo kulturno zamudo.³ Da bi preprečil napačno razumevanje, pove papež že v predgovoru okrožnice, kaj razume pod besedo „delo“:

Beseda „delo“ pomeni vsakršno dejavnost, ki jo opravlja človek, pa naj bodo značilnosti in okoliščine tega dela kakršnekoli; se pravi, vsako človeško dejavnost, ki jo moremo in moramo priznavati za delo v bogatem mnoštvu dejavnosti, kakršnih je človek sposoben in na katere je po svoji naravi naravnán prav kot človek... Delo je ena izmed značilnosti, ki se po njih človek razlikuje od drugega stvarstva... Samo človek je usposobljen za delo, samo človek ga opravlja in hkrati napolnjuje in izpopolnjuje z njim svoje zemeljsko bivanje. Tako ima delo poseben pečat človeka in človečnosti, pečat osebe, ki deluje v skupnosti oseb; in ta zaznamovanost z osebo človeka je odločilna za notranjo kakovost dela in v nekem smislu sestavlja samo njegovo naravo.

Večina papeških družbenih okrožnic je nastala tako, da se je papež odločil za izdaje okrožnice, morda dal nekaj splošnih navodil in izbiral med različnimi predlogami, ki so mu jih pripravili strokovnjaki, večinoma teologi. Čeprav je papež podpisal besedilo in mu dal svojo avtoriteto, je bilo vendarle v glavnem delo neimenovanih piscev.⁴ Pri sedanjem papežu pa je drugače. Čeprav tudi on uporablja pomoč in nasvete drugih, piše okrožnice sam (v poljščini) in je sodelovanje drugih drugotnega pomena. Njegove okrožnice so mnogokrat tudi sistematični povzetek vrste nagovorov, ki jih ima vsako sredo za romarje.

Če velja na splošno za vse papeže, da morajo živeti kot papeži od tega, kar so nabrali predno so bili izvoljeni na to mesto, velja to še posebej za tako aktivnega papeža kot je Janez Pavel II. Za pravilno razumevanje njegovih okrožnic je zato treba poznati papežev duhovni svet.

Duhovni svet papeža Janeza Pavla II.

Redkokateri papež je deloval v svojem življenju na tolikih različnih področjih kot Janez Pavel II. Poleg duhovništva in bogoslovnega profesorja je bil tudi pesnik, igralec, pisatelj, fi-

lozof, svetovalec mladini, športnik, pa tudi fizični delavec, ki je pisal pesmi o fizičnem in intelektualnem delu (Kamnolom, Delavec v avtomobilski tovarni, Delavec v oborožitveni tovarni, Tajnica, Igralec, Izobraženec).

Ko je študiral filozofijo, je vplival nanj fenomenalizem (Husserl in Max Scheler), o katerem je napisal filozofsko tezo za univerzo v Lublinu). Prepričan je, da ima človeški razum prodorno moč, da more odkriti za zaznavami pravo bistvo stvari. Zato polaga manj važnosti na zgodovinski potek in na vsakokratne okoliščine, čeprav jih ne zanika. Peter Hebblethwaite omenja, da je razviden ta slog, ki se ga je naučil v mladosti, tudi v njegovih poznejših delih. „Trdno je prepričan, da more prodreti do nespremenljivega bistva stvari, n.pr. o duhovništvu ali redovniškem življenju, enostavno tako, da razmišlja o njih“.⁵ Oswald von Nell-Breuning omenja v svojem komentarju k okrožnici „O človeškem delu“, da pomeni ta prelomnico, ker ni več reakcija na določene družbene razmere, marveč izhaja „iz antropoloških stalnic, to se pravi iz osebnostnega dostojanstva vsakega človeka brez izjeme in iz tega izhajajočega osebnostnega značaja vsakega človeškega dela“.⁶

Oseba – odpodoba Boga

Njegovo glavno filozofsko delo je knjiga *Osoba i czyn* (1969), ki je bila objavljena l. 1979 v angleškem prevodu kot *The Acting Person*. Dobršnemu delu prevoda je sam dal končno obliko, dokler mu izvolitev za papeža ni preprečila, da bi pregledal tudi zadnja poglavja. Knjiga predstavlja njegov namen, da bi podal izjavo o človeku v vseh njegovih dimenzijah. Človek je neprestano v procesu nastajanja. Sebe gradi preko dejavnosti v svetu. Poudarek je na človekovi volji, pa ne kot temni sili, marveč kot „razumno poželenje“, ki ga vleče k resničnemu, dobremu in lepemu. Človekovo obzorje je vedno odprto, zato mora biti dinamičen. Zavezanost življenjskim izbiram je izredno važna v njegovem življenju, ker ima veliko integracijsko moč: zbira vse razbite in različne dejavnosti človekovega življenja ter jim daje smisel in smer.

Čeprav posveča svoje okrožnice poedinim predmetom, izhajajo vse iz njegovega osrednjega pogleda na svet in življenje, ki je osredotočeno v katoliški veri: človek ustvarjen po božji podobi in odrešen po Kristusu in naravnani na združenje z Bogom. Čeprav ne zanemarja umskih razlogov, sta mu izhodišče kot tudi glavna motivacija vendarle vera. Ker je v svoji mladosti doživljal vso težo tragičnih dogodkov v domovini (vojna, zasedba po Nemcih – Auschwitz ni daleč od Krakowa –, zmaga komunizma in preganjanje Cerkve na Poljskem) in v svetu (atomska bomba v Hiroshimi in Nagasakiju), se živo zaveda moči zla in potrebe po brezkompromisni borbi z vsemi njegovimi oblikami. Vodilna vloga v tej borbi pripada cerkvenemu učiteljstvu in duhovščini. Zaradi usodnosti te borbe v večnostnih dimenzijah je potrebna načelna brezkompromisnost in pri-

pravilnost sprejemati tudi osebne žrtve. Pod tem vidikom so zanj kot tudi za žkofe v deželah razvoja in pod komunističnimi režimi drugotnega pomena mnoga vprašanja, ki vznemirjajo zlasti katoličane v zapadnem svetu.

Sam je poudaril v razgovoru z Andrejem Frossardom, da se je njegova zamisel „osebe“ kot nekaj edinstvenega in kot središče veselja rodila bolj iz izkustva in stikov z ljudmi kot pa iz knjig. Ker sovpada to njegovo filozofsko pojmovanje s poudarkom na osebo s Kristusovim učlovečenjem, predstavlja istovetna filozofska in teološka misel močno sintezo, ki je podlaga za reševanje vseh osebnih in družbenih problemov – od spolnosti do socializma in potrošništva. Ta usmerjenost je verjetno tudi ozadje dejstva, da polaga Vatikan sedaj manj važnosti na konkordate, da bi zagotovil življenjske možnosti katoličanom zlasti v totalitarnih državah in da skuša doseči to s sklicevanjem na osebne svoboščine, vključno verske, ki obstojajo vsaj na papirju v večini ustav ter v helsinki izjavi. (Za geslo svetovnega dneva miru 1988 je razglasil: „Biti svoboden, klicati Boga in tako živeti v miru“.)

Priznanje in zaščita osebnostnih pravic

Vsak resnični razvoj in napredek mora zato temeljiti na zavesti o vrednosti vsake posamezne osebe in na priznanju ter zaščiti njenih pravic.

V okrožnici „Zaskrbljenost za družbene zadeve“ (SRS 33) našteva papež najnujnejše pravice, ki morajo biti zagotovljene znotraj poedinih družb in v mednarodni družbi.

V poedini družbi poudari posebno naslednje: pravico do življenja na vsaki stopnji razvoja; pravice družine kot temeljne družbene celice; pravičnost v zaposlitvenih odnosih; pravice, ki so lastne politični skupnosti kot taki; pravice, ki temelje na človekovem nadnaravnem poklicu začenši s pravico svobodno izpovedovati in živeti po lastni veri.

Na mednarodnem področju se mora prenesti to spoštovanje do oseb tudi na odnose med poedinimi ljudstvi. Priznati in spoštovati je treba vsako ljudstvo z njegovimi lastnimi zgodovinskimi in kulturnimi značilnostmi kot tudi enakost, ki vključuje pravico do soudeležbe pri razvojnem procesu. Razvoj je treba dosegati v okviru solidarnosti in svobode, ne da bi žrtvovali eno drugi kdajkoli in pod kakršnokoli pretvezo.

Družbeni pluralizem

Ker Cerkev ne živi več v kulturnem okolju, ki ga oblikuje katoliška vera, kot je bilo to v srednjem veku (ter se je vzdrževalo v fikciji Vatikana skoraj vse do 2. vatikanskega zbora), priznava nujnost pluralizma v družbi in se tudi sklicuje nanj, posebno še, kadar omejuje civilna družba Cerkvi svobodo delovanja. Na drugi strani pa priznava svobodo zavzemanja stališč, s katerimi ne soglaša in to tudi katoličanom. Seveda je

razumljivo, da ne more dopustiti, kot se dogaja to zlasti v primeru teologov, da bi ti učili take nauke kot uradno cerkveno teologijo (kjer so teološke fakultete del univerz, postaja vprašanje bolj kočljivo, ker gre tudi za vprašanje akademske svobode in v mnogih primerih tudi za kvalifikacijo za sprejemanje finančnih podpor iz javnih sredstev). Janez Pavel II. je sam izjavil, da je bil že en primer Galileja preveč! Priznanje pluralizma pa ne pomeni odpovedi prepričanju o pravilnosti lastnega stališča. V nagovoru voditeljem katoliške višje izobrazbe v ZDA (12. septembra 1987 na Xavier vseučilišču v New Orleansu) je rekel papež med drugim tudi:

Sodobno kulturo označuje pluralizem zadržan, vidikov in uvidov. Ta položaj pravilno zahteva medsebojno razumevanje; pomeni, da morajo spoštovati družba in skupine v njej tiste, ki zavzemajo drugačno stališče kot oni. Toda pluralizem ne obstoja zaradi samega sebe; naperjen je k polni resnici. V akademskem okolju ne upravičuje spoštovanje oseb, ki ga pluralizem pravilno predvideva, mnenja, da nimajo končna vprašanja o človeškem življenju in usodi končnega odgovora ali da so vsa verovanja enako vredna, dokler se nobeno ne uveljavlja kot absolutno resnično in normativno. Tako se ne služi resnici.⁵

Polarizacija sodobnosti

Iz objavljenih papeževih govorov in okrožnic ni razvidno, ali mu je znana teorija ruskega družboslovca Pitrima A. Sorokina, ki je deloval večino življenja v Severni Ameriki in je bil prvi vodja družboslovnega oddelka Harvard vseučilišča. V tem času je napisal obširno delo *Social and Cultural Dynamics* (1937–41 v 4 knjigah; pozneje (1957) jih je strnil v eno, ki pa obsega še vedno 718 strani). Sorokin označuje našo dobo kot „prezrelo čutno kulturo“ ali kot „mrak čutne dobe“, v kateri so poudarjene bistvene sestavine čutne kulture (čutnost, materializem, individualizem, konflikt, itd.) do skrajnosti, kar vodi do vedno večje družbene stiske. Obstojata dva možna izida – ali gre razvoj premočrtno naprej in celotna kultura razpade, ali pa se najdejo nove duhovne sile, ki bodo premagale enostranskost čutne kulture ter privedle sčasoma do nove bodisi strogo duhovne („idealistične“), ki bo naglašala duhovno do teoretičnega zanikanja ali vsaj do podcenjevanja in omalovaževanja snovnosti bodisi do integrirajoče kulture, ki skuša vskladiti duhovnost in snovnost, individualnost in družnost, sodelovanje in tekmo, toda z nekoliko večjim poudarkom na duhovnosti, družbenosti in sodelovanju.⁶

Ko slika papež v okrožnici „Zaskrbljenost za družbene zadeve“ podoba sodobnosti v odnosu do razvoja, poudčrta to polarno dvojnost: na eni strani dejanja in usmerjenosti, katerih logični zaključek je uničenje človeštva, na drugi strani pa obstojajo mnogi pojavi in stremljenja, ki obetajo boljše bodočnost. Kot

negativne pojave – poleg splošnega poslabšanja razmer v dvajsetih letih po objavi okrožnice Razvoj narodov in sprevrženja takrat prevladujočega optimizma v sedaj prevladujoči pesimizem – omenja zlasti še vedno obstoječi in celo večajoči se prepad med Severom in Jugom, pa tudi med bogatimi in revnimi v razvitih deželah, brezposelnost in nepolno zaposlitev ter mednarodno zadolženost. Med pozitivnimi pojavi omenja polno zavest vedno širših množic o lastni vrednosti in dostojanstvu vsakega človeka, ki se izraža med drugim po vedno močnejši zahtevi po priznavanju človeških pravic. Kljub delitvi sveta na bloke se širi zavest medsebojne odvisnosti in teženje po miru, ki je nedeljiv. Veča se tudi zavest, da so naravna sredstva omejena in da je treba prenehati z onesnaževanjem okolja. (poglavje: Pregled sodobnega sveta, SRS 11–26).

V taki prehodni dobi igrajo odločilno vlogo skupine, ki poudarjajo brezkompromisno (včasih kar izzivalno kot n. pr. razni kultni) duhovne vrednote. Vsekakor ni samo slučajno, da naglašja papež tako močno prvenstvenost vere povsod, tudi v akademskem področju. V istem govoru v New Orleansu je naglasil:

Katoliško vseučilišče je posvečeno službi resnice kot je vsako vseučilišče. Kljub temu pa izhaja tako v raziskovanju kot v poučevanju iz verske vizije in perspektive in je tako posebno obogateno... Danes obstoja naraščajoče vidna potreba po filozofskem razmišljanju o resnici o človeški osebi. Potreben je metafizičen prijem kot protitež intelektualnemu in moralnemu relativizmu. Kar pa je še bolj potrebno, je zvestoba do božje besede, da se zagotovi, da bo upošteval človeški napredek celotno razodeto resnico o večnem dejanju ljubezni, v katerem zadobita vesoljstvo in še posebej človeška oseba dokončni pomen. Bolj ko skušamo razkriti skrivnostnost človekove osebe, bolj postajamo odprti skrivnosti transcendence. Globlje ko prodiramo v božjo skrivnost, bolj odkrivamo pravo veličino in dostojanstvo človeških bitij.¹⁰

V svojem nagovoru udeležencem občnega zbora papeškega Sveta za kulturo (15. januarja 1988) pa je Janez Pavel II. omenil novo spodbudo za dejavnejšo navzočnost Cerkve v svetu univerzitetne kulture.

Ko govori v „Familiaris consortio“ (1981) o „novi kulturi, ki se sedaj pojavlja“, o „novem humanizmu“, omenja, da nudi jo izsledki znanosti in tehnike nove in neizmerne možnosti za gradnjo takega humanizma. Obstojata pa tudi nevarnost, da se porabijo ti izsledki proti razvoju človekove osebnosti.

Zato postaja potrebno za vse, da obnovimo zavest prvenstvenosti moralnih vrednot, ki so vrednote človeške osebe kot take. Za obnovo družbe stojimo danes pred veliko nalogo, da ponovno osvojimo končni smisel življenja in njegove temeljne vrednote (FC 8, 3).

Možno je seveda tudi, da v množicah ni več dovolj нравnih moči, da bi sledile takim vzgledom. V tej pretežno nezavedni borbi med drsenjem v razkroj in radikalnimi poskusi spremeni ti poedince in razvoj kulture je zanimivo, da je bil n. pr. manjši osip pri kandidatih za katoliške redovniške družbe pri tistih, ki jih imamo za bolj stroge, kot pri tistih, ki velja jo za manj zahtevne. Celó svetne revije so ugotovile, da so med ameriško mladino heroji zopet moderni.¹⁰ Kljub številnim pojavom, ki nakazujejo uničenje človeštva, ostaja papež prav zaradi vere (odrešilni poseg Kristusa v zgodovino) optimist, naglašá pa, da je dolžnost predvsem vernih, da ne štedijo naporov za odpravo krivic in za prevlado (SRS 32) solidarnosti, ki „je pot do miru in obenem tudi do razvoja“ (SRS 39).

Opredelitev družbenega nauka Cerkve

Cerkve si je vedno lastila pravico, da govori in izreka sodbe o družbenih vprašanjih, kar je razvidno že iz prve socialne okrožnice *Rerum novarum*. Tam je zapisal Leon XIII.:

Zavestno in s polno pravico obravnavamo to (družbeno) vprašanje, zakaj gre za vprašanje, ki mu brez vere in Cerkve ni nobene količkaj verjetne rešitve. Ker smo pa Mi čuvarji vere, bi zanemarili svojo dolžnost, če bi molčali. Kajpada zahteva to vprašanje tudi dela in prizadevanja drugih, vladarjev držav, gospodarjev in bogatincev, naposled tudi proletarcev samih, za katere gre, zato brez pomišljanja trdimo, da bo brez Cerkve vse prizadevanje ljudi prazno in zaman. (RN 13, v Gilsonovi angleški izdaji § 16).

V okrožnici „*Graves de communi*“ (8. jan. 1901) pa je poudaril razlog za to stališče:

Nekateri mislijo, da je družbeno vprašanje samo gospodarsko vprašanje; resnica pa je, da je predvsem нравno in versko vprašanje, ki se mora torej tudi reševati predvsem po нравnih zakonih in po naukih vere.

Janez Pavel II. poudarja isto na več mestih v okrožnici *Zaskrbljenost za družbene zadeve* (n. pr. 4, 4; 29–31; 35–43). Sklicujoč se na Leona XIII. zatrjuje Pij XI. v okrožnici *Quadragesimo anno*:

imamo pravico in dolžnost o teh stvareh, namreč družbenih in gospodarskih, soditi z vrhovno oblastjo... A nikakor se ne more odreči od Boga ji izročeni službi, da avtoritarno sodi, ne o tehničnih rečeh, za kar nima ne primernih sredstev in sploh ne poslanstva, pač pa o vseh tistih vprašanjih, ki se nanašajo na нравnost in nje pravec... Le-to je podvrglo in podredilo družbeni red in tudi gospodarske zadeve Naši vrhovni sodbi. (QA 41)

V okrožnici „*Zaskrbljenost za družbene zadeve*“ uvrsti Janez Pavel II. katoliški družbeni nauk izrecno v bogoslovno vedo

in še posebej v moralno teologijo in ne med družbenoslovne vede. To seveda ne pomeni, da ne more obstojati n. pr. katoliško družboslovje (ki je vsaj toliko upravičeno kot marksistično, ki ga predavajo na številnih vseučiliščih), toda ne sme si lastiti značaja uradnega družboslovja Cerkve. Njegovi zastopniki morajo prevzeti vso odgovornost zanj na svoja ramena, čeprav bi zavestno sledili pozivu iste okrožnice, „da morajo navdihovati časne stvarnosti s krščansko zavezanostjo“ (SRS 47). Ker je družbeni nauk Cerkve „točni izraz skrbnega razmišljanja o zapletenih stvarnostih človekovega obstoja v družbi in v meddržavnem redu v luči vere in cerkvenega izročila“ (SRS 41), ga ni mogoče pojmovati kot „tretjo pot“ med liberalnim kapitalizmom in marksističnim kolektivizmom ali kot zameno za kake druge manj radikalne družbene rešitve. Papež jemlje učenje in širjenje družbenega nauka kot tudi obsojanje zla in krivic za del misijonskega poslanstva Cerkve (SRS 41). Papežu gre za osvoboditev celega in vsakega človeka. Zato ne obsoja samo razmer, ki onemogočajo večini, da bi si prislužila sredstev za človeka dostojno življenje, diktature vseh vrst, zatiranje osebne pobude, vsake vrste diskriminacijo, itd., marveč tudi „super-razvoj“, ki obstoja v odvečni razpoložljivosti vseh vrst snovnih dobrin v korist določenih družbenih skupin“ (SRS 28, 2). Ta dela

ljudi sužnje „imetja“ in neposrednega zadovoljevanja brez nobenega drugega obzorja kot množenja ali neprestanega nadomeščanja stvari, ki jih že lastujejo, z drugimi, ki so boljše. To je t. i. civilizacija „potrošnje“ ali „konsumerizem“, ki vključuje toliko „odmetavanje“ in „potrate“. Odmetavajo stvari, ki jih že posedujejo, ki pa jih je sedaj nadomestilo nekaj boljšega, ne da bi mislili na možnost, da imajo trajno vrednost, niti ne na druge ljudi, ki so revnejši. (SRS 28, 2)

Tudi njegova opredelitev revščine je mnogo širša kot jo opredeljuje vsakdanja raba. Revščina vključuje ne samo pomanjkanje zadostnih sredstev za življenjski obstoj, ampak tudi stvari kot so nepismenost, nedostop do višje izobrazbe, razne oblike izkoriščanja, kot tudi gospodarsko, družbeno, politično in versko zatiranje, zanikanje ali omejevanje človeških pravic.

Janez Pavel II. nadaljuje s prenosom težišča v socialnih okrožnicah od naravnega prava (narava, na kateri gradi nadnarava) k razodetju, ki osvetljuje naravo, kar je začel Janez XXIII. V „Familiaris consortio“ je zapisal:

Cerkev cení družboslovno in statistično raziskovanje, kadar se izkaže, da je koristno za razumevanje zgodovinske povezanosti, v kateri je treba razviti pastirsko delovanje in kadar vodi do boljšega razumevanja resnice. Vendar pa ne smemo smatrati takega raziskovanja samega po sebi za izraz duha vere (FC 5, 3).

V svoji okrožnici o delu pa ne samo, da izhaja iz razodetja, marveč jo zaključuje s formalnim poglavjem o „prvinah za duhovnost dela“.

Človekovo družno življenje

Ker je človek po svojem bistvu tudi družno bitje, živi in se udejstvuje v najrazličnejših družbah.

Družina

Temeljna družbena enota je družina. Podrobneje govori o družini v „Familiaris consortio“. Tam beremo:

V zakonu in družini so vzpostavljeni zapleteni medsebojni odnosi – zakonsko življenje, očetovstvo in materinstvo, otroštvo in bratovstvo/sestrstvo – ki uvedejo vsako človeško osebo v „človeško družino“ in v „božjo družino“, ki je Cerkev. (FC 15, 1)

Tudi tukaj je očiten njegov fenomenološki prijem: družine naj postanejo, kar so!

V načrtu Boga Stvarnika in Odrešenika najde družina ne samo svojo *identiteto*, ampak tudi svoje *poslanstvo*, kaj zmore in kaj mora *storiti*. Vloga, h kateri kliče Bog družino, da jo ostvari v zgodovini, izvira iz tega, kar družina je; njena vloga predstavlja dinamičen in eksistenencialni razvoj tega, kar je. (FC 17, 1)

Štiri splošne naloge družine so: 1) oblikovati občestvo oseb; 2) služiti življenju; 3) sodelovati pri razvoju družbe in 4) sodelovati v življenju in poslanstvu Cerkve.

Zakonsko občestvo gradi na naravnem dopolnjevanju moža in žene. V podrobnostih sledi papež pastoralni konstituciji „Cerkev in svet“¹² in svoji okrožnici o delu¹³. Ko vztraja na enakih vrednostih in odgovornosti obeh, ki se kaže edinstveno v medsebojnem dajanju drug drugemu in otrokom, vidi doprinos žene prav v polnosti njene ženske človečnosti, ki jo dokazuje s svojo dejavnostjo bodisi v družini ali izven nje in ne v posnemanju moške vloge. Ženske so v polni meri upravičene do dostopa do dela in opraviil izven družine. Odpraviti pa je treba v družbi splošno razširjeno podcenjevanje dela v okviru družine. V okrožnici o delu piše:

Skušnja potrjuje, da se je treba zavzemati za ponovno priznavanje družbene vrednosti materinskih nalog, za priznavanje vrednosti naporov, ki so s tem združeni, in potrebe otrok po negi, ljubezni in prisrčnosti, da bi se ti otroci mogli razviti v odgovorne, npravno in versko zrele ter psihološko uravnovešene ljudi. Družbi je v čast, če omogoči materi, da se – brez psihološkega ali praktičnega zapostavljanja in, ne da bi trpela zaradi tega škodo v primerjavi s svojimi vrstnicami – svobodno odloči in posveti negi in vzgoji svojih otrok v skladu z različnimi

potrebami njihove starosti. To, da mora pustiti svoje naloge in prevzeti plačano delo zunaj doma, ni pravilno s stališča družbe in družine, če to nasprotuje prvenstvenim ciljem materinstva ali jih otežkoča. (LE 19, 4)

Družine morajo biti tudi odprte drugim družinam in družbi. Papež naglašja za sodobnost predvsem gostoljubnost zlasti za potrebne ter oblikovanje „družinske politike“. Na drugi strani pa imajo družine vso pravico ne samo do splošnega spoštovanja in podpore družbe, marveč tudi do dejanske pomoči – gospodarske, družbene, vzgojne, politične in kulturne – kolikor jo potrebujejo, da morejo primerno izpolnjevati svoje dolžnosti (FC 45).

Poudarek na etničnih skupinah

Katoliški družboslovci, pa tudi cerkvene okrožnice, so do nedavnega enačile organizirano družbo z državo.¹⁴ Šele v novjšem času,¹⁵ ko se je – zlasti po političnih osamosvojitvah kolonij, kjer so gospodarski in politični interesi kolonialnih sil delili člane istega ljudstva v razne državne organizacije¹⁶ – namnožilo število večnarodnih držav in ko so antropologi povečali naše spoznanje o važnosti kulture za razvoj narodov in poedincev, najdemo več poudarka na pomembnosti kulture in družbe kot etnične skupine. Za papeža, ki prihaja iz Poljske, ne predstavlja ta ločitev nobene težave, saj je obstojala Poljska dolga stoletja le kot narod in ne tudi kot država. V okrožnici o delu (LE 10, 3) govori o državi kot „zreli obliki“ naroda, narod pa je lahko ustvarjalna resničnost tudi brez nje.

Tudi če družba še ni dospela do zrele oblike naroda, je vendar velika „vzgojiteljica“ vsakega človeka – čeprav le posredno – (zakaj vsak sprejema v družini prvine in vrednote, ki v svoji celoti sestavljajo kulturo določenega naroda), a je obenem tudi veliko zgodovinsko in družbeno utelešenje dela vseh rodov. Vse to povzroča, da povezuje človek svojo najglobljo človeško identiteto s pripadnostjo svojemu narodu... (LE 10, 3)

Čeprav predstavlja država najvišjo razvojno stopnjo naroda, je vendar samo sredstvo za doseganje obče blaginje njenih prebivalcev. Zaradi raznih vzrokov množičnega preseljevanja kot so ideološka nasprotja, zatiranje svobode, pomanjkanje zadostno ljuljih gospodarskih možnosti in podobno, bi bilo danes težko najti še kako državo, katere prebivalci pripadajo samo enemu narodu. Ker pa je danes državna organizacija mnogo tesneje povezana ne samo z gospodarskim in političnim življenjem naroda, marveč tudi z njegovim kulturnim življenjem (državno šolstvo, podpiranje kulturnih dejavnosti iz državnih virov, itd.), postaja vedno težje skupno življenje, ne da bi bile prizadete pravice ali one skupine (dostikrat namerno). Zato opažamo danes tudi povečano zahtevo manjšinskih skupin po lastni državnosti. Na drugi strani pa postaja zaradi naraščajoče medsebojne

odvisnosti držav dosedanja iz individualizma porojena fikcija državne suverenosti vedno bolj razvidna, kaj je, namreč fikcija. Papež poudarja „sodelovanje za nov mednarodni red, ker je možno ravnati in reševati velikanske in dramatične probleme pravičnosti na svetu, svobode narodov in svetovnega miru le s svetovno solidarnostjo“.¹⁷ Zato ne podpira samo pozitivnega dela Organizacije zedinjenih narodov, marveč navdušuje za tesneje sodelovanje bolj ali manj naravnih skupin držav kot so Zedinjena Evropa in se veseli tudi neznatnih izboljšanj nasprotij med bloki, kot je bil podpis pogodbe o odpravi, čeprav samo po sebi neznatnega dela atomskega orožja med ZDA in SSSR. Tudi deželam v razvoju svetuje, naj se organizirajo v pokrajinske bloke za skupno reševanje problemov.¹⁸

Gospodarsko področje

Osrednja točka gospodarstva kot človekove dejavnosti za oskrbo s potrebnimi sredstvi za zadovoljitev človekovih potreb je človek-delavec, pri čemer je treba upoštevati papeževo opredelitev dela. „Delo je dobrina za človeka – je dobrina njegove človeškosti – kajti človek z delom ne le spreminja naravo, ko jo prilagaja svojim potrebam, temveč se z njim tudi sam uresničuje kot človek“¹⁹ in v določenem smislu celo ‘postaja bolj človek’“ (LE 9,3). Vrednost dela ne izvira iz delavčevega proizvoda, marveč iz dejstva, da je delavec oseba. Zato dela ne smemo smatrati za blago. S tem ni zanikana upravičenost ocenjevati človeško delo tudi z objektivnega vidika (n. pr. po storilnosti), toda vedno mora imeti končno „subjektivni smisel dela prednost pred njegovim objektivnim smislom“ (LE 6,6). Papež razlikuje med delom v objektivnem smislu (vse, kar človek proizvaja, danes predvsem tehnika) in med delom v subjektivnem smislu, človek kot subjekt dela.

Nobenega dvoma namreč ni, da ima človeško delo etično vrednost, ki je naravnost in neposredno povezana s tem, da je tisti, ki delo opravlja, oseba, zavesten in svoboden subjekt, to se pravi subjekt, ki določa o samem sebi. (LE 6,3).

V zgodovini se je razvil spopad med „svetom kapitala“ in „svetom dela“,

z drugimi besedami, med majhno, pa zelo vplivno skupino delodajalcev, lastnikov ali posestnikov proizvodnih sredstev ter mnogo številnejšo množico ljudi, ki so sodelovali pri proizvodnji izključno s svojim delom, niso pa imeli na voljo omenjenih sredstev. (LE 11,3)

Ta ločitev dela in kapitala pa ni naravna, kajti „Vsa proizvodna sredstva, od najbolj preprostih do najmodernejših, je postopoma izdelal človek: človek s svojo izkušnjo in svojo bistrumnostjo“ in so tako „sad zgodovinske rastoče dediščine človeškega dela“. (LE 12,4) V naši pretežno individualistični dobi si lastijo ljudje zasluge za dejanja, ki so jih zmožni le,

ker uživajo znanje in izkušnje preteklih rodov (moderni izumi so možni le, ker je nekdo že prej rešil temeljne probleme) ter obstoj sodobne družbe. Zato je umestno, da opozarja papež na to mnogokrat pozabljeno dejstvo, da živi vsak poedinec in vsaka doba od izsledkov in dela preteklih rodov.

Naj bo človek zaposlen v kakršnikoli dejavnosti, razmema preprosti ali nadvse moderni, povsod mu more postati jasno, da se s svojim delom vključuje v dvojno dediščino: z ene strani v tisto, ki jo sestavljajo vsem ljudem dani naravni zakladi, z druge strani pa v tisto, ki so jo drugi že pred njim iz teh naravnih zakladov pridobili z delom, predvsem z razvitjem tehnike, namreč z izdelavo vedno bolj izpopolnjenih delovnih priprav: ko človek dela, stopa vselej tudi „v delo drugih“ (LE 13, 2).

Zelo umesten je tudi papežev poudarek na razliko med posrednim in neposrednim delodajalcem. „Pod pojem posrednega delodajalca spadajo osebe in raznovrstne ustanove; ta pojem pa obsega tudi kolektivne delovne pogodbe in vedenjska načela, ki so jih vzpostavile te osebe in ustanove ter določajo ves socialno-ekonomski sistem ali pa njegov izraz“ (LE 17, 1). Zaradi zapletenosti sodobnega družbeno-gospodarskega življenja ni mogoče vedno dosegati pravičnosti v medsebojnih odnosih z načeli menjalne pravičnosti ne samo v delovnem razmerju, marveč tudi v drugih. Še tako dobro zamišljena zakonodaja ni zaščitena pred zlorabami (n. pr. zlorabe pri zavarovanju zoper brezposelnost) in pred poedinimi primeri, kjer postane njeno izvajanje samo očitna krivica za prizadete (že Rimljani so poznali to težavo: *summum ius summa iniuria*). Pravilno urejanje družbenih odnosov na tem področju je težišče t. zv. družbene pravičnosti – da se odpravi z družbenimi ukrepi krivice, ki so posledica deloma nepopolnosti, deloma pa tudi same zapletenosti družbenega življenja (n. pr. zagotovitev „družinske mezde“ z družinskimi dokladami).

V apostolski ekshortaciji *Reconciliatio et poenitentia* (2. decembra 1984) omenja papež (menda prvič) „grešne strukture“, kar ponovi tudi v SRS (36, 1-3). Poudarek na grešnih strukturah je sicer navadno ena glavnih točk teologije osvoboditve. Ker pa je govora o grehu, poudarja papež, da so tudi grešne strukture koncem koncev posledica osebnih grehov, vendar predstavljajo oviro, ki jo je težko premagati.

Grešne strukture temeljijo v osebnem grehu in so tako vedno povezane s konkretnimi dejanji poedincev, ki uvedejo te strukture, jih utrjujejo in dosežejo, da jih je težko odpraviti. Tako postajajo močnejše, se širijo in postanejo vir drugih grehov ter tako vplivajo na ravnanje ljudi. SRS 36, 2)

V ekshortaciji, ki jo deloma navaja v opombi § 65, je še bolj podrobno opredelil, kaj mu pomenijo „grešne strukture“.

Kadarkoli govori Cerkev o grešnih stanjih, ali kadar obsoja kot *družbeni greh* določena stanja ali kolektivno ravnanje določenih družbenih skupin, bodisi velikih bodisi majhnih ali celo celih narodov in blokov narodov, se zaveda in razglasa, da so taki primeri *družbenega greha* posledica kopičenja in koncentracije mnogih *osebnih grehov*. Gre za primere zelo osebnih grehov tistih, ki povzročajo ali podpirajo zlo ali pa ga izkoriščajo; tistih, ki imajo možnost, da bi se izognili določenemu družbenemu zlu, ga odpravili ali vsaj omejili, pa tega ne store iz lenobe, zaradi strahu ali zarote molka, s skrivno sokrivdo ali brezbriznostjo; tistih, ki se skrivajo za umišljeno nemožnostjo spremeniti svet in tudi tistih, ki se izmikajo potrebnemu naporu in žrtvam ter ustvarjajo slepilne razloge višjega reda. Prava odgovornost leži zato na poedincih.

Ker je kapital potreben za vsako gospodarjenje, nima smisla opredeljevati kapitalizem kot gospodarski sestav, ki uporablja kapital. Za papeža se je kapitalizem razvil

ker so dali delavci svoje moči na voljo skupini podjetnikov, skupini, ki se je dala voditi po načelu kar največjega dobička in je zato skušala dati kar najmanjše plačilo za delo, ki so ga opravljali delavci. K temu je treba dodati še druge prvine izkoriščanja, združene s pomajkljivo varnostjo pri delu in brez varstva za zdravje in življenje delavcev in njihovih družin (LE 11, 3; poudarek moj).

V takem kapitalizmu se izraža tudi ekonomizem, ki gleda v delu samo enega izmed činiteljev proizvodnje. Ekonomizem pa je vsaj praktično tudi materializem, kolikor „neposredno ali posredno vsebuje prepričanje o prvenstvu in prednosti materialnega, medtem ko to, kar je duhovnega in osebnostnega (človekovo delovanje, moralne in podobne vrednote), neposredno ali posredno podreja materialni stvarnosti“ (LE 13, 3). V tem pogledu sta si kapitalizem in komunizem (dialektični materializem) enaka:

Tudi v dialektičnem materializmu človek ni prvenstveno subjekt dela in tvorni vzrok proizvodnega procesa, temveč ga obravnavajo in umevajo v odvisnosti materialnega, kot nekakšno „rezultanto“ ekonomskih in proizvodnih odnosov, ki prevladujejo v določeni dobi. (LE 13, 4)

V okrožnici Zaskrbljenost za družbene zadeve ugotavlja, da je svet razdeljen na dva nasprotna bloka, ki temeljita na „dveh zamislih razvoja oseb in ljudstev“, ki sta oba „nepopolna in potrebujeta radikalni popravek“ (SRS 21, 1). Družbeni nauk Cerkve zavzema zato „kritično stališče do obeh, do liberalnega kapitalizma in do marksističnega kolektivizma“ (SRS 21, 2). To enačenje kapitalizma in komunizma je močno razburilo

zastopnike t. zv. „demokratskega kapitalizma“ v ZDA (Michael Novak). Očitali so papežu, da je prelomil z dosedanjo tradicijo, ki je smatrala komunizem za večje zlo kot kapitalizem in tudi nedoslednost, ker poudarja v isti okrožnici važnost zasebne pobude, ki je po njihovem mnenju osrednjega pomena za kapitalizem.

V okrožnici o delu obravnava papež tudi nekatera posebna vprašanja, v katerih nadaljuje izročilo svojih prednikov: zasebna lastnina je upravičena, toda ni absolutna. Dobrine so namenjene vsem ljudem in obstoja skupna pravica do njih rabe. Podružbljenje proizvodjalnih sredstev more biti v določenih primerih upravičeno, vendar mora upoštevati osebnostni vidik. „Če hoče biti katerakoli socializacija proizvodjalnih sredstev pametna in plodna, mora upoštevati ta vidik“ (LE 15, 2). Temu namenu morejo služiti razni predlogi za soudeležbo delavcev v lastništvu proizvodnih sredstev, v upravljanju gospodarstva, na dobičku podjetja in raznih kombinacij teh vidikov. Podružbljenje proizvodnih sredstev

samo po sebi še ne pomeni, da je ta lastnina „socializirana“. O socializaciji moremo govoriti šele tedaj, če je zajamčena subjektiviteta, to je osebnostna narava družbe, z drugimi besedami, če lahko na podlagi svojega dela vsak s polno upravičenostjo gleda nase kot na solastnika velikega „delovnega prostora“, v katerem je zaposlen z vsemi drugimi. (LE 14, 7)

Organizirane družbe so dolžne

skrbeti za globalno načrtovanje v prid diferenciranega zaposlitvenega področja, kjer poteka ne le gospodarsko, temveč tudi kulturno življenje določene družbe ali dežele; poleg tega morajo paziti na pravilno in razumno organizacijo dela na kraju zaposlitve. Ta skrb za celoto je navsezadnje naložena državi; vendar to ne sme pomeniti centralizacije, ki bi jo enostransko izvajale javne oblasti (LE 18, 2).

V današnji svetovni povezanosti je potrebno mednarodno sodelovanje, o katerem je obširno govoril že Pavel VI. v svoji okrožnici „O napredku narodov“ in pred kratkim Janez Pavel II. v svoji zadnji okrožnici (SRS).

Ker je vsakdo dolžan delati (v mejah svojih sposobnosti – za svoj razvoj, pa tudi za svojega bližnjega od lastne družine do človeštva, čigar član je ter za bodoče rodove), ima tudi določene pravice: do zaposlitve ali primerne vzdrževanja, kadar ni dela. Pravična plača je preizkusni kamen pravičnosti celotnega družbeno-gospodarskega sestava in njegovega pravičnega poslovanja.

Poleg plače našteva papež še vrsto socialnih storitev, „katerih namen je zagotavljati življenje in zdravje delavcev ter njihovih družin“ (LE 19, 6): zdravstveno nego, posebno še za primere

nesreče pri delu, počitek, vsakoletni dopust, pokojnino, starostno zavarovanje in zavarovanje za primere nesreče pri delu (namdestek izgubljenega zaslužka), ter primerno delovno okolje za telesno in нравno zdravje.

Delavcem je priznana pravica do delavskih organizacij za zaščito pravic delavcev, toda njihov značaj mora iti preko razredne borbe.

Res so glasniki boja za družbeno pravičnost, za utemeljene pravice delavcev v njihovih različnih poklicih. Vendar je treba ta „boj“ razumeti kot tisto normalno zavzetost „za“ pravičen blagor; tukaj za blagor, ki ustreza potrebam in zaslugam delavcev, združenih po poklicih. Ni pa to „boj“ zoper druge. (LE 20, 3)

Delovanje delavskih strokovnih organizacij (kot tudi vsake druge interesne skupine v družbi) je omejeno po skupni blaginji celotne družbe. To velja tudi za stavke. Nepričakovana pa je papeževa zahteva, da ne smejo imeti „pretesnih“ vezi s političnimi strankami. Ker vpliva v sodobni državi vlada s svojimi ukrepi močno na gospodarske razmere, je večkrat potrebno, da ščitijo delavske organizacije upravičene interese delavcev z vplivom na politične stranke ali celo s svojo stranko. Nobenega dvoma ni, da izvajajo podjetniki mnogo hujše pritiske na vlade v zaščito svojih koristi, čeprav to morda za javnost ni tako očitno kot pa je politična dejavnost delavskih organizacij. Skušnja tudi kaže, da ne morejo dobiti pri volitvah večine glasov delavske stranke, ki imajo v programu ozke skupinske interese (n. pr. v Angliji; nacistične in peronistične stranke pa ni mogoče imeti za prave delavske stranke).

Janez Pavel II. se zavzema tudi za kmečkega delavca. V industrijski in po-industrijski družbi se zmanjšuje število poljedelškega prebivalstva, kar pomeni zanj manjšo družbeno in gospodarsko moč. Profesor Anton Tautscher je opozoril na dejstvo, da postavljajo gospodarski pogoji, ki so prilagojeni industrijski družbi, tako velike težave za kmetijstvo, da ne more obstajati brez posebne državne zaščite ter posebnih okoliščin, ki bi omogočile kmetijstvu, da bi imelo vsaj nekoliko enako izhodišče kot industrija.²⁰ Razmere so še toliko slabše, ker spodrinjajo kmetijski veleobrati družinske kmetije. Na drugem mestu omenja papež dolžnost bolj daljnovidnega izkoriščanja narave.²¹ Tukaj bi bilo umestno omeniti, da grozi uničiti sedaj prevladujoči način industrijskega kmetovanja (tovarne na poljih) v nekaj desetletjih rodno plast zemlje, kar bo privedlo do prehranjevalne krize celo v deželah, ki se danes duše v presežkih hrane (ko istočasno drugod umirajo tisoči od lakote). Veliko ekološko nevarnost predstavlja tudi uničevanje gozdov deloma zaradi okvare okolja (zlasti v industrijskih državah) in deloma zaradi naraščajočega sekanja pragozdov. Poljedelsko prebivalstvo predstavlja sicer še večino v gospodarsko manj razvitih deželah, toda tam obstojajo posledice kolonizacije (uvredba monokultur)

in pa lastninske razmere, ki zahtevajo „korenite in neodložljive spremembe“ (LE 21,3). še bolj je poudarjen ekološki vidik v SRS (34).

Papež se zavzema tudi za preskrbo primernih zaposlitvenih možnosti za osebe, ki imajo omejene sposobnosti. Izseljenci in preseljenci morajo uživati enake pravice kot drugi delavci. „Izselitev zaradi dela nikakor ne sme postati priložnost za finančno ali gospodarsko izkoriščanje“ (LE 32,3).

Klic po spreobrnitvi

Povečano število ljudi na svetu, kot tudi naraščajoči standard življenja, ki postavljata vedno večje zahteve na omejena naravna sredstva, večje spoznanje o nepopravljivi škodi, ki jo povzroča človek (n. pr. uničevanje zaščitne plasti ozona v ozračju), večja mednarodna prepletenost na vseh področjih, skoraj istočasno zaznavanje dogodkov po celem svetu, povzročajo v človeštvu zavest bližajoče se skoraj neizogibne katastrofe. Mnogi jo skušajo zadušiti s hrupnim veseljačenjem ali z mamili. Papež kliče k resničnemu spreobrnjenju v mišljenju in ravnanju. Upa, da se bodo ljudje „polno zavedli potrebe po spremembi duhovnih stališč, ki določajo razmerje vsakogar do samega sebe, do bližnjega, tudi do najbolj oddaljenega človeškega občestva, in do narave same. In vse to v vidiku višjih vrednot kot je obča blaginja...“ (SRS 38,3) To spreobrnjenje pa se kaže v kreposti solidarnosti. Solidarnost

ni čustvo nedoločena sočustvovanja ali plitko neugodje ob nezgodah toliko ljudi in daleč. Je nasprotno trdna in vztrajna odločitev zavezati se obči blaginji; to pomeni dobrobitju vseh in vsakogar, ker smo dejansko vsi odgovorni za vse. (LE 21; podobno SRS 38,6)

Solidarnost, ki poudarja medsebojno odvisnost in vrednost vsake osebe, je „pot k miru in istočasno tudi k razvoju“ (SRS 39,8).

OPOMBE

* Navajanja iz okrožnice „O človeškem delu“ so iz slovenskega prevoda Cerkveni dokumenti 13. Prva številka pomeni člen, druga pa odstavek poedinega člena okrožnice.

¹ Kenneth Leech omenja v članku „Some Recent Trends in Catholic Social Theology“, objavljenem v *Theology*, 1. 88 (1985), str. 365-374 naslednje spremembe: „V dobi med *Pacem in Terris* (1963) in *Evangeliu Nuntianti* (1975) je tako mogoče razločiti določene jasne smeri v katoliški socialni teologiji: skrb za preoblikovanje sveta; visok pogled na človeštvo kot deležnik božanske podobe; odklon pojmovanja 'dveh ravni'; poudarek na teologiji 'znamenja časa'; gorečnost za svetovni mir in pravičnost med narodi; poudarek na družbeni pravičnosti in ne na neomejenih pravicah lastnine; previdno podpiranje revolucij pod določenimi pogoji; zavrnitev gledanja na marksizem kot na monolitičen sestav; in sprejem teološke metode, ki je bolj reflektivna kot deduktivna“ (str. 369).

- ² Dosedanje okrožnice Janeza Pavla II. so: *Redemptor hominis* (4. marca 1979), *Dives in misericordia* (30. novembra 1980), *Laborem exercens* (14. septembra 1981), *Slavorum apostoli* (2. junija 1985), *Dominum et vivificantem* (18. maja 1986), *Mater Redemptoris* (25. marca 1987) in *Sollicitudo rei socialis* (30. decembra 1987).
- ³ Otto Vilcnik n. pr. ugotavlja s socialnim razslojevanjem, ki smo mu priča v zahodnih družbah, se ukinja, presnavlja klasični delavec. Obstal bo le kot marginalna manjšina, morda s takšno družbeno težo in vplivom, kot jo imajo danes kmetje. Rojevajo se nove socialne plasti, določene z novo organizacijo vlog in mest v prevladujoči dejavnosti družbe, ki je tokrat izrazito ustvarjalne intelektualne narave. „Slovenci v obdobju prestrukturiranja Evrope“. *Revija 2000*, št. 33-34 (1987), str. 126.
- ⁴ Nastanek okrožnice *Rerum novarum* je orisal msgr. Tardini, ki je odkril rokopis Leonovega tajnika msgr. Volpinija. Ta je ohranil vse enačice od prvotne predloge do končnega besedila. Študijo je objavil msgr. Antonazzi l. 1957 v Rimu pod naslovom „L'enciclica 'Rerum novarum'“.
- ⁵ Peter Hebblethwaite, *The Mind of John Paul II. Grail* str. 23.
- ⁶ Slovenski prevod komentarja je dodan slovenskemu prevodu okrožnice na straneh 56-68.
- ⁷ Podrobneje navaja pravice družin v listini družinskih pravic v „*Familiaris consortio*“ § 46.
- ⁸ *Origins*, št. 16/17, 1. oktobra 1987.
- ⁹ Več o Sorokinu in njegovi teoriji, glej: R. Čuješ, *Družbena filozofija za dobo socializacije*, Slovenska pot, l. XI., 1966.
- ¹⁰ *Origins*, št. 16/17, 1. oktobra 1987.
- ¹¹ Tednik *U. S. NEWS & WORLD REPORT* je objavil 22. aprila 1985 članek. „*Heroes Are Back*“ (str. 44-46), v katerem ugotavlja Susanna McBee, da ni imela mladina (raziskava je bila omejena na mladino od 18-24 let) vzornih likov v šestdesetih in sedemdesetih letih, zdaj pa jih zopet ima. Med njimi sta bila na 7. in 8. mestu Janez Pavel II. in Mati Terezija.
- ¹² Prim.: zlasti 1. poglavje 2. dela (§ 47-52).
- ¹³ Prim.: zlasti § 10 in § 19, 4-5.
- ¹⁴ Nekateri jeziki kot francoščina uporabljajo isto besedo „*nation*“ za državo in za narod. V Kanadi so vodili dolgo debato, ali predstavlja Kanada eno ali dve „*nations*“.
- ¹⁵ Pontifikalni svet za kulturo je bil ustanovljen šele l. 1983. Knjiga *The Church & Culture since Vatican II*, ki jo je uredil Joseph Grmallion (Notre Dame, IN: Univ. of Notre Dame Press, 1985, 330 strani) prinaša pet nagovorov Janeza Pavla II. o kulturi in posnetke njegovih izjav od l. 1978 do 1984, ki se nanašajo na kulturo.
- ¹⁶ Slovenci trpimo še danes zaradi take ozemeljske delitve narodnega ozemlja.
- ¹⁷ *Familiaris consortio*, § 48, 1.
- ¹⁸ Zaskrbljenost za družbene zadeve, § 45.
- ¹⁹ Čeprav spominja papeževa formulacija, da se „človek z delom sam uredničuje“ na Marxovo tezo, da se je človek sam ustvaril z delom, je med obema bistvena razlika. Marx kot materialist zanika, da bi

Bog ustvaril človeka. Janez Pavel II. pa uporablja fenomenološko izražanje. Človek z delom oblikuje svoje bistvo (ustvarjena odpodoba Boga), ki je v njem potencialno že v trenutku spočetja. Razlika pri obeh je tudi v pojmu dela samem. Za Marxa je delo predvsem fizično delo, dočim je pojem dela pri papežu mnogo širši.

²⁰ Anton Tautscher, *Bankenverstaatlichung*.

²¹ V nagovoru mladim italijanskim kmetom (9. januarja 1988) je rekel med drugim: „Potrebna je razumna skrb za okolje. Kjerkoli se to ne dogaja, se odpoveduje človekova oseba svoji vlogi do narave po jasnem božjem načrtu. Zmago slavi sebičnost brez nadzorstva in neomejena materialna korist. Na žalost se to dogaja danes le prepogosto. Raba narave brez ozira na okolje in človeka kvari lepoto podeželja, izkoreninja dinamično življenjsko ravnotežje, povzroča onesnaženje in razpad, škoduje naravnim dogajanjem in ogroža preživetje živega“. *Osservatore Romano*, angleška izdaja, št. 5, 1988., str. 8.

SOLLICITUDO REI SOCIALIS

19. februarja t. l. je izšla v Vatikanu nova okrožnica papeža Janeza Pavla II. — Sollicitudo rei socialis — Zaskrbljenost za družbene zadeve. Datirana je 30. decembra 1987, da je še ujela 20. obletnico okrožnice Pavla VI. Populorum progressio (26. marca 1967), katero hoče času primerno dopolniti. „Nepretrgana zveza in obnova sta dejansko dokaz večne vrednote cerkvenega nauka“ (3).

Kratka vsebina.

Okrožnica „O razvoju narodov“ je dejansko aplikacija nauka zadnjega Vatikanskega zbora o družbenih zadevah, v kolikor zadeva posebne probleme narodov v razvoju. Od 19 citatov dokumentov Vatikanskega cerkvenega zbora se jih nanaša 16 na konstitucijo „Veselje in upanje“. Okrožnico samo označujejo tri izvorne točke: 1) poudarja etični in kulturni značaj problemov zvezanih z razvojem; 2) v poudarjanju univerzalnosti družbenega vprašanja naglašja moralno ocenjevanje neenake razdelitve sredstev za življenje, ki mora vplivati na osebne odločitve kot tudi na odločitve vlad; 3) nova definicija miru kot razvoja. Janez Pavel II. podaja nato sliko sodobnega sveta: čeprav je bilo v dveh zadnjih desetletjih mnogo storjenega za razvoj narodov, je treba ugotoviti, da v celoti veliki upi niso bili uresničeni. Razlike med severom in jugom še vedno obstojajo in so se v več primerih celo povečale. Poleg gospodarskih razlik obstojajo še druge: nepismenost, zanikanje človeških pravic, gospodarsko, družbeno, politično in celo versko zatiranje, zanikanje pravice do zasebne gospodarske pobude, monopol oblasti, ki si jo lastijo poedine politične stranke.

Odgovornost za to poslabšanje leži na mnogih. Deloma so ga krive dežele v razvoju same, posebno njih gospodarski in politični voditelji. Krive so tudi razvite dežele, ki mnogokrat ne nudijo pomoči, ki bi jo morale. Ovira so tudi gospodarski, finančni in politični mehanizmi, ki delujejo pogosto kot avtomatično, čeprav jih vodijo ljudje.

Dvoje posebnih znamenj nezadostnega razvoja, ki pa zadevata tudi razvite dežele, sta obupno stanje bivališč ter brezposelnost in samo delna zaposlitev. K temu je treba prišteti še prezadolžitev dežel v razvoju, ki morajo porabljati svoja sredstva za odplačevanje dolgov in obresti na škodo lastnega gospodarskega razvoja in mnogokrat celo na škodo preživljanja lastnega prebivalstva.

Razvoj ovira tudi delitev sveta v dva politična in ideološka tabora, ki hočeta vsiliti svoje poglede tudi drugim. To vodi večkrat do državljanske vojne v deželah v razvoju. Te države porabljajo mnogokrat

tudi pomoč od zura za oboroževanje. Čeprav obstojajo razne ovire za mednarodno sodelovanje, ne predstavlja ne politične in ne ideološke razlike nobene ovire za popolno svobodo v prodajanju orožja. Če prištejemo k temu še nevarnost nakopičenega atomskega orožja in terorizem, je več izgledov za medsebojno uničenje kot pa za razvoj k bolj človeškemu življenju. Rast prebivalstva tudi povzroča težave tako v deželah v razvoju zaradi hitrega naraščanja kot tudi v razvitih državah zaradi velikega upadanja rojstev.

Sodobnost kaže poleg negativnih tudi pozitivne značilnosti. Med pozitivne spada, da se vedno več ljudi zaveda svojega lastnega dostojanstva, ki velja za vse. To se kaže v povečanih zahtevah po spoštovanju človeških pravic in protestih, kadar so kršene. To velja tudi za kulturno identiteto ljudstev. Kljub razdeljenosti sveta se širi zavest medsebojne odvisnosti in potrebe po solidarnosti. Veča se tudi zaskrbljenost za mir, ki mora biti nedeljiv ter mora temeljiti na pravičnosti in na primernejši delitvi dobrin razvoja. Ljudje se začnajo zavedati v večji meri omejenosti naravnih zakladov in zahtevajo večjo zaščito narave. Mnogi državniki in drugi izvedenci, kot tudi ustanove si resno prizadevajo, da bi rešili te probleme. Nekatere dežele Tretjega sveta so uspele doseči samozadostnost v prehrani ali doseči dovoljno stopnjo industrializacije, da morejo nuditi spodobno življenje in zaposlitev svojemu prebivalstvu.

Avtentičen razvoj človeka ni avtomatičen ravnočrten proces in ni omejen samo na gospodarsko plat. Zajeti mora celotnega človeka. Za vernike pomeni današnji razvoj točko v zgodovini, ki se je pričela ob stvarjenju in ki je vedno v nevarnosti, da podleže skušnjavi malikovanja. Razvoj vključuje priznanje pravic vsakogar. V notranjosti držav pomeni to zlasti pravico do življenja na vsaki stopnji svojega bivanja, pravice družine kot temeljne družbene skupnosti, pravičnost v delovnih odnosih, politične pravice in pravico do nadnaravnega življenja (pravico izpovedovati in živeti po svoji veri). Na mednarodnem področju pomeni razvoj spoštovanje identitete vsake skupine s svojimi zgodovinskimi in kulturnimi značilnostmi ter enakost.

Razvoj je treba uresničevati v okviru solidarnosti in svobode. Za vernike mora temeljiti na ljubezni do Boga in do bližnjega ter voditi do dobrih odnosov med poedinci in družbo. Imeti mora tudi pravičen odnos do narave.

Ker je razvoj bistveno tudi moralnega značaja, je možno uporabljati tudi kategorije kot „greh“ in „strukturni greh“. Posebno značilna sta teženja po dobičku in žeja po oblasti „za vsako ceno“, ki pomenita poabsolutenje človekove usmerjenosti. Za njuno odpravo je potrebno „spreobrnjenje“. To se kaže v naraščajočem priznavanju medsebojne odvisnosti tako poedincev kot narodov. Izraženo pozitivno je to krepost solidarnosti, ki priznava enakovrednost drugega, onemogoča njegovo izkoriščanje in priznava, da so svetne dobrine namenjene vsem. Tako postane solidarnost pot do miru in do razvoja. Za kristjana je utemeljena na ljubezni in veri v enotnost človeštva.

Cerkev sicer ne nudi tehničnih rešitev za odpravo pomanjkljivega razvoja, toda razvoj sam ni zgolj tehničnega značaja. Zato nudi

Cerkev svojo pomoč s svojim družbenim naukom, ki ni „tretja pot“ med liberalnim kapitalizmom in marksističnim kolektivizmom ali možna alternativa drugim rešitvam, ki si nasprotujejo manj radikalno. Predstavlja svojo lastno kategorijo, ki je formulacija rezultatov skrbnega razmišljanja o zapletenih stvarnostih človekovega bivanja v družbi v luči vere in cerkvenega izročila. Zato spada v področje teologije in predvsem moralne teologije. Učenje in širjenje družbenega nauka je del oznanjevanja evangelija enako kot obsodba zla in krivic.

Družbeni nauk Cerkve mora biti danes še bolj kot kdajkoli preje odprt mednarodnim vidikom. Med temi je dajanje prednosti revežem (njih število narašča tudi v razvitih deželah) in poudarjanje socialnih obveznosti zasebne lastnine. Posebne oblike revščine predstavlja tudi zanikanje temeljnih človeških pravic, med njimi pravice do verske svobode in gospodarske pobude. Potrebne so reforme v mednarodni trgovini, v svetovnem denarnem in finančnem sistemu. Rešiti je treba vprašanje izmenjave tehnologije in strukture obstoječih mednarodnih organizacij ter okvir mednarodnega pravnega reda. Pogoj za svetovno solidarnost je avtonomija in samoopredelitev. Solidarnost pa zahteva tudi pripravljenost na žrtve za dobrobit celotne človeške družbe.

Opombe.

Poedinci se bodo ustavili pri branju in študiju te okrožnice pri različnih točkah, od katerih se čutijo posebej nagovorjene. Bolj ali manj popoln komentar bi seveda presegal dolžino okrožnice same. Osebo se bom omejil samo na nekaj točk, ki se mi zdijo pomembne.

Okrožnica je precej obsežna in obsega poleg uvoda (1-4) še naslednja poglavja (naslovi so v prevodih v žive jezike): Izvirnost okrožnice *Populorum progressio* (5-10), Pregled sodobnega sveta (11-26), Avtentični razvoj človeka (27-34), Teološko branje sodobnih problemov (35-40), Nekaj posebnih vodil (41-45) ter Zaključek (46-47). Ti različni vidiki kot tudi obširno navajanje Pavlove okrožnice o Razvoju narodov (izrecno je navedena 32-krat) vodijo do številnih ponavljanj. Papež navaja v okrožnici tudi več vatikanskih dokumentov zadnjega časa (o stanovanjski stiski, o vprašanju prezadolžitve držav v razvoju, o teologiji odrešenja) kot tudi dve svoji apostolski vzpodbujanji o družini (1991) ter o spravi in pokori (1984).

Pri sestavi te okrožnice je upošteval papež tudi številne misli in pobude, ki jih je dobila od različnih škofovskih konferenc. Papeška komisija „Pravičnost in mir“ kot odgovor na svojo okrožnico, v kateri je med drugim prosila tudi za ideje in pobude, kako najbolje obogatiti, in če treba, tudi posodobiti nauke Pavlove okrožnice za njeno dvajsetletnico (2).

Kljub temu, da najdemo v okrožnicah mnogo podatkov in izsledkov družboslovnih ved, poudarja papež, da spada družbeni nauk Cerkve v področje teologije in bolj specifično v področje moralne teologije. S tem je ovrgel pogoste očitke nekatoličanov, pa tudi nekaterih katoličanov ne samo proti papeškim okrožnicam, ampak tudi proti zadnjim skupnim pastirskim pismom škofov ZDA in Kanade (v ZDA

laični teolog Mihael Novak in njegova skupina, družboslovec-duhovnik Andrew Greeley), češ da nimajo pojma o gospodarstvu. Moralna merila ne izgubijo svoje veljave, če jih stvarnost ne upošteva. Služijo za oceno vsakokratne stvarnosti. Kot ideal pa malagajo dolžnost vsem udeležencem, da store vse, kar je v njihovi moči, da se stvarnost približa zaželenemu stanju. Tehnična vprašanja so predvsem odgovornost laikov, ki morajo „navdihovati časne stvarnosti s krščansko zavezanostjo“ (47). Za Cerkev kot tako pa velja, da je del njenega poslanstva evangelizacije učenje ter širjenje družbenega nauka kot tudi obsojanje zla in krivic na družbenem področju (41). Pod tem vidikom je tudi smiselno govoriti o „strukturah greha“, ki „temelje v osebnem grehu in so tako vedno povezane s konkretnimi dejanji poedincev, ki uvedejo te strukture, jih utrdijo in jih napravijo težko odpravljlive. Tako postanejo močnejše, se širijo in postanejo vir drugih grehov in vplivajo tako na ljudsko obnašanje“ (36). Posebej omenja papež „vsepoživajočo željo po dobičku“ in „žejo po oblasti“ z namenom, vsiliti svojo voljo drugim, obe „za vsako ceno“. Za njuno premaganje je potrebna prava „spreobrnitev“ (37, 38).

Papež naglašča, da ni družbeni nauk Cerkve „tretja pot“ med liberalnim kapitalizmom in marksističnim kolektivizmom, niti ni možna alternativa kakim drugim rešitvam, ki si nasprotujejo manj radikalno. Predstavlja svojo lastno kategorijo. Tudi ni ideologija, marveč „točni izraz izsledka skrbnega razmišljanja o zapletenih stvarnostih človekovega obstoja v družbi in v meddržavnem redu v luči vere in cerkvenega izročila“ (41). Strogo vzeto ni mogoče primerjati družbenega nauka katoliške Cerkve z nobenim konkretnim realiziranim ali tudi samo zamišljenim družbeno-gospodarskim sestavom, ker predstavlja samo nekaj vedno veljavnih načel in vrednot. Kljub temu, da se večkrat katoličani sklicujejo na Cerkev kot vir in potrdilo svojih zamisli o družbeni ureditvi (n. pr. *Quadragesimo anno* za stanovsko državo) in celo državniki za svoje družbene ureditve (n. pr. avstrijska in portugalska korporativna država), se Cerkev dobro zaveda, da se družbeno-gospodarske oblike vedno spreminjajo. Celo v okrožnici, ki priporoča „tisto popolnejšo obliko organizacije, ki smo jo zgoraj omenili, namreč korporacije“ (Qua. an. 87), naglašča „da je ljudem svobodno izbrati tisto obliko, ki jim bolj ugaja, če je le poskrbljeno za pravičnost in za potrebe obče blaginje“ (Qua. a., 86). Misel, ki jo najdemo v skoraj vseh socialnih okrožnicah, je poudarjena tudi v tej: „Cerkev ne nudi tehničnih rešitev za vprašanja nezadostnega razvoja kot takega, kakor je potrdil že Pavel VI. v svoji okrožnici. Cerkev namreč ne predlaga gospodarskih ali političnih sestavov ali programov, niti ne kaže prednosti za enega ali drugega pod pogojem, da je primerno spoštovano in pospeševano človekovo dostojanstvo in pod pogojem, da ji je dovoljen prostor, ki ga potrebuje za opravljanje svojega poslanstva v svetu“ (41). Odgovornost za uresničitev boljšega družbenega reda pripada predvsem laikom (47). Čeprav nobena še tako dobra družbena ureditev ne bo realizacija božjega kraljestva, ne smemo jemati tega za izgovor, da ne bi posvečali vseh svojih moči za izboljšanje življenjskih prilik za poedince in narode, za razvoj in za mir (48).

Papež ne govori v tej okrožnici samo o nezadostnem razvoju, ampak tudi o pretiranem razvoju (super-razvoj), „Ta super-razvoj, ki obstoja v prekomerni dosegljivosti vsake vrste gmotnih dobrin v dobro določenim družbenim skupinam, usuznji z lahkoto ljudi „posesti“ in neposrednemu zadoščevanju z nobenim drugim obzorjem kot pomnoževanjem ali stalnim nadomeščanjem s stvarmi, ki jih že posedujejo ali z drugimi še boljšimi. To je t. zv. civilizacija ‘potrošnje’ ali ‘potrošništvo’ (consumerism), ki vključuje mnogo ‘odmetavanja’ in ‘zapravljanja’. Odmetavajo predmete, ki jih že imajo, ki pa jih nadomesti nekaj boljšega, ne da bi pomislili na njihovo lastno trajno vrednost ali na koga drugega, ki je revnejši“ (28). Ta super-razvoj je toliko bolj vnebovpijoč, ker narašča istočasno število oseb, ki ne morejo zadostiti niti svojih temeljnih potreb in to ne samo v deželah v razvoju, marveč tudi v razvitih deželah samih. Kot je bilo poudarjeno že v več drugih okrožnicah, naglašja papež tudi v tej, da nismo dolžni podpirati revežev samo od svojih previškov, marveč od svojih lastnih „potreb“. Gre celo tako daleč, da se ne ustavi niti pri predmetih, ki služijo bogoslužju. „Soočeni s primeri bede jih ne smemo prezreti v prid odvečnim cerkvenim oblačilom in dragi opremi za bogoslužje; nasprotno, postati more dolžnost prodati te stvari za preskrbo hrane, pijače, obleke in stanovanj za tiste, ki nimajo vsega tega“ (31).

Z večjo vključitvijo izvenevropskih narodov in njihovih predstavnikov v organizacijsko življenje Cerkve postajajo novejšje okrožnice tudi bolj pozorne za kulturne razlike med narodi in za njihovo pravico do lastnega razvoja. Ta okrožnica protestira, da vnašata zahodni in vzhodni blok svoja nasprotstva med ljudstva v razvoju (imperializem) in dajeta svojo pomoč za ceno priključitve enemu ali drugemu. Nasprotja med obema blokoma niso samo političnega, marveč tudi ideološkega in vojaškega značaja. Ne gre samo za različno stopnjo razvoja, marveč za nasprotstva med samima „zamislima razvoja poincev in narodov. Obe zamisli pa sta nepopolni in potrebujeta temeljni popravek“ (21). Vodilno vlogo med narodi opravičuje samo možnost in pripravljenost na široko in velikodušno prispevati k obči blaginji (23). Niti potreba po razvoju ne sme služiti kot pretveza vsiljevati drugim lastni način življenja ali lastno vero (32).

Okrožnica zelo poudarja solidarnost na vseh stopnjah človekovega življenja — med osebami, v naravnih družbah kot družini in narodu, v raznih organizacijah, in med narodi. Solidarnost je obenem pot k miru in razvoju (39). V veri ji odgovarja ljubezen. V veri najdemo model enotnosti človeštva, ki mora navdihovati naravno solidarnost (40).

O Razmišljanjih ob Kosovi opredelitvi filozofije

Kosova dolga kritika (Meddobje 1987, 3-4, 202-319: 17 strani; vnaprej: K2) mojega razmišljanja (pod psevdonomom „A. Jantar“, Meddobje 1987, 1-2, 139-153: 15 strani; vnaprej: J) o njegovem poskusu nove opredelitve filozofije (Meddobje 1984, 3-4, 167-180: 14 strani; vnaprej: K1), me obvezuje na odgovor.

Odgovor, ne zagovor. Tudi ne oporeko, ker ne maram prereke (polemike).

Upam, da ne bom zašel v to, kar se mi zdi, da opažam pri svojem sogovorniku: da bi mu prideval to, česar ni trdil. Npr.: nisem trdil, da bi po Kosu morala biti filozofija aksiomski sestav (K2, 306); ni res, da se zadovoljim z ugotovitvijo, da predstavlja tak in tak mislec Kosovim stavkom nasprotno misel ali spoznanje (K2, 302); nikjer ne trdim, da je logika isto kot matematika (K2, 316); itd.

Upam, da ne bom zašel v zaprtost, ki onemogoča kakršenkoli razgovor. Ne ugaja mi, npr., takšnotele sklepanje: „če filozofija ni znanost — kaj je potem? Umetnost? Beletrija?“ (K2, 311). Zakaj ne bi mogla biti prav to: filozofija? Če Kos sprejema, da je filozofija samo ena izmed štirih zvrsti spekulativnega razmišljanja (K2, 311), ali s tem ne priznava, da filozofija ni znanost? Ali mar s tem dejansko ne postavlja na isto raven filozofijo, zgodovino, naravoslovne znanosti in matematiko? Kos sam priznava, da znanstveniki le s pomočjo filozofije lahko rešijo dvom o snovni resničnosti (K2, 305); ali to ne pomeni, da filozofija daje ontološko podlago znanostim, in da potemtakem tu gre za resničen problem (K2 309)? Če bi bile filozofija in znanosti enakovredne zvrsti razmišljanja, recimo na isti ravni, kakšno podlago bi znanostim mogla nuditi filozofija (ali filozofiji znanost)? V Jantarjevem razmišljanju je filozofija vsaj spoznavoslovna (gnozeološka) in bitoslovna (ontološka) podlaga za znanost.

Skušal bom slediti Kosovi želji, da naj nadaljujem s prodiranjem v filozofski svet „ne le v širjavo in daljavo“ (K2, 318). Ne upam si misliti, da bi uspel priti v globino, posebno še, če bi bila ta obenem višina. Zakaj ni mi všeč misel ali občutek, kot da bi bil „nad blatom težav, zmešnjav in nejasnosti“, „tako blizu modremu nebesu in pa ravnotežju, ki ga nudi razgled z vrha“ (K2, 319). Kos sicer ne soglaš

s tistimi misleci, za katere je filozofija skoro nadčloveška zmožnost (K2, 314). Filozofi pa so le prepogosto vzbujali videz — in ga še? —, kot da so res v višinah, daleč nad drugimi smrtniki.

1. Moji nameni in postopki.

Kaže, da moram najprej ponoviti to, kar so bili glavni nameni za moja razmišljanja: 1. Želel sem „malo več jasnosti ali kakšne dopolnitve“ (J, 148); 2. Kot profesor na državni tehnološki univerzi imam zmerom v mislih vso pestrost struj, ki preplavljajo slušatelje in kolege, zato pa skušam priti do „čimbolj splošnosti odgovarjajoče opredelitve“ (J, 152) in sploh do čimbolj splošno sprejemljivih trditev.

Spoštujem — a ne zavidam! — vsakogar, ki se pribori do nekakšnega „sestava misli“ v Kosovem pomenu. Priznavam mu pravico, da to svoje mišljenje tudi priobčuje drugim. Toda prepričan sem, da po ti poti težko pridemo do svojih sogovornikov. Že razgovor o vsakdanjih zadevah zahteva, da oba sogovornika priznavata možnost resnice v drugem in zmote v sebi; da se oba prizadevata razumeti to, kar drugi o čem misli; da obadva iščeta najboljših poti do drugega: v izrazih, pojmi in pomenih; v povedih in v sklepanju.

Toliko bolj to velja za filozofski dialog, ne le za dialog med filozofi. Kakšno sklepanje v okviru določenega „sestava misli“ — n.pr. iz 24 tomističnih tez — bo morda prepričalo tistega, ki se zavestno ali ne, strinja s tem sestavom. Kdor ne soglaša, bo mogoče priznal logičnost sestava; mogoče je pa tudi, da bo rekel s Chestertonom (tu prosim za pravilno umevanje!): „Norcu ne manjka razuma; razum je edino, kar še ima.“

Seveda bi kdo ugovarjal: ne gre za to, če kdo sprejme določen sestav misli ali ne; važno je to, da je dokazan in resničen. A prav za to gre! Kako morem dokazati, da stvarnosti odgovarja moj sestav misli, ne pa kakšen drug — razen če izhajam iz nekaterih (pred)postavk ali celo neke osnovne (naravne ali tudi nadnaravne?) vere?

Kos trdi, da moj način ugotavljanja ni filozofski, marveč zgodovinska obdelava filozofije (K2, 302). Lahko bi zavrnil to sodbo, češ da Kos v svojem pismu ravna na isti način: navaja mnogotere mislece in dela. Toda zdi se mi bolj primerno, če rečem tole: 1. Moji nameni menda zadosti jasno kažejo, zakaj sem Kosu „ugovarjal“ z mnenji različnih piscev; 2. Preveč bi bilo zahtevati, da bi z vsakim posebej dokazoval „nepravilnost“ Kosovih mnenj; najprej zaradi tega, ker moram predpostavljati, da Kos pozna te pisce in njihove trditve pa dokazovamje; potem pa, ker je moje mišljenje v marsičem bliže Kosovemu kot pa marsikateremu izmed omenjenih piscev. Škoda da g. Kos tega ni zasledil.

Zmerom bolj sem prepričan, da je velika izguba časa, ukvarjati se z zavračanjem nasprotnih mišljenj in tudi „sestavov misli“. Za prenekater naše — tako naše! — stalne „proti—“ ali „anti—“, bi bilo zelo potrebno malo več sodobne „asertivne“ (pritrtilne?) psihološke struje. S tem pa nočem reči, da bi v vsem svojem iskanju resnice in v grajenju „dokaznega sestava dokazanih misli“ ne marali upoštevati

tega, kar z vso resnostjo (poskusi dokaznosti) in pristnostjo (prepričanje o dokazanosti) predlagajo tisti, ki ne sprejemajo našega mišljenja.

2. Nesoglasja in dvomi.

Ni mogoče, da bi na drobno razčlenil Kosovo pismo. Mislim pa, da moram izraziti najbolj pomembna nesoglasja po eni strani, pa nekatere dvome po drugi.

a) Nauk o stopnjah (hierarhiji) govoric.

Od Platonovega „Kratila“ filozofi razpravljajo o težavah z govorico, ki so jih prvi zaznali sofist. Aristoteles in stoiki so, poleg govorice in stvarnosti (na katero se nanaša govorica), vnesli še tretjo prvino: pojem. Tega moremo umevati kot umsko besedo (verbum mentis). S tem se je zadeva še bolj zapletla in tako je vprašanje o govorici postalo bolj logičnega značaja kakor slovničnega. Toda šele v novodobnosti je nastala filozofija govorice, ki se je predvsem razvila v našem stoletju.

Vse naše govorjenje sestoji iz znakov-znamenj. Vsak znak ima trojen odnos: 1. do drugih znakov; 2. do predmetov, ki jih označuje; 3. do osebe, ki ga uporablja.

Upam, da Kos sprejema trditev, da to, kar sem doslej zapisal, nima nič skupnega z metalingvističnimi teorijami neopozitivistov (n. pr. z R. Carnapovo analizo govorice v njegovih „Temeljih logike in matematike“).

Po drugi strani je razlikovanje med uporabo imena in omembo imena že od srednjeveških logikov! „Ljubljana je lepo mesto“, omenja ime, „Ljubljana“ ima tri zloge, uporablja ime.

Temelj razlikovanja med uporabo in omembo imena je teorija o hierarhiji govoric. S to teorijo se moremo izogniti tim. semantičnim paradoksom. Treba je razlikovati med dano govorico in govorico o tej govorici. Resda se včasih dana govorica imenuje govorica kot predmet (celo predmetna govorica, kar pa se mi ne zdi tako natančno), govorica o govorici kot predmetu pa prek-govorica. (Špansko: metalenguaje. Tu je primerno pripomniti da „lenguaje“ ni isto kot „lengua“ ali „idioma“ in tudi ne „habla“ in da „lenguaje“ ni isto kot angleški „language“; zato tudi ne uporabljam v slovenščini izraza „jezik“, ampak „govorica“.) Izraz „govorica kot predmet“ ima pomen samo v zvezi z izrazom „prek-govorica“. Ne moremo tajiti, da je ta novost od B. Russella (Uvod v Wittgensteinov „Tractatus“) in da ni prav nič zastarana, saj samo pogloblja prejšnje izsledke in razreši prastare paradokse.

Zakaj sem v drugem stavku dal „Ljubljana“ v narekovaje? Ne le, ker bi navajal, ampak ker se nanašam na izraz, ne pa na to, kar izraz pomeni ali omenja. To se pravi, da po vsej pravici razlikujemo med govorico in prek-govorico.

Prav tako pa smemo trditi — nalično (analogično), če hočete —, da, kadar razpravljamo o znanosti kot taki, gre za znanost o znanosti, za prek-znanost (metascientia, lat.: metaciencia, šp.), čeprav jo bolj pogosto imenujejo epistemologija. In če govorimo o znanosti iz filozof-

skega vidika, potem gre za filozofijo znanosti. Tako je filozofsko razmišljanje (v njemu lastni govorici) v nekem pomenu prek-govorica o znanosti.

Ali drugače: Nisem govoril, niti ne sprejemam, skoro izključno anglosaškega razlikovanja med jezikom kot predmetom in prevedenim (bolj kot prevajalnim) jezikom, ki ga Kos imenuje „prestavitveni jezik“. Prepričan sem pa, da zgoraj opisano pomaga razrešiti trditev, da je filozofija nekaj drugega — rekel bi: bolj osnovnega — kakor (vse druge) znanosti, čeprav bi jo v tem primeru pojmovali samo v izoženem pomenu (kot to hočejo nekateri sodobni).

Kar zadeva sum, da se morda strinjam z nekaterimi pisatelji (K2, 309), bi rekel samo: M. Heidegger, G. Stahl, M.-G. Gadamer, A. Jacob, P. Ricoeur, E. Benveniste, E. Levinas, J. Derrida in toliko drugih menda niso pisali popolnoma zaman! (Navajam namenoma mislece različnih struj in vse so po-neopozitivistične.)

b) Filozofija: znanost in ne.

Kos piše: „Ali je tako zelo nápak, rabiti isto besedo za delovanje, ki je tako bogato zapleteno, da mu le nalika pride do živega?“ (K2, 313) Morda ni „tako zelo nápak“, morda sploh ni nápak, toda važno je le to: če gre za „naličen izraz“ (K2, 312), potem gre za drug pomen; vsaj za to! (Kos razlikuje med pojmom in pomenom: K1, 178-179.)

Kos z Mortimer J. Adlerjem razlikuje štiri glavne zvrsti spekulativnega raziskovanja, Kos sprejema štiri različne pomene pojma znanosti. Ko Jantarju očita, da zamenjava filozofijo z zgodovino (K2, 302), in ko pravi, da Jantar „ostane na ravni znanstvenega delovanja“ (K2, 313), ali s tem ne bi zahajal v protislovje, če bi vztrajal na istem pomenu pojma „znanost“?

Temelj nalike je primerjava enega predmeta z drugim (ali drugimi); za to morata ta dva predmeta imeti skupno vsaj eno lastnost. (Ko govorim o predmetu, gre lahko za poedino bit, za odnose med poedinimi biti, za razrede-rodove ali za sestave-strukture.) V spoznanju gre za postopek, ki vzpostavlja odnose. Zato je nalika za vsemi spoznavnimi pridobitvami: bodisi da primerja predmet s samim seboj (istost/istovetnost) bodisi da svojstva različnih predmetov (podobnost). Kadarkoli moremo vzpostaviti tak odnos med predmeti, že smo pred naličnim izpeljevanjem (analogična inferenca). Kadar gre za iznajdbe, je takšna nalična izpeljava bolj plodovita kot izvajalno (deduktivno) sklepanje, katerega zaključek je že v premisah.

Nalika na splošno torej pomeni isto kot sorazmernost. Ko gre za sorazmernost nekaterih značilnosti ali opravkov (funkcij) z drugimi, nastanejo precejšnje težave, zato pogosto omejujejo naliko na odnos med izrazi.

Sholastiki so govorili o analogiji, kadar so uporabljali isti izraz v ne popolnoma istem pomenu, ali pa celo v drugačnem pomenu, ki pa ima neko podobnost pod določenim vidikom ali z ozirom na določene in

gotove povédi. V tem drugem pomenu gre za tim. „zunanjo“ naliko, medtem ko je nalika bitja „notranja“.

Novodobni na splošno pravijo, da je nalika enako (ne isto) razmerje v pojmih ali pa podobnost med predmeti. S tem naliki pridevajo zgolj metaforičen pomen, s čimer se izgubi metafizični vidik; (primer fenomenologov in funkcionalistov, ki so opustili pojem podstati-substance).

Ko govorim o „zdravi kravi“ in o „zdravem mleku“, vem, da v prvem primeru gre za kravi svojsko lastnost, v drugem pa za neko podobnost, ki jo pridevam mleku.

V kakšnem pomenu uporablja Kos izraz „nalika“?

Gotovo ne gre za notranjo naliko, ki je lastna pojmu bitje. „Bitje“ je tako širok pojem, da pristopi, pripada, je lasten: rudninam, rastlinam, živalim, ljudem, angelom, hudiču. Bogu in ničū, čarovnicam, škratom, palčkom...

Mislím, da ga tudi ne prideva kot zdravje mleku, ker štiri zvrsti, o katerih govori, imajo skupno „spekulativno raziskovanje“ in „rigurozno dokazano znanje“. Toda ali potem sploh gre za naličen in ne dvoumen izraz? Ali bi ne bilo boljše, če bi potemtakem govoril o „bližnjem rodu“ (genus proximum), ki bi bilo táko rigurozno dokazano znanje, za vsako izmed štirih zvrsti pa bi potem moral najti vrstno razliko (differentia specifica)?

Razen če „spekulativno razmišljanje“ in „rigurozno dokazano znanje“ ni samo temelj nalike, temveč vir razlike obenem. Če bi Kos hotel vztrajati na naličnosti izraza „znanost“, potem bi bil moral boljše pojasniti, kaj je hotel reči z izrazom „model (vir) nalike“, ki bi naj bil po njem „rigurozno dokazano znanje“ (K2, 312).

Ali je „model“ vir ali je vzorec? Če je vir, ne bi bilo razlike med štirimi zvrstmi v tem, da bi šlo za rigurozno dokazano znanje; a potem bi moralo to rigurozno dokazano znanje biti svojsko vsem zvrstem v istem pomenu; z drugo besedo: vse štiri zvrsti bi enako rigurozno dokazovale in to celo na isti način. Toda Kos sam pravi, da temu ni tako. Če pa gre za vzorec, čemu je potem „rigurozno dokazano znanje“ izvirmo svojsko: znanostim (naravoslovnim? zgodovinski? matematičnimi?) ali filozofiji? Ker Kos govori o modelu, vzorcu, nas to govorjenje samo na sebi vodi k matematiki oz. k logiki — katere pa Kos ne omeñja, kot da bi ne bila ena izmed zvrsti spekulativnega razmišljanja in rigurozno dokazanega znanja. (Ali je za Kosa logika še zmerom del filozofije, ali pa jo vključuje v matematiko?)

Če bi bilo rigurozno dokazano znanje izvirmo znanosti, potem je to, kar s pomočjo tega vzorca razložimo, le posredno dokazano. To se pravi, je dokazano le toliko, v kolikor se dokaže veljavnost dokazanega vzorca za območje, na katerega nanašamo ta vzorec. Če bi pa bilo izvirmo filozofiji (naj bi vključevala logiko ali ne), potem bi filozofija ne bila samo gnozeološka in ontološka, ampak tudi logična podlaga znanosti; s čimer bi Kos trdil še več kot jaz, in celo to, kar ni sprejel, češ da me ni razumel.

Čeprav se bolj nagibam k dvoumnosti izraza znanost, bi bil pripravljen sprejeti, da gre za naličen izraz, toda naličnost bi morali iskati drugje.

Mislím s tem na temelj nalike oz. njen vir, pa tudi vzorec (če bi bilo to zadnje sploh potrebno). Po mojem aprioristične opredelitve niso najbolj primerne za to, da dokažemo, da gre za „znanstveno“ delovanje, ki „skuša odkriti red v svetu in razloge zanj“ (K2, 312). Ali ni boljše, če upoštevamo delovanje, način delovanja in njegove uspehe oz. uspešnost? Kakšen red, n. pr., bi naj iskala zgodovinska znanost?

In vendar se bi strinjal s tem, da gre za „znanstveno delovanje, ki skuša odkriti red v svetu in razloge zanj“, pod pogojem: da: 1) se prizna, da skuša odkriti red; in 2) če bi dodali, da gre za „nek red“, ker vsaka „znanost“ gradi svojega in ker mi je bolj všeč misel o „razvojnem stvarstvu“, v katerem ima svojo nalogo tudi človek. Zato bi dodal še 3), da ne gre toliko za „odkrivanje“ reda (to je preveč grško-starodobno), ampak za razumske „iznajdbe“, ki vnašajo nek red v danost (ne le zgodovinsko, tudi naravno).

Prav na to sem hotel opozoriti: niti znanost ni tako rigurozno dokazano znanje, kot so trdili v 19. stoletju (in zdaj še nekaj ideološko zasužnjenih v „svobodnem“ svetu, pa seveda zastarani marksisti). To seveda predvsem velja za naravoslovne znanosti, ker sta zame logika in matematika sorodni znanosti: sami v sebi so popolnoma neprotislovni vsi njihovi sestavi, ne pa, kadar jih nanašamo, uporabljamo v drugih znanostih.

Po vsem tem je menda razumljivo, če mi je bolj všeč izraz „spekulativno (teoretično; umiselno, razumsko) raziskovanje“. Spekulativno raziskovanje pomeni razumsko delovanje. Ali je pa to res zmerom „zgolj“ razumsko? Prav gotovo ne. Kot tudi ni zgolj zasebno: Kos sam priznava pomembnost R. Kuhnovih prispevkov o družbeni pogojenosti znanstvenega razvoja; zakaj ne bi to veljalo tudi za filozofijo? Sicer pa tega zadnjega sploh ni treba dokazovati: zgodovina je priča za to. Ker sem govoril o filozofiji in znanosti v zvezi z razmerjem med filozofijo in znanostmi, bi rekel s J. Ferrater Mora-om (ki ga Kos tudi navaja, celo v izvorniku): „Pravilno je trditi, da vprašanje „Kaj je fizika?“ ne spada v fiziko, ampak je fiziki predhodno; medtem ko je vprašanje „Kaj je filozofija?“ izrazito filozofsko“. In dostavlja: „Tako je vsak filozofski sestav veljaven, v kolikor je en odgovor na vprašanje, kaj je filozofija in kaj filozofsko delovanje pomeni za človeka“.

Če bi mi zaradi tega Kos natihoma pripisoval subjektivizem, omejevanje filozofije na „ljubezen do modrosti“ in podobno (K2, 313-314), potem seveda ne misliva enako. Nisem trdil, da bi Kosa zanimala naravne znanosti kot take, pač pa, da znanosti potrebujejo filozofsko podlago.

Kakšna podlaga bi bila ta, če gre za subjektivizem ali za zgolj ljubezen do modrosti? Prepričan sem pa, da ne bo nobenega kolikor toliko dokazanega sestava dokazanih trditvev — v kolikor je to sploh mogoče —, ne da bi imeli mnogo ljubezni do modrosti.

c) Razvidnost.

Kos zahteva za filozofske trditve oz. ugotovitve razvidnost, ker bi sicer filozofija bila igračkanje z besedami in domišljijo (K2, 307-308). Toda ali potem Kos to svojo zahtevo tudi dokaže? Mislím, da ne; rekel bi

celo: škoda, da ne. Toda kako uiti človeški usodi oz. človeškemu stanju? Kos priznava, da filozofija le malo stvari lahko raz-kaže (ker so tako razvidne, da ne potrebujejo niti ne premorejo dokaza); da se za razvidnost preostalih stvari moramo potruditi, da jih dokažemo z izpeljavo iz „premisnega materiala“; sicer pa se moramo zadovoljiti z večjo ali manjšo verjetnostjo. Sprašujem: to zadnje, kdaj: včasih, pogosto, skoraj zmerom?

Tu smo v jedru težave in tudi v sporni točki s Kosom — vsaj kar zadeva moje stališče do tistih, ki nimajo istega „sestava misli“. Toda ali ni mar Kos prav s tem dokazovanjem dokazal, da je dokazane razvidnosti kaj malo — če je je sploh kaj?

Če k temu dodamo še, da so glavni „predmeti“ filozofije — vsaj za mnoge filozofe — metafizični, in da so ti po Kantu resničnost stvarnosti, svoboda-duhovnost-nesmrtnost duše in obstoj Boga, potem bi mogoče smeli trditi, da prvo po-kazujemo, drugo do-kazujemo, tretje pa dokazujemo le s pomočjo dokazane naličnosti. Toda koliko jih je, ki sprejemajo človeško funkcionalno duhovnost kot dokazano, ne pa stvarne resničnosti (podstatnega) duha v človeku, in trdijo, da tudi dokazovanje o njem sloni na naličnosti oz. celo na „zmotnem“ podstatenju (substantivaciji)!

Kos pravi, da naravne znanosti ali matematika včasih pridejo do trdnega spoznanja (K2, 303). Če bi bilo to spoznanje objektivno trdno (neizpodbitno dokazano) in bi nasprotovalo kakšnemu filozofskemu „mnenju“, bi seveda morali zavreči takšno „filozofsko“ mnenje. A Kos pravi tudi, da „življenje namreč od časa do časa zahteva odločitve, ki predpostavlja vsaj nekaj trdnih ali nedvomljivih spoznanj“ (ib.). To bi se reklo, da „trdno spoznanje“, ki bi ga dale znanosti (in tudi filozofija?) ni objektivno in neizpodbitno trdno, ker ga (vsaj včasih) sprejememo kot zadevo odločitve: to se pravi, gre za zadevo volje, ne razuma. Vprašanje je tudi, kdo se dokoplje do tega spoznanja: filozofi ali filozofija? Če gre za filozofijo, potem bi bilo nujno, da bi bilo vsem filozofskim strujam skupno vsaj nekaj trditev (tez), čeprav samo kot neki začetni uvidi ali postavke (postulati). Ali pa je temu res tako? In če bi bilo, v kolikšni meri? Če bi seveda šlo za subjektivno trdnost filozofov, potem bi ne smeli govoriti o kakršnemkoli trdnem spoznanju v filozofiji.

V zvezi z razvidnostjo (Kos tu govori o uvidevnosti: K2, 305-306) je tudi Kosovo razmišljanje o tehniki. K temu bi dejal: razvidnost ni toliko svojska tehniki, ki je izkustvena, kot tehnologiji, ki izhaja iz „čiste“ znanosti. Toda takšna teoretična razvidnost (ki je plod notranjega uvida in razumskega sklepanja), ni zmerom izkustveno potrdljiva ,kar Kos sam prikazuje v primeru Sadi Carnotove termodinamike in njej odgovarjajočega stroja. Ali gre tu za (začasno?) tehnološko nezmožnost, ali pa teorija, ker je (pre)razumska, ne razloži pravilno dejanskosti?

Primer iz medicine dokazuje prav nasprotno, kar trdi Kos. Dejansko dokaz zavrača razvidnost, ki bi temeljila na determinističnem gledanju bolezni in bolnika. Stvarnost je bolnik z boleznijo. Zdravnik ve, da on nima (vse) resnice (in torej ne vse razvidnosti) — in prav zato je

dober zdravnik! Usodno bi bilo, ko bi bil prepričan, da je (zanj) vse razvidno (bolezen in stanje bolnika) in da ima vso resnico za pravilno zdravljenje (ki po drugi strani, čeprav zahteva znanje **znanosti**, potrebuje tudi znanje **umet-el-nosti**; zato v španskem okolju še govorimo o zdravniku kot „el facultativo del arte de curar“).

č) Dokazljivost in dokaznost.

Po Kosu bi morala biti vsaka filozofska dokazana trditev resnična. Toda za kakšno dokazano gre?

Filozofija bi naj imela po Kosu na razpolago le analizo in izpeljavo trditev iz nje. Kaj pomeni Kosu ta analiza?

Velika večina filozofov — prav do sodobnosti — je razumela analizo v matematičnem pomenu. Že Evklidu je to pomenilo izhajati iz tega, kar se smatra za dopuščeno (ali potrjeno), ter odtod s pomočjo raznih umskih nasledkov priti do nečesa drugega, ki se smatra kot rezultat tega postopka. V tem pomenu je torej analiza razrešitev (resolucija) zapletenega oz. neenovitega v enovito, ali povrat (regresija) do povédi, ki jo izpovemo kot razvidno, s pomočjo logično povezanih povédi, začeniši z drugo povédo, ki se jo hoče dokazati in se jo sprejme kot resnično.

Tako v znanosti kot filozofiji dandanes bolj pogosto govorijo, da je analiza neka razdelitev celote v dele, pri čemer celoto navadno umevamo v logičnem ali umskem pomenu. V tem primeru je analiza nekaj nasprotnega sintezi, ki je povezava prej razdeljenega oz. razčlenjenega. Tudi je precej splošno mnenje, da sta si analiza (razčlemba) in sinteza (sčlemba, sčlenitev) medsebojno dopolnilni metodi, toda to pogosto vodi v nenatančnosti.

Vemo tudi, da je sedanja filozofija v glavnem razdeljena na dve skupini: analitične in sintetične filozofije. Prve na splošno menijo, da se stvarnost neke celote spozna (ali celo da nastane!) po razstavitvi vseh njenih delov. Druge pa trdijo, da ni mogoče „celote“ (ali vsaj vseh „celot“) omejiti (reducirati) na njene (morebitne, umske) dele.

Čeprav morda prihajava do različnih zaključkov, mislim, da s Kosom oba umevama v istem pomenu to, kar Kos označi kot „analizo in izpeljavo trditev iz nje“.

Recimo, da bi vse naše dokazovanje končno temeljilo na tim. prvih načelih, ki so po Aristotelu tako razvidna, da jih sploh ni mogoče dokazati. Morda bi bila razčlemba tukaj v tem, da spoznamo in izpovemo ta načela. Toda v tem ne gre le za razumski uvid, ampak za doživljanjsko izkustvo, ki omogoča ta uvid.

Recimo, da bi se nekaj podobnega dogajalo z razčlemba samozavesti in potemtakem nesnovnosti njene „vsebine“ in pod-stave (sub-jekta) te vsebine. Ali nas potem ta analiza vodi tudi do človeške duhovnosti (čeprav ne nujno podstatne)? Mislim, da je tako. Zato se mi zdi čudno, da Kos ne razumeva (K2, 317), kaj sem hotel reči, ko sem zapisal, da s čuti dojamemo (enkratne vtise in) poedino bit: ne bit kot poedino — to je zadeva duhovnosti in uma (ne nujno razuma, ker bi v takem primeru ne šlo več za uvidno razčlemba, ampak za razumsko sklepa-

nje!) —, ampak poedino bit; oz. poedine biti izven nas in vsak samega sebe kot poedino bit. Seveda s čuti ne dojamemo biti kot take, ker je bit že splošen pojem; pač pa zaznajo (v človeku in živalih) to, kar daje možnost za zavest (v človeku in živalih) in v človeku za samozavest. Ali bi se Kosu zdelo bolj jasno, če bi bil zapisal, da s čutenjem (perceptio) zaznavamo le konkretne stvari in da so te stvari zmerom poedine (singularis)? Res je, da včasih čutimo bolj eno ali drugo (n. pr. bolečino na določenem mestu, prazen želodec in podobno). Res je pa tudi, da zaznavamo čutno tudi „splošno počutje“ (cenestezijska oz. morda boljše koinestezijska), ki se nanaša na vso duševno-telesno celotnost.

Toda kako pridemo potem po „izpeljavi“ do podstatne duhovnosti v človeku? Kako do obstoja Duha v smislu Boga? Gotovo ni zadosti analiza pa izpeljevanje dokazov iz analize, ki bi vodilo (po izvajanju-dedukciji ali navadnem izpeljevanju-inferenci) do takih „dokazanih“ trditev — razen če priznamo, da gre za naliko (analogijo). Kot sem že zapisal, nalika je nedvomno potrebna in koristna za odkritja in izume, ni pa sama na sebi dokazna. Razen če se jo dokaže. Toda kakšna je potemtakem filozofska dokazanost v tem, kar se zdi za filozofijo najvažnejše: metafizična vprašanja?

Dokazne nalike uporabljamo v izvajalnem sklepanju (dedukciji), na podlagi ali istosti ali podobnosti. N. pr., v logiki in matematiki se uporabljajo kot preverilo (demonstracija): tako metoda logične analogije primerja logični sestav, ki se ga hoče razčleniti (analizirati), z drugim sestavom, ki je logično veljaven. Toda kako dokazati, da je to izvajalno sklepanje na podlagi nalike dokazljivo tudi za stvarnost, za katero nimamo logično veljavnih (dokazanih) sestavov? Edina možna pot je tu ontološka, s priznanjem naličnosti bitja. Naj Kos ali jaz misliva, da ni tako zmotna pot; oz. nasprotno, da ima, kljub vsemu, še zdaj in zmerom večjo dokazljivost in dokazanost, — to mi mora priznati, da velika večina filozofov danes ne išče po tej poti.

Seveda imamo tudi neizvajalna sklepanja na temelju nalike, a vsi jih imajo za nedokazne, ker zanje nimamo niti formalnih dokazov za veljavnost niti logičnega jamstva za resničnost njihovih zaključkov. Zvrsti take nedokazne nalike je več: razložilna nalika (ko vnesemo v abstraktno teorijo dejstveno vsebino, nikoli ne moremo biti gotovi, da smo prišli do skladne oz. resnične razlage stvarnosti); iznajdbena nalika (umetna zgradba na podlagi dejanjskega sestava); primerjalna nalika (čim več zadevnih primerov, tem bolj je verjetno, da je zaključek treba privedati naliki s temi dejstvi). In kljub vsem logikom in mnogim filozofom — upam, da ne Kosu, ker on govori le o izpeljevanju (inferenci) ne pa izvajanju (dedukciji) — mislim, da so tudi te logično nedokazane nalike izredne važnosti za filozofijo oz. filozofe. Prepričan sem, da ni tako važno, da nekaj dokažemo z razumom in izkustvom (kar je mnogokrat nemogoče), kot to, da nekaj (iz)najdemo, n. pr., ni tako važno, če imam neizpodbitno dokazane dokaze za božje bivanje; važno je, da imam resnično možnost za „dokaznosti“, ki me vodijo k priznanju božjega bivanja.

d) Miselni sestavi in sestavi misli.

Kosu ni všeč moja opomba, da bi bilo boljše govoriti o „miselnem sestavu“ kot o „sestavu misli“ (K2, 306). Omenil sem, da je neki miselni sestav celo v bajkah in (lepo)slovju (J, 140). Če bi hoteli z izrazom „sestav misli“ trditi, da gre za znanstvene misli (v Kosovem pomenu), potem bi morali govoriti o „dokaznem sestavu misli“ oz. o „sestavu dokazanih misli“, če ne celo o „dokaznem sestavu dokazanih misli“.

Toda sestav je zmerom (raz)umska tvorba. Torej ga je sorazmerno lahko dokazati.

Ali pa so v vsakem sestavu vse misli dokazane? Seveda ne! Kos sam to priznava z R. Kremerjem (K2, 308): „Filozofija ne more dokazati vseh resnic, dovolj je, da je vsaka njena dokazana trditev resnična“. Sprašujem: kako bi bila trditev dokazana, če ne bi bila resnična? Toda prav tu menda nikoli ne bova s Kosom soglasna: kako dokazati, da je trditev resnična, to se pravi, da odgovarja dani stvarnosti oz. redu v njej?

Upam, da ne bo kdo mislil, da gre tukaj le za besedno igro!

e) Resnica in iskanje resnice.

„Resnica je ena“, pravi Kos (K2, 307). Sprejemam, če gre za Resnico, sicer pa ne. V „Razmišljanjih“ sem hotel dokazati, da danes na splošno ne govorijo o znanstveni resnici, razen v zelo relativnem pomenu; n. pr., v 18. stoletju je bila znanstvena resnica teorija o flogistu, nato Lavoisierjeva teorija o kaloriku, od 19. stoletja pa vemo, da zgorevanje predmetov omogoča kisik.

Ali je tako napačno razlikovati med bitno (ontično) resnico (bit ne glede na spoznanje), spoznavoslovno (gnozeološko; bit kot spoznana) in bitoslovno ontološko; odnos spoznanega do resnične stvarnosti, pod vidikom tistega, ki spoznava)?

Da je resnico treba iskati? Seveda! „Filozofski problemi pa ostajajo — več ali manj — isti“, piše Kos z Maritainom. In nadaljuje: „Še več: temeljne filozofske misli postanejo po odkritju stalne pridobitve filozofske dediščine. Lahko jih tako ali tako ali celo v nasprotujočem se smislu rabimo, odnisliti jih ne moremo več“. Ali mi s tem zadnjim Kos ne daje prav?

Vse Kosovo razmišljanje dokazuje, da je filozofija povzpraševalna in tudi samo-povzpraševalna; da se nikoli ne zadovolji s svojimi izsledki, naj si ji zde še tako trdno dokazani. Moj poudarek ni bil toliko na sodobnosti te značilnosti filozofije. Še manj, da bi sodobnost kot taka tvorila dokaz. Naj g. Kos še enkrat prebere, kar sem o tem res pisal. Na večih mestih Kos pravi, da gre bolj za stalna vprašanja kot za odgovore (K2, 303, 307, 308 itd.). To je zame zadosti! Katere pa so za vse filozofske sestave za stalno dokazane (in sprejete) misli? kateri je edini dokazani filozofski sestav dokazanih misli?

Drugje pravi Kos s K. Reinhardtom: „Človek se še zmerom sprašuje (...). Kdo sem? Kaj sem? Kaj naj storim?“ Seveda, za to gre! Če

bi imeli za vse razumsko nujno sprejemljive odgovore, ne bi bilo več teh vprašanj! Za to gre: če imamo dokazane odgovore, razumsko nujno sprejemljive za vse in za stalno.

Kos sam priznava, da ne. „Cilj razumskega presojanja je uvidevnost, kolikor je je pač na razpolago“. Ali to ni še močnejše kot so bile moje besede? Očitati, da, kdor to trdi, ima samo mnenja in potemtakem se oprijemlje skepticizma, je po mojem silno neresno. Že Aristoteles je pisal, da ima človek z živalmi skupno izkustvo; da je razumsko sklepanje (logismós), ki je zadeva filozofije-znanosti, nekako preveč za človeka, je samo njegov daljni in nedosegljivi cilj: da je zato človeku najbolj svojska „téhne“: znati delovati (gl. „Metafizika“, na začetku). Za zaključek to, kar piše že navedeni J. Ferrater Mora: „En general puede decirse que los problemas del concepto filosófico de verdad surgen cuando no se tiene en cuenta suficientemente la distinción entre lo que es verdad y lo que es la verdad. Lo último es un tema metafísico; lo primero, un tema epistemológico. La verdad metafísica requiere, para ser entendida, una previa teoría del ser. La verdad epistemológica requiere una teoría de la conformidad“. (Na splošno moremo reči, da vprašanje o filozofski resnici nastane, kadar se zadostno ne upošteva razlike med neko resnico in resnico. Zadnje je predmet metafizike, prvo je predmet epistemologije. Za metafizično resnico je potrebna predhodna teorija o bitju. Epistemološka resnica zahteva teorijo o skladnosti.)

3. Nekaj pojasnitev.

a) Kos zavrača mojo trditev, da filozofija nudi spoznavoslovno podlago znanostim (K2, 305), s skoro zasmehljivo primerom o kemiku in kuharici, ki jo je vzel iz logike znanosti. Ali Kos tu istoveti kuharico s filozofom? Recimo, da bi šlo v primeru kemika za nenominalista, to se pravi za realista vsaj v sodobnem zelo širokem pomenu pojma realnosti (stvarnosti). V takem primeru bi predmeti kemije bili stvarni (realni) in vendar bi šlo za drugačno stvarnost (realnost) kot v rečeh, s katerimi se ukvarja kuharica. Kuharica mora vedeti, za katere reči gre (sicer bo zamenjala sol s sladkorjem ali žveplo s pecivnim praškom), a si gotovo ne bo belila glave z vprašanjem, če tiste reči stvarno obstajajo. Kemik pozna molekularno sestavo prvin, ki jih obravnava — a se niti ne spušča v „podatomska“ telesa niti se ne sprašuje (kot kuharica!), če predmeti, ki jih razumsko (bolj kakor izkustveno) pozna, res obstajajo, če jih res spoznava in v kolikšni meri. Logika je znanost in orodje za znanosti, gnozeologija in ontologija pa sta filozofski panogi.

b) Kos pravi, da ne razume, kaj sem hotel reči z izrekom „Sestav umre s sestavitvijo“. Nalašč sem dodal španski izvorni stavek, tako da bi bilo lažje razumeti, za kaj gre. Izrek je uporabil V. Massuh, ko je pisal o Heglu, ko pa je zaključil svoj razumarski (racionalistični) sestav, so bile znanstvene podlage že zastarele. In to se ni zgodilo le Heglu. Ali ni bilo potrebno preobdelati tomizem, v kolikor je slonel na zmotni tim. Aristotelovi fiziki?

S tem da se po Kosu sodobna novorealistična smer v ZDA „vrača k filozofskim uvidom Tomaža Akvinca“ (K2, 304) še ni rečeno, da bi sprejemali tudi njegov sestav, posebno če bi sprejemali samo „uvide“.

Priznam pa, da je Kos celo trdil premalo: nekateri gredo še dlje od zgolj uvidov, in ne le v katoliškem taboru.

Marksisti, kot opažam, prav tako zahajajo k Aristotelu in celo k Akvincu, pa tudi k Heglu (nasprotno sodi Kos), a Aristotelovega sestava nihče ne more sprejeti v celoti, ker je tako povezan z zastarelo fiziko, kot je bil Newton s „klasično“ mehaniko in mehanicizmom ali Hegel s historicizmom.

Nedvomno je, n. pr., aristotelsko-tomistična trditev, da sta čas in prostor umska pojma s podlago v stvarnosti (*entia mentis cum fundamento in re*) bolj v skladu z Einsteinovo relativistično teorijo kakor Newtonova postavka o fizični stvarnosti absolutnega prostora in časa. Tudi to je res, da danes ne gledajo več tako posmehljivo na neposredno uvidnost prvih načel. Toda takšna posamezna soglasja še ne pomenijo, da sprejemajo — ali bodo kdaj sprejeli — določen filozofski sestav, — niti kot podlago za znanost.

c) Ni bil moj glavni namen, da bi z določenimi avtorji dokazal, da filozofija ni znanost, temveč to, da celo znanost ni tako dokazana niti ne tako zgrajena kot se na splošno misli, in da dokazljivost in dokaznost je v filozofiji mnogokrat možna le, če sprejmemo najprej nekatere (pred)postavke.

Kos, po mojem, nepravilno zbere vse navedene avtorje v „družčino“, kot jo naziva, potem se pa sprašuje, kaj R. Kuhn dela v njej. Kos citira Kuhnov P. S., ki je iz leta 1969 (predavanje na Simpoziju o strukturi znanstvenih teorij, univerza Urbana, Illinois, ZDA; gl. Suppe F., „The Structure of Scientific Theories“, University of Illinois Press, Illinois, 1974). Kuhn v tem predavanju prizna, da je izhajal iz neopozitivističnih postavk (torej napačnih). V diskusiji, ki je sledila, mu je D. Shapere očital relativizem, H. Putnam pa, da je tudi v tem predavanju Kuhn še preveč predan pozitivizmu. To je potem Kuhn priznal in trdil, da „čim več formalizma daste v teorijo, tem bolj verjetno je, da bo teorija bolj trdna“. Res je pa, da je zgodovinsko raziskovanje Kuhna privedlo do zaključkov, ki vodijo k zavrnitvi mnenja o enoličnem vzorcu za znanstvene teorije. Prav te njegove izsledke sem imel v mislih, ko sem hotel zavrniti prerazširjeno mnenje o trdnih znanstvenih sestavih in znanstveni dokazanosti. Zato sem zapisal — potem ko sem bil navedel Russella (ki je bil nominalist, a kot skoro vsi angleški empiristi, pragmatičen „realist“), nato pa Althuserja (realist in materialist) —, da to „potrjuje z drugega vidika R. Kuhn“ (J, 141), in še bolj P. K. Feyerabend (ib.); šele nato sem omenil neopozitiviste.

Če g. Kos znova prebere, kar temu sledi (J, 142), ne vem, kako bi znova mogel zaiti v takšno razlago mojih besed. In še to: Althuser je priznaval, da filozofija sodi o znanosti (in ideologiji); Feyerabend ne odreja filozofiji pravice, da tvori trditve in celo sestave, ki „drugače razlagajo dano območje“.

č) Kos napačno razumeva trditve v zvezi z aksiomskimi sestavi (K2, 304). Ne gre za to, če je posamezen logični ali matematični sestav aksiomski. Seveda je! Če Presburger in Skolem leta 1930 (!) govorita samo o seštevanju in množitvi v aritmetiki, in A. Tarski samo o

osnovni geometriji po eni strani, pa osnovni algebri po drugi, gre pri K. Goedelu in A. Churchu za nekaj drugega, bolj splošnega. Gre za to, da vse resnične trditve v vseh sestavih aritmetike in geometrije ne tvorijo en sam aksiomski sestav (zato sem navedel najbolj jasen primer evklidske in neevklidskih geometrij) —, in ta Goedelov teorem je iz leta 1931! Gre za to, da celotna logika (oz. vse logike med seboj) ne tvorijo enega samega aksiomskega sestava; in ta Churchov dokaz je iz l. 1936!

d) Nikjer ne trdim, da je logika isto kot matematika (K2, 316). Sem pa prepričan, da ima vsak matematični sestav svoj temelj v neki logiki, ki potemtakem ni ena sama. Tim. „oslabljene logike“, ki so zasledile nekatere nerednosti v matematičnih teorijah, zavračajo načelo o izključitvi tretjega; Lukasiewicz pa celo načelo o (ne)protislovju, vsaj kot logični zakon.

To nas vodi k vprašanju o skladnosti matematike s stvarnostjo oz. o matematični „stvarnost“ (realnosti), o kateri je mogoče danes govoriti, če umevamo „realizem“ v tako širokem pomenu kot sem bil že omenil.

e) Potreboval bi dosti časa in papirja, če bi hotel pojasniti pojem matematične resničnosti, o kateri govori Kos (K2, 315). Resničnost, o kateri piše, je ontološka, ne pa ontična. To bi se reklo, ne gre za snovno stvarnost, ampak za razumsko, čeprav ima včasih — ne zmerom! — podlago v stvarnosti.

Trikotnik (ali kakršenkoli geometrični lik ali telo) so človeški izumi. Kot tak trikotnik ne obstaja, to se pravi, nima fizične realnosti, saj si ga domišljamo in rišemo kot telo! Celo točko, ki je matematično brezrazsežna, značimo ko telo: n. pr., s kreda na šolski tabli, s čimer dobiva širino, višino in globino.

Znan je naslednji Wittgensteinov primer. (Upam, da me zaradi tega ne bodo nazvali nominalista.) Če hočem vedeti, koliko je madežev na neki površini, si lahko umislim kvadratno mrežo, s katero potem določim lego in površino madežev. Lahko bi pa bila mreža pravokotna ali trikotna ali šesterokotna... Seveda ta mreža pomaga opisati neko določeno stvarnost. Toda ker vemo, da to „stvarnost“ moremo razložiti s popolnoma različnimi umislimi, si ne bi upal trditi, da je zato matematična resničnost ista s stvarnostjo (fizično). Po mojem so matematične resničnosti razumske (in torej ontološke), ne pa ontične. Če je potemtakem določena matematična razlaga ali opis le ena izmed možnih, potem matematična resnica ne pomeni bogve kaj, kadar hočemo spraševati po prvih ali zadnjih vzrokih.

Zmožnost da si snovnost lahko zamišljamo in opisujemo (delno) matematično, je dokaz za Kosovo opredelitev filozofije. Ni pa dokaz za to, da bi se razni matematični sestavi (v celoti) skladali s snovnim svetom.

f) Da bi se nobena znanost o človeku ne ukvarjala s samozavestnostjo? (K2, 318) še biologi skušajo razložiti zavest in človeško samozavest. Toliko bolj fizično-kemijski znanstveniki. Mislim, da samo na sebi to ni nekaj zlega. Znanost se nikoli a priori ne more odreči, da bi čim več

razložila, ker človeški razum si ne more postavljati mej. Seveda ga pa prav znanstvena razumnost — s pomočjo filozofske — vodi do tega, da se skuša omejevat. Toda Kos sam pokazuje, kako da sta filozofija in znanost nekako medsebojno odvisni in povezani. (Pomislimo samo na vprašanje o silah, ki delujejo v snovi: ali so tri, štiri; ali jih je pet ali šest; ali je morda ena sama? Ali so ta vprašanja zgolj fizična ali pa tudi filozofska? Čeprav bi bilo zgolj znanstveno, ima tudi filozofsko pomembnost.)

Zakaj bi vprašanje o samozavestnosti bilo samo filozofsko, če pa znanost brez samozavestnosti sploh ne bi bila mogoča? Ali mora kar mirno sprejeti „uvid“ samozavesti, tako kot „uvid“ snovnosti? Toda o snovnih rečeh, ki izgledajo silno scela (solidne), znanost trdi, da gre za molekule in atome, in da je v atomih več praznote (vacuum) kot snovi, čeprav tudi tam delujejo kakšne nepoznane sile.

Da bi se psihologija nekako umikala in bi dopuščala zgolj filozofsko obravnavanje svojih predmetov? To je res malo prehudo — razen če Kos misli na sorazmerno maloštevilne kroge med katoliškimi filozofi (v ZDA); razen če Kos zahaja nehote v tipično anglosaško, posebno severnoameriško zamešavanje znanosti s filozofijo: n. pr., kadar govorijo o filozofiji znanosti, pogosto ostajajo samo v epistemologiji, in kadar hočejo biti le znanstveni, se spuščajo v probleme realizma, idealizma in podobnih zadev. (Ne pozabimo, da je v ZDA mnogo „dr. phil.“, dejansko pa je njihova stroka fizika.)

g) Ne bom se spuščal v prereko o slovenskih filozofskih izrazih. Omenim samo to, da je zame poedino bitje „bit“ (ens), in da je vsako bitje zame „bitje“ (esse). Po Kosu je bitje (esse; ser) „bit-je“. Jaz umevam bit kot poedino bit, bitje pa kot splošno. Če je Bog „ipsum esse“, bi bil po Kosu „Bit-je samo“: kdo bi to razumel? Mislim, da je Bog bitje (gl. „O prozornosti“, Meddobje 1987, 3-4, 255-280), ker ne moremo mimo tolikerih, ki kljub vsemu še imajo bitje za osrednji pojem filozofije.

S čimer ni rečeno, da drugačna ontološka mišljenja ne bi mogla uporabljati drugih pojmov in pomenov. A tako kot v našem kulturnem območju vsi sprejemamo, da „1“ (ena) ni isto kot „0“ (ničla), ali da „Vse“ ni isto kot „Nič“, tako sta tudi grško mišljenje in govorica (dokončno?) vtisnili svoj pečat našemu spoznanju z uvedbo pojma „bitja“ in njegovih izpeljank.

Kar zadeva slovenske filozofske slovarje, bom skušal kdaj pisati o njih. Janžekovičev je precej skladen s tem, kar so nas učili v San Luisu in Adroguéju, predvsem dr. Nace Lenček in dr. Francé Gnidovec. Imam vtis, da v Sloveniji na splošno uporabljajo Srukov slovar; kaže, da je ta pod prehudim vplivom ideologije, ki duhovno skuša usužniti „osvobojeno“ domovino.

Končam z malo kmečko-gorenjskim: „Pa brez zamere!“

JOŽKO PIRC: ALEŠ UŠENIČNIK IN ZNAMENJA ČASOV

Založba DRUŽINA, Ljubljana, je izdala leta 1986 zajetno knjigo, snov doktorske razprave Jožka Pirca, z naslovom Aleš Ušeničnik in znamenja časov in podnaslovom Katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja. Knjiga, ki nosi posvetilo „Slovenskim katoličanom in vsem ljudem dobre volje“, je izredno delo — najprej kot spomenik Alešu Ušeničniku ob trideseti obletnici njegove smrti, pa tudi kot nov pogled na dobo med obema vojnama, ki ga avtor obdela tako objektivno zgodovinsko, kakor tudi iz vidika pokoncilskega razumevanja slovenske moderne stvarnosti.

Važen del razprave je kritična bibliografija vsega ustvarjanja Aleša Ušeničnika (strokovni in leposlovni spisi) in različnih del o njem (študije, kritični in priložnostni zapisi, spominski članki ob smrti) do leta 1985. Sicer pa je razprava razdeljena na tri dele. V prvem je prikazano življenje (r. 3 jul. 1868 v Poljanah nad Škofjo Loko, u. 30. mar. 1952 v Ljubljani), delo in osebnost velikega slovenskega spologeta in filozofa; tu je obširno razgrnjena doba, iz katere je Ušeničnik živel in ustvarjal. Drugi del obsega razvoj njegove misli skozi različna razdobja in odziv na znamenje časov v vsakokratnih zgodovinskih razmerah. V tretjem delu pa je podana celotna podoba Ušeničnikovega odgovora na znamenja časov in ocena z vidika današnje perspektive. Eno od znamenj naše dobe — izvaja pisatelj — je duhovna diferenciacija slovenskega naroda, ki je z vso silo izbruhnila konec 19. stoletja. Dobila je splošno sprejeto oznako „Ločitev duhov“, ki jo je sprožil in jasno formuliral Anton Mahnič. Ločitev duhov in radikalno načelo katoliškega gibanja sta temeljni postavki v začetni dobi Ušeničnikovega javnega delovanja, in njegova odločitev za aktivno vključitev v to gibanje se izraža v številnih člankih po časopisju, revijah in različnih zbornikih. Vsekakor je bilo to začetno delovanje Aleša Ušeničnika tudi klic po politični svobodi in demokratizaciji slovenskega življenja. Ko govori Jožko Pirc o teh vprašanjih v zvezi z Ušeničnikovim tolmačenjem, moremo ugotoviti, da izhaja avtor razprave iz generacije, ki gleda na slovensko polpreteklost v luči poveljnih socialnih, kulturnih in koncilskih premikov. Takole piše: „Ko so po l. 1907 katoličani na Slovenskem politično zmagali in postavili vse narodovo življenje na

„katoliško podlago“, je začetni idealizem začel pojemati. Rodil se je politični katolicizem, ki je vplival na obnovevite boja za katoliško kulturo pred prvo svetovno vojno. Ušeničnikova zahteva po novi načelnosti in idealizmu, ki jo je vrgel tedaj med Slovence, je bila po eni strani pravičen in upravičen odgovor na spremenjeno vzdušje v katoliški skupnosti, po drugi strani pa se je že pokazala kot nezadostna, da bi ohranila enotnost katoličanov. Po našem mnenju se je vsaj rahlo pokazalo že tedaj, da so katoliška načela končno v veliki meri le ideologija katoliškega kulturnega udejstvovanja, ki ne sme zahtevati in dejansko ne more vzpostaviti absolutno enotne akcije katoličanov glede zemeljskih stvarnosti. — Katoliško skupnost bi bilo tedaj verjetno treba počasi usmeriti v globlje, zares verske kategorije. Pristine verske stvarnosti bi poglobile osebno krščansko življenje slovenskih katoličanov, da se njihova skupnost v naraščajočem idejnem pluralizmu ne bi cepila na znotraj, marveč bi rasla k novemu načinu medsebojnega sodelovanja v konkretnih stvareh.“

Vendar, kdor je živel v tistih časih, mu bo težko zanikati osebno in globinsko krščansko življenje slovenskih katoličanov tiste dobe, posebno množic po kmečkih in vaških predelih Slovenije. In tudi bo sprejel z neko prizadetostjo razmišljanja o možnosti „kulture ljubezni“ v različnih zgodovinskih presledkih slovenske stvarnosti. Kulturo ljubezni je velika večina slovenskega ljudstva pričakovala z odprtimi srci, a ni mogla storiti ničesar, kajti slovenski katoliški aktivisti predvojnih in medvojnih let so se soočali s „kulturo“ sovraštva, v dobi stalinistične neizprososti. To so ognjena in skalnata dejstva, ob katerih se je razbil in zgorel celo Edvard Kocbek.

Jožku Pircu se moramo zahvaliti za knjigo, ki je napisana skrbno in pretehtano in ki more pobuditi marsikako resno misel o tistem času, ki nam bo še dolgo veliko znamenje. Disertacija je — kot rečeno — predvsem spomenik Alešu Ušeničniku ob trideseti obletnici njegove smrti; bila pa naj bi tudi prispevek k rasti kulture spoštovanja, razumevanja in sožitja med vsemi Slovenci.

A DIEZ AÑOS DE UNA REVISTA

Diez años atrás circulaba entre nosotros una revista hecha por jóvenes eslovenos nacidos en Argentina, reunidos por ideales que en cierta manera exceden lo que sería una intención puramente literaria, de los cuales destaco principalmente uno entre los enumerados por Andrej Rot en el inicio de *Druga vrsta* (Segunda Línea) —tal el título de la revista, cuyo primer número data de 1977— en lo que fueran algo así como pensamientos de guía: decía A. Rot que en nuestra realidad en una tierra extranjera, y ante el predominante uso de otro idioma, el nuestro corre el peligro de llegar a un punto en que no pueda sistematizarse más. Cuando el principio interno de la creatividad desaparece o merma, de hecho se derrumba lo que daba al idioma calidad de tal, quedan sólo “idiomas” que, desde el punto de vista sociológico, sólo serían dialectos en el sentido de una decadencia funcional. El idioma entonces se utiliza aún en el plano coloquial, en la cocina, pero no en la escuela. Y advertía Rot que ésta podría ser pronto nuestra situación, sobre todo porque los contactos con Eslovenia son escasos y cada día sentimos más las influencias de nuestro derredor. Y si nos quedamos tan sólo con el idioma coloquial, sin duda decaeremos pronto tanto culturalmente como así también personalmente nos veremos resquebrajados.

En otro fragmento de aquellos pensamientos nos decía en nombre de todos los integrantes de la revista: “Tenemos el derecho y la posibilidad de cambiar de idioma, como así también el derecho y la posibilidad de conservarlo. Elegimos ésto último. Consideramos esta revista como posibilidad de expresarnos (en ese idioma) y como ejercicio para esta expresión.”

D.V. no sólo fue una revista con el ideal de no dejar fenecer lo esloveno en esta tierra, sino que puede decirse también que fue la primera revista específicamente literaria que hayan emprendido los jóvenes, abarcando la poesía, la prosa, el ensayo, el reportaje, la crónica; una revista hecha con la intención de establecer con el lector una comunicación verdadera, que acepta el compromiso.

El no dejar que fenezca lo nuestro, lo esloveno, en esta tierra, es quizás una tarea o responsabilidad que cada día más recae en los jóvenes, para quienes Eslovenia es un lugar lejano que nunca han visto. Pero, viene al caso nombrar aquí a otro de los ideales o razones por los cuales D.V. existió, razón ésta que se relaciona con el hecho de

ser sus integrantes hijos de exiliados: el preguntarse por la patria de los padres, su territorio, historia, cultura, etc.

“Nos consideramos parte de la nación eslovena —cito un párrafo de aquellos pensamientos iniciales— y nadie nos puede quitar este derecho, si bien como consecuencia del desarrollo histórico e ideológico, nos hallamos alejados de la patria, con la cual estamos vinculados a través de nuestros padres, del idioma y de toda la historia eslovena. Nuestra cultura debe por eso ser la cultura de nuestros padres, pero libre de prejuicios, sin acusaciones y otras cargas. No creemos necesario negar u obviar lo que a ellos toca tan de cerca. Pero nuestros padres deben entender que nuestra visión es distinta de la de ellos.”

Los jóvenes que crearon D.V. eran pocos y los rodeaba esa aureola de romanticismo propia de este tipo de empresas literarias. Puede compararse a la revista con las publicaciones subterráneas o de aficionados, que tanto se ven hoy en día. Revistas tales, por cierto, gozan de un gran encanto. Son revistas salidas de las fotocopiadoras, hechas a pulmón, pagadas con el dinero que se ahorran los mismos integrantes.

Casi todos los de D.V. hicieron su paso por Mladinska Vez (Unión de la Juventud), la iniciativa de convocar a quien escribía en forma distinta de lo esporádico, convencional o ligero, a quien estaría un poco más comprometido con el hecho literario o artístico en sí.

Y fue también el encanto de la bohemia. Esa interesante crónica que es el “Diario” de Pavel Fajdiga, crónica que por demás transita por la simpatía, así lo ilustra en sucesivos números, cuando habla de cómo nació la revista, de cómo se encontraban en los bares y planificaban o debatían, de los sueños que tenían...

Hojeando las páginas ya un poco roídas por el tiempo, me encuentro con todos ellos: Miriam Jereb, Magda Zakrajšek, Andrej Rot, Pavel Fajdiga, Marjan Adamič y Tine Debeljak ml.

Y me encuentro con los diversos trabajos publicados; por ejemplo: la traducción al castellano que realizó Miriam Jereb del relato de Ivan Cankar, “la taza de café”, tan vibrante como el original y cuya traducción se completa con una ilustración de Marjan Adamič, un joven que se revela como un artista vigoroso y que además de las ilustraciones —junto con Magda Zakrajšek— y las tapas de la revista a su cargo, había publicado un excelente relato —desgraciadamente, lo único de ficción que de él se conoce—, “La inscripción”.

Destaco también un estudio sobre las fuentes del idioma esloveno, y esas páginas bajo el título de “Los colores en la poesía de Truhlar”, que escribió el poeta Tine Debeljak ml., que, aunque alejado generacionalmente de los demás y nacido en Eslovenia, se había reunido con ellos, según se cuenta en el “Diario”, para dar pautas, guiarlos y colaborar con ellos.

Destaco además el interesante y amplio estudio que escribió A. Rot sobre el pensamiento en el exilio. Menciono por último las colaboraciones que Rajko Ložar, Jože Velikonja, Ljubo Sirc y Tone Mizerit han prestado a la revista, enriqueciéndola aún más.

Para terminar con estas pocas anotaciones, hechas con motivo de que

ha pasado una década desde la circulación de D.V. (años 77, 78 y 79), transcribo el siguiente fragmento para dejar una imagen de aquellos jóvenes como ellos mismos se identificaron: "De esto que está en nosotros depende lo que será de nosotros; y de cuanto sabremos desempeñarnos depende la medida del desarrollo de nuestras posibilidades. Con fe y una férrea voluntad debemos conquistar el futuro.

No queremos estar en algún lugar al borde de los acontecimientos. Creemos en la importancia de que el hombre no tenga el pensamiento de un emigrado de espíritu, porque en la amargura, la pasividad y el rencor no es posible construir nada."

Popravki v "Meddobju" 1987, 3-4, str. 256—280:

- 256: „intimius“ namesto intimus
257: vsedel namesto vsedal
técne namesto tehne
M. Schellerjevih funkcionalizacij namesto H. Bergsonovih funkc.
C. S. Nino-a namesto C.S. Ninosa
258: Transcendenc(a) manjka zaključni oklepaj v naslovu
259: symbálléin manjka naglas in dvojni l
horismós manjka naglas
260: mora namesto more
260: „omejena bit“, ne „omenjena“ (dvakrat!)
267: na-o-ravo (ali naoravo) namesto naravo; je slov. izraz za „habi-
tus“ (dr. Ignacij Lenček)
270: „karkoli bi že izraz pomenil“ namesto kakorkoli
271: če filozofija namesto filozofiji
272: za Boga, ne manjka vejica
samo-popravnost ne samoopravnost
276: animale religiosum ne animal rel.
odveč ena vrstica (ki tožil je nad revščino)
280: zgoščénost ne žgoščénost

